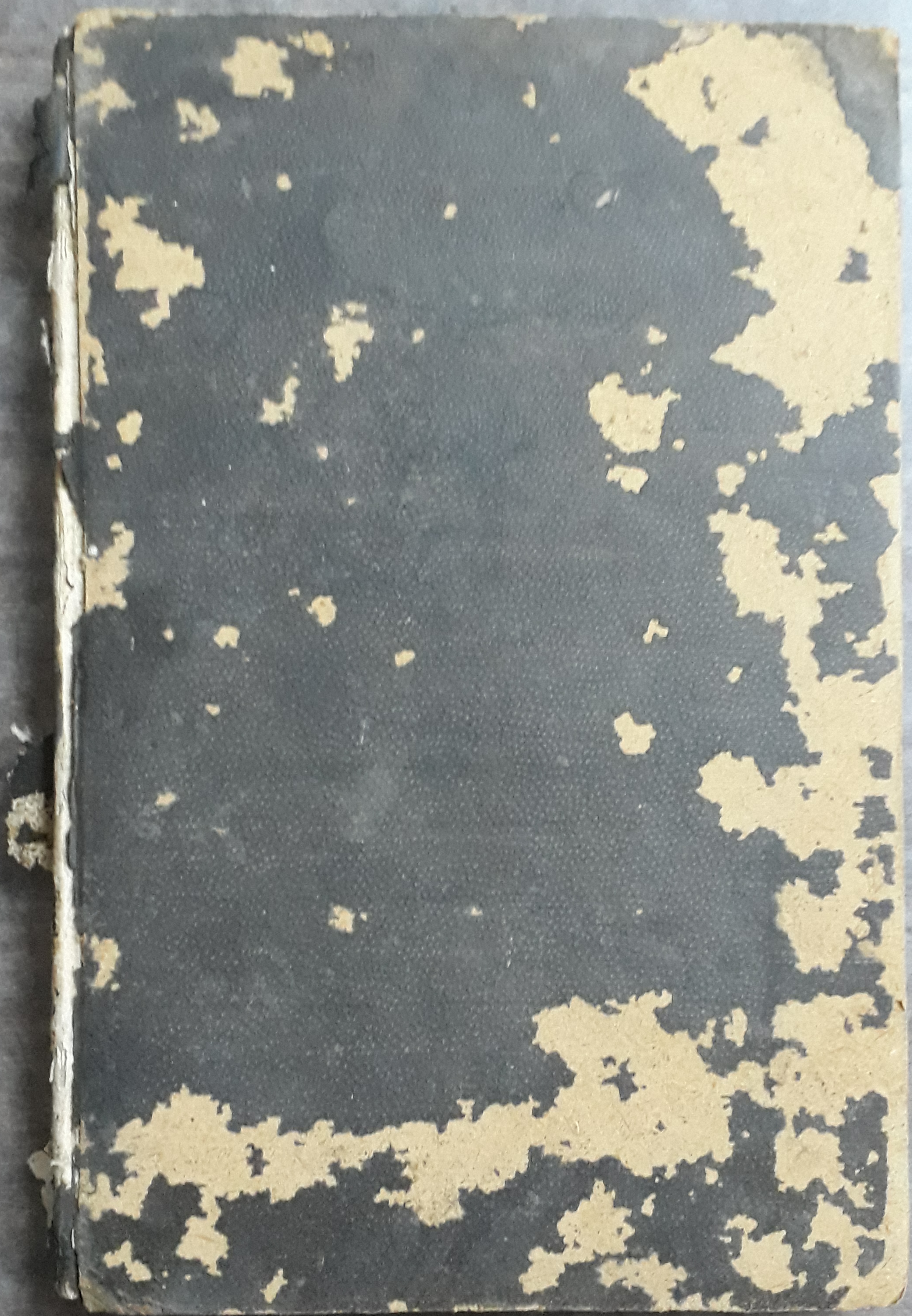
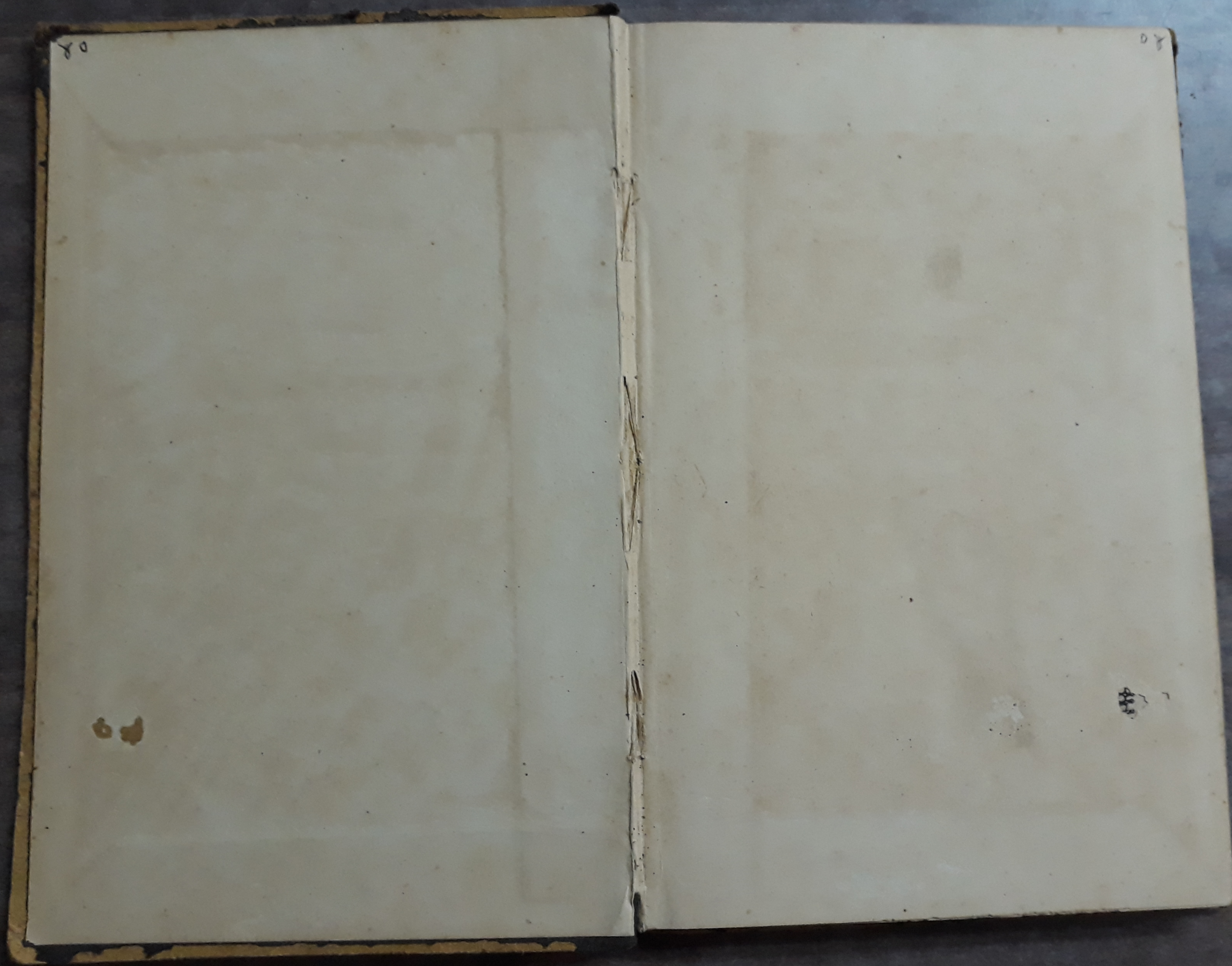

अथ

श्री

गीतगोविंदाख्यं काव्यं प्रारभ्यते.

इदं सटीकं काव्यं श्रीकृष्ण-
तनयेन गंगाविष्णुना श्री-
वेंकटेशाख्ये स्वीयशिला
यंत्रें ऽकितम् गजगुण
नंदचंद्र १९३८ मिते वैक्र
माब्दे ज्ये॰ शु॰ त्र॰ स॰

श्रीः

अथ

श्रीमत्कविराजजयदेवपंडितकृतं

गीतगोविंदाख्यं

काव्यं

प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ मेघैर्मेदुरमंबरं वनभुवः श्या
मास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव त
दिमं राधे गृहं प्रापय ॥ इत्थंनंदनिदेश
तश्चलितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामा
धवयोर्जयंति यमुनाकूले रहःकेलयः १

श्रीराधाकृष्णायनमः भद्राय भवताभूयात्कृष्णः सद्र
क्तिभावितः ॥ कालिंदीजलसंसर्गमेघश्यामोतिसुंदरः १
इह कविः प्रारिप्सितस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं कृष्णस्मरण
रूपवस्तुनिर्देशलक्षणंमंगलाचरणं तावदाचरति मेघैरिति
राधामाधवयोः रहः केलयः यमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः राधा
कृष्णयोः रहः केलयः एकांतक्रीडाः यमुनाकूलेयमुनातीरे

जयंति सर्वोत्कर्षेण वर्तेते कथंभूतयोः राधामाधवयोः
प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजे लतागृहे द्रुमे वृक्षे च इ
त्थं इति नंदनिदेशतः नंदाज्ञया चलितयोः अथवा अध्व
कुंजद्रुमान्प्रति उद्दिश्य चलितयोः इति किं हे राधे अंबरं आ
काशं मेघैर्मेदुरं व्याप्तमित्यर्थः वनभुवः तमालद्रुमैर्वृक्षैः श्या
माः अयं कृष्णः नक्तं शर्वरी भीरुः भयशीलः अतिबालत्वात् त
स्मादिमं पुरोवर्तिनं कृष्णं गृहं प्रापय एवं करणे नंदस्यान्य
स्मिन् विश्वासाभावात् ॥१॥

श्लोकः॥ वाग्देवताचरितचित्रितचित्त
सद्मा पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती
॥ श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं
करोति जयदेवकविः प्रबंधम् ॥ २ ॥

इदानीं कविः सरस्वतीलक्ष्म्योः कीर्तनपूर्वकं कृष्णस्य सुर
तक्रीडावर्णनं कर्तुमाह वसंततिलकावृत्तेन वाग्देवतेति जयदेवकविः एतं प्र-
बंधं कृष्णकेलिकथाप्रतिपादकग्रंथं करोतीत्यन्वयः कथंभू
तो जयदेवकविः वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा वाग्देव-
तायाः सरस्वत्याश्चरितेन वचनरचनाचारविशेषेण चित्रि
तं मंडितं चित्तसद्म मनोगृहं यस्य सः पुनः कथंभूतः पद्मावत्या
लक्ष्म्याश्चरणचारणेन संवाहनेन चक्रवर्ती नृप इव लक्ष्मीसेव
या चक्रवर्तित्वं प्राप्त इति कथंभूतं प्रबंधं श्रीवासुदेवेति श्रीरू
पिणी राधा वासुदेवः श्रीकृष्णश्च तयोः रतिकेलिकथया सु

रतक्रीडाकथनेन समेतं युक्तं ॥२॥

श्लोकः॥ यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि
विलासकलासु कुतूहलं ॥ मधुरकोमलकां
तपदावलीं शृणु तदा जयदेवसरस्वतीं ॥३

अथ कविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह द्रुतविलंबितेनवृत्तेन
यदीति हे कृष्णभक्त तदा तर्हि जयदेवसरस्वतीं शृणु इत्यन्व
यः यदि यर्हि हरिस्मरणे कृष्णचिंतने सरसं सानुरागं तव मनः अ
स्तीत्यध्याहारः यदि यर्हि विलासकलासु विलासः श्रीकृष्णवि
लासः कलाश्चतुःषष्टिस्तासु कुतूहलमस्तीति कथंभूतां जयदे
वसरस्वतीं मधुरां सरसां अर्थतः कोमलां शब्दतः अत एव कांता
मनोहरा पदावली पदसमूहो यस्यां सा ताम् ॥ ३ ॥

श्लोकः॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संद
र्भशुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः
श्लाघ्यो दुरूहद्रुतेः॥ शृंगारोत्तरसत्प्रमेय
रचनैराचार्यगोवर्धनस्पर्द्धी कोपि न वि
श्रुतः श्रुतिधरो धोई कविक्ष्मापतिः॥४॥

कविरन्यग्रंथेभ्यो मद्ग्रंथे बहवो गुणाः संतीति द्योतयन्
शार्दूलविक्रीडितेनाह वाच इति उमापतिधरो नाम कविर्वाचः व
चनानि पल्लवयति विस्तारयति न तु गुणान् गिरां संदर्भशुद्धिं तः
शब्दतश्च ग्रंथनविशुद्धिं जयदेव एव परं जानीते नान्य इत्यर्थः
शरणो नाम कविः दुरूहद्रुतेः विषमग्रंथस्य शीघ्रोच्चारतः

श्लाघ्यः स्तुत्यः शृंगारेति शृंगारोत्तराणिशृंगारप्रधानानिसं
तिउत्कृष्टानिप्रमेयानिवावचनानितेषांरचनैः प्रबंधैः आचा
र्यगोवर्धनस्पर्धीकोपिनविश्रुतः आचार्यगोवर्द्धनः कविः शृंगा
रप्रधानमेवप्रबंधकरोतीत्यर्थः धोईनामाकविक्ष्मापतिः कविरा
जः श्रुतिधरः श्रुत्याश्रवणमात्रेणैवधारयतिनपुनरर्थादिग्रहणे
प्रवीणः इतिराजपदेनमहाहंकारकथनं ॥ ४ ॥

अथ प्रथमप्रबंधो मालवरागेण रूपक तालेगीयते.

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं ॥ विहि
तवहित्रचरित्रमखेदं ॥ केशव धृतमीनश
रीर जय जगदीश हरे ॥ १ ॥

कविरधुना भक्तानुग्रहार्थं विघ्नाभावार्थंचदशावतारवर्णन
माह प्रलयेत्यादिजगदीशइत्यंतं अस्यगीतस्य मालवरागः
रूपकतालः तल्लक्षणं नितंबिनीचुंबितवक्त्रपद्मः शुकद्युतिः
कुंडलवान्किरीटी संगीतशालांप्रविशन्प्रदोषेमालाधरोमाल
वरागराजः रूपकेस्यात् द्रुतंलघुरिति हेकेशवधृतंमीनस्य
शरीरंवेदोद्धरणार्थंयेनसः हेजगदीश हेहरे जयउत्कर्षेणव-
र्द्धस्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधिजलेकल्पांतसमुद्रज
लेनिमग्नंवेदंधृतवानसि कथंअखेदं अपरिश्रमंयथाभवति
तथा पुनःकथंविहितेनेति विहितंकृतंवहित्रंचरित्रंसमुद्रतर
णकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियायां ॥ १ ॥

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ॥ धर
णिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥ केशव धृतक
च्छपरूप जय जगदीश हरे ॥ २ ॥

क्षितिरिति हेकेशवधृतं कच्छपस्य रूपंयेनसः तत्सं
बोधनं हेजगदीशाहेहरे जय पूर्ववत् तवपृष्ठेक्षितिः पृथ्वी ति
ष्ठतीत्यन्वयः कथंभूतेपृष्ठे अतिविपुलतरे अतिक्रांतः विपुल
तरःपदार्थोयेन पुनःकथंभूते धरण्याःक्ष्मायाधरणेनवहनेन
यत्किणचक्रंमृतपिंडस्तेनगरिष्ठेदृढे ॥ २ ॥

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना ॥ श
शिनि कलंककलेव निमग्ना ॥ केशव धृत
सूकररूप जय जगदीश हरे ॥ ३ ॥

वसतीति हेकेशवेत्यादिपूर्ववत् धृतंसूकरस्यरूपंयेन
तवदशनशिखरे दंताग्रभागेधरणीपृथ्वीलग्नासंबद्धावसति त
त्रदृष्टांतः केव शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतःस्थिताकलंककलेव
कलंकरेखेव ॥ ३ ॥

तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं ॥ दलि
तहिरण्यकशिपुतनुभृंगं ॥ केशव धृतन
रहरिरूप जय जगदीश हरे ॥ ४ ॥

तवेति हेधृतंनरहरेः रूपंनरसिंहस्यस्वरूपंयेनतत्संबो
धनं तवकरकमलवरे हस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तीत्यध्याहारः क
थंभूतंनखं अद्भुतशृंगं आश्चर्यकरं शृंगमग्रभागोयस्य अ

४०

द्रुतत्वेहेतुमाह दलितः विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्यतनुरे वपुर्भृंगोभ्रमरोयेन अन्यत्रभ्रमरेणकमलाग्रंदल्यते इहतुवैपरीत्येनाश्चर्यम् ॥ ४ ॥

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन ॥ प
दनखनीरजनितजनपावन ॥ केशव धृत
वामनरूप जय जगदीश हरे ॥ ५ ॥

छलयसीति धृतंवामनस्यरूपंयेन हेअद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामन त्वं विक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्येबलिं असुरं छलयसि प्रवंचयसि कीदृशस्त्वमिति संबोधनं पदेति पदनखनीरेणपदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेण जनितंकृतं जनपावनं लोकपावित्र्यंयेन ॥ ५ ॥

क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं ॥ स्नप
यसि पयसि शमितभवतापं ॥ केशव धृत
भृगुपतिरूप जय जगदीश हरे ॥ ६ ॥

क्षत्रियेति हेधृतभृगुपतिरूपधृतपरशुरामरूप क्षत्रियरुधिरमये पयसिजगत् स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रियाणांशोणितविकारेजलेजगत्स्नापयसि स्नानेनफलमाह कथंभूतं जगत् अपगतपापंगतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवतापं दूरीकृतसंसारतापं ॥ ६ ॥

वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं ॥
दशमुखमौलिबलिं रमणीयं ॥ केशव

धृतरघुपतिरूप जय जगदीश हरे ॥ ७ ॥

वितरसीति हेधृतरघुपतिरूपधृतरामशरीर त्वंरणेसंग्रामे दशमुखमौलिबलिं रावणमस्तकोपहारं दिक्षुदिशासु वितरसिददासि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इंद्रादीनांरमणीयं काम्यं इच्छाविषयमित्यर्थः ॥ ७ ॥

वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं ॥
हलहतिभीतिमिलितयमुनाभं ॥ केशव
धृतहलधररूप जय जगदीश हरे ॥ ८ ॥

वहसीति हेधृतहलधररूपधृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिवसनंवस्त्रं वहसिधारयसि कथंभूतेवपुषि विशदेशुभ्रे कथंभूतंवसनं जलदाभंसजलमेघसदृशं पुनः कथंभूतं हलहतिभीत्यालांगलाघातभयेनमिलिताउपस्थितायायमुनातद्वत्आभादीप्तिर्यस्यतत् ॥ भयेनातिश्यामत्वंभवति ॥ ८ ॥

निंदसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं ॥ सद
यहृदय दर्शितपशुघातं ॥ केशव धृतबु
द्धशरीर जय जगदीश हरे ॥ ९ ॥

निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतार हेसदयहृदय दयासहितांतःकरण जय ननुवेदनिंदकस्यकथंस्तुतिरित्यत आह. त्वंयज्ञविधेः क्रतुविधानसंबंधि श्रुतिजातंवेदवाक्यसमूहं निंदसि दूषयसि नतुसर्वमित्यर्थः सोपिकिमिति निंद्यते इत्यत आह. अहहकष्टंदयायांवा दर्शितः बोधितः

४०

पशूनांघातोवधोयेनतादृशं वेदोपिपशूनांघातं बोधयतीत्य तअहोकष्टमिंत्येवनिंदयसीतिभाव: ॥ ९॥

म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालं॥
धूमकेतुमिव किमपि करालं॥केशवधृत
कल्किशरीर जय जगदीश हरे॥१०॥

म्लेच्छेति हेधृतकल्किशरीरधृतकल्क्यवतारशरीर त च्चेष्टितमाह. त्वंम्लेच्छनिवहनिधनेम्लेच्छानांनिवहा: समूहास्तेषांनिधनेनाशनिमित्तंकिमपि अनिर्वचनीयं करवालं खड्गंकलयसिधारयसिकथंभूतंकरवालं धूमकेतुमिव - औत्पातिकतारकापातमिवकरालंभयानकं अथवाधूम केतुरग्निस्तमिव॥१०॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं॥शृणु
सुखदं शुभदं भवसारं॥केशव धृतदश
विधरूप जय जगदीश हरे॥११॥

इति श्रीगीतगोविंदे प्रथम प्रबंधः

धृतवानसीत्यादिभिर्वर्तमानप्रयोगैरवताराणांभगव तश्चलीलाया: नित्यत्वंदर्शितं एवंतत्तदवतारगुणै: स्तुतिंकृ त्वासंप्रत्यवतारिणंस्तुवन्प्रार्थयते श्रीजयदेवेति हेकेशव धृतानिदशविधानिरूपाणियेनतत्संबोधनं श्रीजयदेवक वे:इदंगीतं उदितंभाषितंशृणु आकर्णयेतिभक्तजनं-

प्रत्युक्ति:कीदृशंउदारं मनोहरंसुश्राव्यत्वात् शुभदंक ल्याणदायकंभवसारं संसारेधनरूपं॥११॥

श्लोक:॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भू
गोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिं छलय
ते क्षत्रक्षयं कुर्वते॥पौलस्त्यं जयते ह
लंकलयते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छा-
न्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तु
भ्यंनम:॥१॥

उक्तानेवावतारान्पुन:संक्षेपेणकीर्तयति वेदानिति तुभ्यंकृष्णायनम: अस्तु इत्यन्वय: कथंभूतायवेदानुद्धरते मीनरूपेण पुन:कथंभूताय जगन्निवहतेधारयतेकूर्मरूपे ण भूगोलंपृथ्वीचक्रं उद्बिभ्रतेऊर्ध्वंधारयतेवाराहरूपेण दैत्यंहिरण्यकशिपुंदारयतेनृसिंहरूपेण बलिंबलिदैत्यंछ लयतेवंचयते वामनरूपेण क्षत्रक्षयं क्षत्रियनाशंकुर्व तेपरशुरामरूपेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामरूपेण हलं लांगलंकलयतेधारयतेबलभद्ररूपेण कारुण्यंदयां आ तन्वतेविस्तारयते बुद्धरूपेण म्लेच्छान् अंत्यजान्मूर्च्छ यतेनाशयतेकल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृतेदशवि धरूपधारिणे॥१॥

अथ द्वितीयप्रबंधो गुर्जरीरागेण प्रतिमठताले गीयते॥

श्रितकमलाकुचमंडल धृतकुंडल ए॥क
लितललितवनमाल जय जय देव हरे १

कविरिदानीं गुर्जरीरागेण कृष्णंस्तौतिरागलक्षणं श्या
मासुकेशीमलयद्रुमाणांमृदूल्लसत्पल्लवतल्पयाता श्रुतेः
स्वराणांदधतीविभागंतंत्रीमुखादक्षिणगुर्जरीयंइति श्रितेति
हेदेवहेहरे जयजयस्वभक्तपक्षपातेसर्वोत्कर्षेणवर्द्धस्व श्रि
तेत्यादीनिअष्टपद्याःपदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि एइतिप
दंहेइत्यर्थः हेश्रितकमलाकुचमंडल श्रितं आश्रितं कम-
लायाः लक्ष्म्याःकुचमंडलंस्तनमंडलं येन हेधृतकुंडल धृ
तेकुंडलेयेनतस्यसंबोधनं कलितेति कलिताधृताललि
तासुंदरवनमालापुष्पदामयेन ॥१॥

दिनमणिमंडलमंडन भवखंडन ए॥मु-
निजनमानसहंस जय जय देव हरे २

दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनसूर्यमंडलालं
कार हेभवखंडन भक्तानांसंसारनाशक हेमुनिजनमान
सहंस मुनिजनानांमानसे हंसइव मानसेसरसिहंसो-
स्तितद्वत् जयजयेतिपूर्ववत् ॥२॥

कालियविषधरगंजन जनरंजन ए य
दुकुलनलिनदिनेश ॥जय जय देव हरे ॥३

कालियेति कालियनाम्नः सर्पस्यगंजनहिंसकहेज
नरंजन हे यदुकुल नलिन यादवकुलकमलसूर्य ॥३॥

मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए सु
रकुलकेलिनिदान॥जय जय देव हरे॥४॥

मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञानांदैत्यानांनाशन गरु
डासन गरुडएवआसनंयस्यसः सुरकुलेति सुरकुला
नांदेवसमूहानांकेलेः क्रीडायाःसुखस्येतियावत्निदा
न आदिकारण ॥४॥

अमलकमलदललोचन भवमोचन ए
त्रिभुवनभवननिधान॥जय जय देव
हरे ॥५॥

अमलेति अमलकमलवत्निर्मलपद्मपत्रवत् लोच
नेयस्य हेभवमोचनसंसारभंजक त्रिभुवनभवननिधान
त्रिभुवनमेवभवनंगृहंतत्रनिधानमिवनिधिरिव॥५॥

जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ए स
मरशमितदशकंठ॥जय जय देव हरे६

जनकेति जनकसुतायाः सीतायाः कृतभूषण कृतालं
कारजितदूषणजितोदूषणनामाराक्षसोयेन समरेति समरेसंग्रामे
शमितो मारितोदशकंठोरावणोयेन॥६॥

अभिनवजलधरसुंदर धृतमंदर ए श्री
मुखचंद्रचकोर॥जय जय देव हरे॥७॥

अभिनवेति अभिनवजलधरसुंदर हेसजलमेघकां
ते धृतमंदरधृतमंदराचल श्रीमुखचंद्रचकोर लक्ष्मीमुखमेव

चंद्रस्तत्र चकोरइव ॥ ७॥

तवचरणे प्रणता वयमिति भावय ए कु
रुकुशलं प्रणतेषु॥जय जय देव हरे॥८॥

तवेति एवंभूत हेहरे जयजयेति तवचरणेवयंप्रणताः अतीवनम्राइति भावयजानीहि प्रणतेषुमादृशेषु कुशलंकल्याणंकुरु ॥८॥

श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम्॥मंगल
मुज्ज्वलगीतम्॥जय जय देव हरे॥९॥

इति श्रीगीतगोविंदे द्वितीयप्रबंधः

श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरे जयजयेतिप्रार्थयते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितंमंगलंगीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुते शृण्वतां भक्तानामितिशेषः कथंभूतंइदंमंगलं उज्ज्वलंगीतं तदनुगमनेरम्यंगीतंगानंयस्मिन्॥९॥

श्लोकः॥ पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्न
काश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य॥व्य-
क्तानुरागमिव खेलदनंगखेदस्वेदांबु
पूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥१॥

अधुनाकविः कामोद्दीपकत्वात् वसंतस्यव्याजेन कृष्णक्रीडां वक्तुंभक्तान्प्रतिआशिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्य उरोवक्षःस्थलंवः युष्माकंप्रियमभीष्टमनुपूरयतुसंपूर्णकरोतु कथंभूतंमधुसूदनस्यउरः पद्मेति पद्मायाः लक्ष्म्याः

पयोधरतटीस्तनपरिसरस्तस्यपरिरंभणेन आलिंगनेनलग्नंयत्काश्मीरंकुंकुमंकेशरंतेनमुद्रितंचिन्हितं ममैवेदंवक्षःस्थलंनान्यस्य इतिभावः पुनःकथंभूतमिव व्यक्तानुरागमिव पुनःकथंभूतंउरः खेलदिति खेलन्खेलनंकुर्वन्योऽनंगस्तस्यखेदेनस्मरतायासेनस्वेदांबुपूरोघर्मजलप्रवाहोयत्र॥१॥

श्लोकः॥ वसंते वासंतीकुसुमसुकुमा
रैरवयवैर्भ्रमंतीं कांतारे बहुविहितकृ
ष्णानुसरणाम्॥ अमंदं कंदर्पज्वरज-
नितचिंताकुलतया चलद्बाधां राधां
सरसमिदमूचे सहचरी॥२॥

अधुनाविरहोत्कंठितायाः राधायाः काचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह वसंतइति वसंतकालेकाचित्सहचरीसखी सरसं सविलासंइदंवक्ष्यमाणंराधांप्रत्यूचे अवदत् कथंभूतांराधां वासंतीकुसुमसुकुमारैर्माधवीपुष्पकोमलैरवयवैरंगैरुपलक्षितांउपलक्षणेतृतीया कथंभूतांराधांकांतारे दुर्गमेवर्त्मनिभ्रमंतीं पुनःकथंभूतांबहुविहितंवारंवारंदूतीद्वारेणकृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःकथंभूतां अमंदंअत्युत्कंठंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणजनिताउत्पादितायाचिंतातत्कृतायाआकुलतातयाकृत्वाचलंतीउद्गच्छंती बाधापीडायस्याः॥२॥

अथ तृतीयप्रबंधो वसंतरागेण रूपकताले गीयते

**ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलम
लयसमीरे॥ मधुकरनिकरकरंबितको-
किलकूजितकुंजकुटीरे॥१॥ विहरति हरि
रिह सरसवसंते॥ नृत्यति युवतिजनेन
समं सखि विरहिजनस्य दुरंते॥ ध्रु०॥**

पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाह ललितेति एतस्य प्रबंधस्यवसंत
रागः रूपकतालः तल्लक्षणं शिखंडबर्होच्चयबद्धचूडः पुष्णा-
न्पिकंचूतलतांकुरेण भ्रमन्मुदावासमनंगमूर्तिर्मत्तोमतंग
स्यवसंतरागइति हेसखिहरिः इहसरसवसंतेविहरतियु
वतिजनेनसमंनृत्यतिचेतिध्रुवगतपदेनान्वयः हेराधेहरिः
कृष्णः इह अस्मिन्मनोहरवसंतसमयेक्रीडति युवतिजने
नसमंकामिनीसमूहेनसहनर्तनंकरोतिच. कुत्रस्थलेइत्य
पेक्षायांसप्तमपद्यस्थितवृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृ
शे विरहिजनस्यदुरंतेदुःखेनापिगंतुमशक्ये इतिवसंत
वृंदावनयोर्विशेषणं कीदृशेवसंतसमये ललितेत्यादि सप्तप-
दीपदानि वसंतसमयविशेषणानि ललितायाः मनोहरायाः
लवंगलतायाः लवंगशाखायाः परिशीलनेनसंपर्केणको
मलोगंधमनोहरःमलयसमीरोमलयानिलोयत्र अनेनवायोः
सुगंधत्वेनशीतत्वादीन्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेण

भ्रमरसमूहेन करंबितैर्मिश्रितैः कोकिलैःकूजितःश
ब्दितः कुंजएवलतागृहमेवकुटीरोऽल्पाकुटीयत्र ॥१॥

**उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनज
नितविलापे॥ अलिकुलसंकुलकुसुम
समूहनिराकुलबकुलकलापे॥२॥**

उन्मदेति उद्गतौमदमदनौहर्षकामौयत्र एवंभूतोम
नोरथोयस्य एवंभूतोयः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजन
स्तेनोत्पादितोविलापः परिदेवनंयत्र अलिकुलेति अलि
कुलैः भ्रमरसमूहैः संकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननि
राकुलोनिःशेषेण आकुलः बकुलानांवृक्षाणां कलापः
समूहोयत्र॥२॥

**मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदल
मालतमाले॥ युवजनहृदयविदारणम
नसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥३॥**

मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाः सौरभरभस
वशंवदासुरभितोत्साहस्यायत्तवादिनी नवान्नूतनादल
मालापत्रपंक्तिर्येषां ईदृशास्तमालायत्र नूतनपत्रस्तमा
लोमृगमदगंधमनुकरोतीतियुवजनेति युवजनानांत
रुणजनानांहृदयंविदारयतिएवंविधोयोमनसिजःकंदर्प
स्तस्य यानिनखानितद्वत्रुचिर्दीप्तिर्येषांएवंभूतानांकिं
शुकानांपलाशपुष्पाणांजालंसमूहोयत्र॥३॥

मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसु
मविकाशे॥मिलितशिलीमुखपाटलिप
टलकृतस्मरतूणविलासे॥४॥

मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्यकनकदंडछत्रंतद्व
त्रुचिर्यस्य एवंभूतः केशरकुसुमविकाशोनागकेशरपु
ष्पप्राचुर्यंयत्र मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमराः
येषुतैः पाटलीपटलैः पाटलपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणवि
लासः कामतूणीरचेष्टितंयस्मिन्तस्मिन्॥४॥

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुण
करुणकृतहासे॥विरहिनिकृंतनकुंत
मुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे॥५॥

विगलितेति विगलितस्यशिथिलावयवस्य अतएवल
ज्जितस्यजगतः अवलोकनेनदर्शनेनतरुणकरुणैः तरु
णकरुणवृक्षैः पुष्पविकाशव्याजेनकृतोहासो हास्यंयत्र
विरहीति विरहिनिकृंतनानिवियोगिमारकानिकुंतमुखा
कृतीनिभल्लमुखाकाराणियानिकेतकीपुष्पाणि तैर्दंतुरि
ता व्याप्ताआशादिशोयस्मिन्तस्मिन्॥५॥

माधविकापरिमलललिते नवमालति
जातिसुगंधौ॥मुनिमनसामपि मोह
नकारिणि तरुणाकारणबंधौ॥६॥

माधविकेति माधविकायाः वासंतीलतायाः परिमले

नगंधेन ललितेमनोहरे नवमालिकानिमालतीपुष्पाणिजा
तिः जातिपुष्पाणितान्यांसुगंधौ मुनिमनसामपिऋषिचि
त्तानामपिमोहनकारिणिमदनजनके तरुणानांयूनां अका
रणबंधौसहजमित्रे॥६॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलि
तपुलकितचूते॥वृंदावनविपिने परिस
र परिगतयमुनाजलपूते॥७॥

स्फुरदिति वृंदावनविपिने हरिः क्रीडतीत्यन्वयः स्फुरं
त्याश्चलंत्या अतिमुक्तलतायाः परिरंभणेन आलिंगनेनमु
कुलितः पुष्पितः पुलकितः हृष्टः आम्रवृक्षोयत्र कथंभूते
वृंदावनविपिने परिसरेति परिसरंपर्यंतभुविपरिगतंप्रा
प्तंयत् यमुनाजलंतेनपूतेपवित्रे॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतु हरिच
रणस्मृतिसारं॥सरसवसंतसमयवनव
र्णनमनुगतमदनविकारं॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे तृतीयप्रबंधः३

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितं उदयतु उद
यंप्राप्नोतुइत्यर्थः हरिचरणयोः स्मृतिः स्मरणंसारोमुख्यो
यत्र सरसंसुमनोहरं वसंतसमयसंबंधिनो वनस्यवर्णनंय
त्र अनुगतः अनुकृतः मदनविकारो कामविलासो यस्मि
न्॥८॥

श्लोकः॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परा
गप्रकटितपटवासैर्वासयन् काननानि॥
इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसर
दसमबाणप्राणवद्गंधवाहः ॥१॥

वियोगिनांदुःसहंवसंतवायुंवर्णयति दरेति इहवसंते
गंधवाहोवायुःविरहिणांचेतःदहतीत्यन्वयः अर्थात् किंकु
र्वन् दरविगलितायाः ईषद्विकसितायाः मल्याः मल्लिकाया
वल्लीषुलतासुचंचद्भिरुद्गच्छद्भिः परागैःपुष्परजोभिः प्रक
टितपटवासैः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानिवनानि
वासयन् सुरभीकुर्वन् पुनःकथंभूतः केतकीपुष्याणांगं
धस्य बंधुर्मित्रंप्रसरंतोये असमबाणाः कामबाणास्तेषांप्रा
णवत् प्राणइव॥१॥

श्लोकः॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्या
धूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलक
लैरुद्गीर्णकर्णज्वराः॥ नीयंते पथिकैः क
थंकथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राण
समासमागमरसोल्लासैरमी वासराः॥२॥

वसंतवासराणामनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति अमीव
संतसंबंधिनोवासराःदिवसाः पथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिः क
थंकथमपि अत्यंतंदुःखेननीयंते उल्लंघ्यंते कथंभूताः वास
राःउन्मीलदिति उन्मीलंश्वासौमधुगंधश्चपुष्परसगंधस्तत्र

लुब्धायेमधुपाः भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिताःयेचूतांकुराः
आम्रांकुरास्तेषुक्रीडतांकोकिलानांकाकलीकलकलैः सू-
क्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिकोलाहलैः कष्टजनकत्वेनउद्गीर्णःप्र
काशितः कर्णज्वरः श्रवणोपतापोयेषु कथंनीयंतइत्यतआ
ह. ध्यानेचिंतने अवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षणंअल्पकालं
प्राप्तायाअनुभूतायाः प्राणसमायाः समागमरसेनसंबंध
स्वरूपरसेन उल्लासोयेषांते॥२॥

श्लोकः॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फु
रन्मनोहारिविलासलालसं॥ मुरारिमा
रादुपदर्शयंत्यसौ सखी समक्षं पुनराह
राधिकां॥३॥

अनेकेति असौसखीराधिकांपुनराहइत्यन्वयः क
थंभूतासखी आरात् दूरे वर्तमानं समक्षंयथास्यात्तथाकृ
ष्णंउपदर्शयंती विषयंकोरयंती कथंभूतंहरिं अनेकनारी
णांपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणस्फुरन् इतस्ततोगच्छन्
मनोहारीमनोज्ञोयोविलासः क्रीडातत्रलालसं आदरवंतं३

अथ चतुर्थप्रबंधो रामकरिरागेण रूपकताले गीयते.

चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनव
नमाली॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडित
गंडयुगस्मितशाली॥१॥ हरिरिह मुग्ध

वधूनिकरे विलासिनि विलसति केलिपरे ॥ध्रु०॥

अमुमेवश्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह चंदनेतिरामकरिरागः तस्यलक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणाचनीलंनिचोलंस्वतनौवहंती कांतोपदोपांतमधिश्रितापिमनोन्नताराम करिः प्रदिष्टाइति १ हेविलासिनिराधे इहमुग्धवधूनिकरेमनोहरकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडतीत्यन्वयः कथंभूतेमुग्धवधूनिकरे केलिपरेक्रीडातत्परे कथंभूतोहरिः चंदनेति चंदनेन मलयजेन चर्चितंरेखाकारेणानुलिप्तंनीलंकलेवरं शरीरंयस्य पीतंसुवर्णवर्णंवसनंवस्त्रंयस्यवनमालायस्यास्तीति ततः प्रत्येकंकर्मधारयः पुनःकथंभूतः केल्याक्रीडयाचलतीयेमणियुक्तेकुंडलेताभ्यांमंडितंशोभितंगंडयुगंयस्यस्मितेनईषद्धास्येनशालतेशोभतेततः कर्मधारयः१

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागं ॥ गोपवधूरनुगायति काचिदुदंचितपंचमरागं ॥२॥

पीनेति हेराधेकाचित्गोपवधूःगोपांगनापीनपयोधरभारभरेण विपुलकुचगौरवातिशयेनसरागंयथातथापरिरभ्य आलिंग्यहरिं अनुपश्चाद्दूर्ध्वकृतंपंचमरागंगायति गानंकरोति ॥२॥

कापिविलासविलोलविलोचनखेलन

जनितमनोजं ॥ ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजं ॥३॥

कापीति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकमतिशयेनमधुसूदनवदनसरोजंकृष्णास्यमुखांबुजंध्यायन्तिचिंतयति विलासेनविलोलयोर्विलोचनयोःखेलनेन संचारेणजनितउत्पादितोमनोजः कामोयेनतत् ॥३॥

कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले ॥ चारु चुचुंब नितंबवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥४॥

कापिकपोलेति कापिनितंबवतीगोपांगनादयितंकृष्णं कपोलतले गंडदेशेचारुमनोज्ञंयथास्यात्तथाचुचुंबचुंबितवती कथंभूताकिमपिकार्यंलपितुं वक्तुं श्रुतिमूलेकर्णप्रदेशे मिलितासंलग्ना कीदृशेकपोलतले पुलकैरोमोद्गमैः अनुकूलेप्रेमप्रियकथने ॥४॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले ॥ मंजुल वंजुल कुंजगतं विच कर्ष करेण दुकूले ॥५॥

केलीति काचिद्गोपीकेलिकलाकुतुकेनशृंगाररसक्रीडातात्पर्येण हेतुनाकरेण हस्तेनामुंकृष्णंदुकूलेवस्त्रेविचकर्ष आकृष्टवती कथंभूतंअमुं यमुनाजलकूले यमुनाजलोपलक्षिते कूलेतीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजो

वेतसलतागृहंतत्रगतंवर्तमानं ॥५॥

करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे॥ रासरसे सह नृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे॥६॥

करतलेति काचित्युवतिः गोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्रशशंसेस्तुता रासरसेगोपीक्रीडानुरागेसहनृत्यपराकृष्णासमकालंनृत्यंती कथंभूतेरासरसे करतलयोर्हस्तयोस्तालेनचपेटध्वनिनातरलयाचंचलयावलयावल्या कंकणपंक्त्याकलितः मिश्रितः कलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुर शब्दसहितोवंशोवेणुर्यत्र ॥६॥

श्लिष्यति कामपि चुंबति कामपि रमयति कामपि रामां॥ पश्यति सस्मितचारुपरामपरामनु गच्छति वामां॥७॥

श्लिष्यतीति हेराधेश्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्यति आलिंगति तथाकामपिचुंबति तथाकामपिरामांरमयतिक्रीडयति अपरांनायिकांस्मितचारुहासमनोहरंयथास्यात्तथापश्यति अपरांवामांसुंदरीमनुगच्छतीत्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं॥ वृंदावनविपिने ललितं वितनोतु शुभानि यशस्यं॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे चतुर्थः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंगीतं शुभानि कल्याणानिवितनोतु अर्थात् भक्तानां गीतंकीदृशं अद्भुतं आश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरहस्यंक्रीडाहर्षोयत्र अद्भुतत्वंयुगपत्सर्वासांप्रीत्युसादनात् वृंदावनविपिनेवृंदावननाम्निवनेललितंनानारसान्वितमित्यर्थः यशस्यंयशसेहितंयशस्करमित्यर्थः ॥८॥

श्लोकः॥ विश्वेषामनुरंजनेन जनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं॥ स्वच्छंदं व्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखि मूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥१॥

विश्वेषामिति हेसखिराधेमधौवसंते मुग्धोमनोहरोहरिः कृष्णः क्रीडतीत्यन्वयः कइवमूर्तिमान् शरीरधारीशृंगाररसइव किंकुर्वन् अनुरंजनेन अनुरागेण विश्वेषांसर्वेषांभक्तानां आनंदंसंतोषंजनयन् पुनःकिंकुर्वन् इंदीवरश्रेणीनामिव नीलकमलपंक्तीनामिवश्यामलकोमलैः कृष्णमनोहरैरंगैरवयवैः अनंगोत्सवंकामहर्षंउपनयन्उत्सादयन् पुनःकथंभूतः स्वच्छंदंस्वेच्छया व्रजसुंदरीभिः गोपीभिः अभितः सर्वतोभावेन

प्रत्यंगंप्रत्यवयवं आलिंगितः गोपीभिरालिंगनेययायदं गंप्राप्तंतयातदेवालिंगितमितिभावः श्यामोभवतिशृंगारः सितोहासः प्रकीर्तितइतिशृंगारविशेषणान्यप्येतानिपदानि ॥१॥

श्लोकः ॥ अद्योत्संगवसद्भुजंगकवल-
क्लेशादिवेशाचलप्रालेयप्लवनेच्छया
नुसरतिश्रीखंडशैलानिलः ॥ किंचित्स्नि
ग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षो
दयादुन्मीलंति कुहुः कुहूरिति कलोत्ता
लाः पिकानांगिरः ॥२॥

मलयानिलदुःसहत्वेकारणमाह अद्येति हेराधे अद्यइदानींवसंतसमये श्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगे क्रोडेवसंतोयेभुजंगाः सर्पास्तेषांकवलक्लेशादिवग्रासोपतापादिव ईशाचलंहिमाचलंप्रालेयप्लवनेच्छयातुहिनमज्जनेच्छयानुसरति अनुगच्छतिकिंच पक्षांतरेपिकानां गिरोवाण्यः स्निग्धरसालमौलिमुकुलानि कोमलचूतस्तबककुड्मलानि आलोक्यदृष्ट्वाहर्षोदयात् आनंदोदयात् उन्मीलंति उद्गच्छंति कथंभूतागिरः कुहुःकुहूरितिकलोत्तालाः कुहुःकुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनोत्तालाः प्रकाशाः ॥२॥

श्लोकः ॥ रासोल्लासभरेण विभ्रमभृता

माभीरवामभ्रुवामभ्यर्णं परिरभ्य निर्भ
रमुरः प्रेमांधया राधया ॥ साधु त्वद्वदनं
सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्या-
जादुद्भटचुंबितः स्मितमनोहारी हरिः
पातु वः ॥ ३ ॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविंदे
महाकाव्ये सामोददामोदरो नाम प्रथमः सर्गः१

कविः कथोपक्रमंत्यक्त्वा लोकानाशिषयति रासोल्लासेति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातुइत्यन्वयः कथंभूतोहरिः रासोल्लासभरेण गोपीक्रीडायांहर्षातिशयेन विभ्रमभृतां शृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपिकानां अभ्यर्णंसमीपंनिर्भरंगाढंयथातथाउरः वक्षःस्थलंपरिरभ्य आलिंग्यराधयाउद्भटंप्रकटंयथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजात् गानप्रशंसाछलेनचुंबितः नतुभवतुतास्कवित्त्रमः प्रत्यक्षंयुवतिगणंपश्यंत्यातया कथंचुंबितस्तत्राह प्रेमांधयाप्रेम्णाहर्षातिशयेनांधया कृष्णंविनान्यन्नपश्यंतीतितया किंकृत्वा त्वद्वदनंत्वन्मुखंसुधामयममृतमयंसाधुशोभनं इतिव्याहृत्यउक्त्वा कथंभूतोहरिः स्मितमनोहारीराधायाः चुंबनकौशलंदृष्ट्वा स्मितेनईषद्धास्येनमनोहर्तुंशीलंयस्यसः ॥३॥ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदटीकायां प्रथमः सर्गःसमाप्तः ॥१॥

अथ द्वितीयसर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः॥ विहरति वने राधा साधारणप्र
णये हरौ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्याव-
शेन गतान्यतः॥ क्वचिदपि लताकुंजे
गुंजन्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरे लीं-
ना दीनाप्युवाच रहः सखीं॥१॥

विहरतीति राधारहःएकांतेसखींउवाच कथंभूताराधा वनेवृंदावनेहरौ कृष्णेविहरतिक्रीडतिसति विगलितनिजोत्कर्षात् गतनिजभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुतया अन्यतोन्यस्मिन्स्थलेगता कथंभूतेहरौ साधारणप्रणये-अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि अतएवक्वचिदपि लताकुंजेलतागृहेलीनागुप्ता कथंभूतेकुंजे गुंजतांगंभीरंशब्दंकुर्वनाम् मधुव्रतानांभ्रमराणां मंडल्यासमूहेन मुखरशिखरेशब्दायमानाग्रभागे अतएवदीनापिदुःखितापि॥१॥

अथ पंचमप्रबंधो गुर्जरीरागेण रूपकताले गीयते.

संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमो
हनवंशं॥ चलितदृगंचलचंचलमौलिक
पोलविलोलवतंसं॥१॥ रासे हरिमिह वि
हितविलासं स्मरति मनो मम कृतपरि-
हासम्॥ ध्रुं०॥

श्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह संचरदिति हेसखिममनः हरिंस्मरतिगोचरंकरोति सर्वानुभूतविषयत्वात् कथंभूतंहरिं संचरताउद्गच्छता अधरसुधयामधुरेणअधरामृतमनोहरेणध्वनिनाशब्देन मुखरितः शब्दितोमोहननामावंशोयेन पुनःकीदृशंचलितेति चलितः आवर्जितःदृगंचलः कटाक्षोयेन चंचलः दोलायमानोमौलिः शेखरोयस्य कपोलयोर्गंडस्थलयोर्विलोलौ चंचलौवतंसौकर्णाभरणेयस्य तं ततः प्रत्येकं कर्मधारयः पुनः कीदृशंइहरासे गोपीक्रीडायांविहितः कृतः विलासो क्रीडायेनमयासह कृतः परीहासः कर्म येनतम्॥१॥

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवल
यितकेशं॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजित
मेदुरमुदिरसुवेशं॥२॥

चंद्रकेति चंद्रकेणविचित्रवर्णचिन्हेन चारूणांमयूरशिखंडकानांमयूरपिच्छानां मंडलेनसमूहेन वलयिताः वलयाकारेण वेष्टिताः केशाःयेन अतएवप्रचुरेणविस्तीर्णेनपुरंदरधनुषाइंद्रधनुषा अनुरंजितश्चित्रितो मेदुरोनिबिडःस्निग्धोयोमुदिरोमेघस्तद्वत्सुवेशं सुंदरम्॥२॥

गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभि
तलोभं॥ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमु

लसितस्मितशोभं ॥ ३ ॥

गोपेति गोपकदंबस्य गोपसमूहस्यनितंबवतीनां-
स्त्रीणांमुखचुंबनेनलंभितः लोभोयेन पुनःकीदृशं बं
धुजीवपुष्पवत्मधुरोमनोहरोऽधरपल्लव ओष्ठपल्लवोय
स्यपुनः कीदृशं उल्लसितेनविकासिनेनस्मितेनशोभा
यस्यतम् ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लव
युवतिसहस्रं ॥ करचरणोरसिमणिग-
णभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं ॥ ४ ॥

विपुलेति विपुलाः बहुलाः पुलकारोमोद्गमाययोस्ता
भ्यांभुजपल्लवाभ्यां वलयितंवेष्टितंबल्लवानांआभीराणां
युवतिसहस्रंगोपिकावृंदंयेन पुनःकीदृशं करौचरणौउ
रश्चएषांसमाहारः करचरणोरस्तस्मिन्वर्तमानानांमणि
गणयुक्तभूषणानांकिरणेनदीप्त्याविभिन्नंनाशितंत-
मिस्रमंधकारोयेनसः तं ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनति
लकललाटं ॥ पीनपयोधरपरिसरमर्दन
निर्दयहृदयकपाटम् ॥ ५ ॥

जलदेति पुनःकीदृशंहरिं जलदपटलेमेघसमूहेच
लतःइंदोश्चंद्रस्यविनिंदकंसमानं चंदनतिलकं-चंदनकृ
ततिलकंयत्रतादृशंललाटंयस्य अभूतोपमेयं कचिज्ज

लदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनबिंदुललाटमितिपाठः
तदाजलदपटलेचलन्संचरन्यइंदुश्चंद्रस्तस्यविशेषेण
निंदकस्तिरस्कारकः चंदनबिंदुर्मंडलाकृतितिलकोललाटे
यस्यतं पुनःकीदृशं पीनौमांसलौयौपयोधरौस्तनौतयोः
परिसरस्यपर्यंतदेशस्यमर्दनेनिर्दयंदयारहितंहृदयकपा
टंकपाटवद्विस्तीर्णं हृदयंयस्यतादृशं ॥ ५ ॥

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगं
डमुदारं ॥ पीतवसनमनुगतमुनिम-
नुजसुरासुरवरपरिवारं ॥ ६ ॥

मणिमयेति मणिमयेनमणिरूपेणमकरवन्मनोह
राभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितोलंकृतोगंडोगंडस्थलंयस्य पु
नःकीदृशंमहांतं उदारंअभीष्टदातारं वापुनःकीदृशंपी
तंवसनंवस्त्रंयस्य महत्वमाह अनुगताआश्रितायेमु
निवराः शुकनारदादयः मनुजाः परीक्षिदादयः सुरव
राब्रह्मरुद्रादयः असुराःप्रन्हादादयस्तेपरिवाराः परिज
नाः यस्यतादृशंदृष्टांतेवरपदस्यतेषांवराइतिग्रहणं ॥ ६ ॥

विशदकदंबतले मिलितं कलिकलुष
भयं शमयंतं ॥ मामपि किमपि तरंग
दनंगदृशा मनसा रमयंतं ॥ ७ ॥

विशदेति विशदकदंबतलेमिलितंउपस्थितं पुनःकी
दृशं कलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंतन्नाशयंतं पु

नःकीदृशंमांअपिकिमपि अनिर्वचनीयंयथास्यात्तथातरंगन्उद्गच्छन् अनंगयोगोयस्यांतादृश्याहृष्यामनसाहृदयेनचरमयंतं ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं ॥ हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपं ॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे पंचमः प्रबंधः ॥५॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंपुण्यवतांभक्तानांहरिचरणयोः स्मरणंप्रतिअनुरूपं योग्यंभवतुइत्यध्याहारः कथंभूतं अतिसुंदरंमोहनंमोहकारकं मधुरिपोःरूपंकृष्णास्यरूपंयस्मिन् ॥८॥

श्लोकः ॥ गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते वहति च परीतोषं दोषं विमुंचति दूरतः ॥ युवतिषु चलत्तृष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किं ॥१॥

इदानींराधायाः कृष्णोवसतश्चेतसोवश्यत्वमाह हे सखि ममनश्चिनंपुनरप्यधुनापिकृष्णोकाममिच्छांकरोति किंकरोमिनिवृत्तौउपायांतरंनास्तीत्यर्थः युवतिषुगोपीषु चलत्तृष्णेजाताभिलाषे पुनःकीदृशे मांविनाविहारिणि-क्रीडाशीले कीदृशंमनः वामंअवशमित्यर्थः वामत्वेकारण

माह मममनःसापराधस्यापिकृष्णस्यगुणग्रामंगुणसमूहंगणयतिभ्रमादपिभ्रामंविस्मरणंनेहतेनचेष्टतेभ्रामम पीतिपाठेभ्रामंक्रोधंनेहतेनवांछति तद्गुणाकर्णनेनपरितोषंसंतोषंवहतिदोषंमदीयावज्ञादिकंदूरतएवमुंचतिपरित्यजति ॥१॥

अथ षष्ठप्रबंधो मालवरागेण एकतालीताले गीयते.

निभृतनिकुंजगृहंगतया निशि रहसि निलीय वसंतं ॥ चकितविलोकितसकलदिशा रतिरभसभरेण हसंतं ॥१॥ सखि हे केशिमथनमुदारं रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारं ॥ ध्रु० ॥

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह. निभृतेति हेसखितंकेशिमथनं कृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय कीदृशंकृष्णं उदारंमहांतं कथंभूतयामया मदनस्यमनोरथःइच्छा-स्मिन्भावोरत्याख्यःसंजातोयस्याः कथंभूतंकृष्णं सविकारं भावसहितं कीदृश्यामया निभृतंगूढंयन्निकुंजगृहं तत्रगतयाप्राप्तया कथंभूतंकृष्णं निशिरात्रौरहसिएकांतस्थलेनिलीयतिरोहितोभूत्वावसंतंतिष्ठंतं कथंभूतयामया चकितंसभयंयथातथाविलोकिताद्दृष्टाःसकलदिशोययापुनःकथंभूतंकृष्णं रतेरभसउत्साहस्तस्य

भरेण आधिक्येनहसंतंसस्मितमुखं अस्मिन्गीते पूर्वा
र्द्धंराधाविशेषणंउत्तरार्द्धंकृष्णस्येति बोद्धव्यं ॥ १ ॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशा-
तैरनुकूलं ॥ मृदुमधुरस्मितभाषितया
शिथिलीकृतजघनदुकूलं ॥ २ ॥

प्रथमेति प्रथमसमागमेन नूतनसान्निध्येन लज्जि
तया लज्जायुक्तया कथंभूतंकृष्णंवैलक्ष्यदूरीकरणाय
पटुचाटुशतानि कुशलानियानिचाटुशतानिस्तवशता
नितैरनुकूलंआनुकूल्यकारकं मृदुकोमलंमधुरंस्मितपूर्व
कंभाषितंयस्याः सातयाशिथिलीकृतं जघनदुकूलंज
घनस्थितंपट्टवस्त्रंयेनतं ॥ २ ॥

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि
ममैव शयानं ॥ कृतपरिरंभणचुंबनया
परिरभ्य कृताधरपानं ॥ ३ ॥

किसलयेति किसलयशयनेपल्लवकृतशय्यायांनिवे
शितया कथंभूतंकृष्णं ममैवोरसिवक्षःस्थलेचिरंशयानं
कृतालिंगनमित्यर्थः कथंभूतयामया कृतंपरिरंभणपूर्वकं
आलिंगनपूर्वकंचुंबनंययासातया कथंभूतंकृष्णंपरिरभ्य
आलिंग्यकृतंअधरपानंओष्ठपानंयेनसः तं ॥ ३ ॥

अलसनिमीलितलोचनया पुलकाव
लिललितकपोलं ॥ श्रमजलसिक्तक-

लेवरया वरमदनमदादतिलोलं ॥ ४ ॥

अलसेति अलसेनस्मरतसौख्येननिमीलितेमुद्रिते
नेत्रेयस्याः सातयापुलकावल्यारोमांचपंक्त्याललितौम-
नोहरौकपोलौयस्यतं श्रमजलेनस्मरतश्रमजनितेनवा
रिणासिक्तंकलेवरंशरीरंयस्यास्तया वरमदनमदात्उन्न
मकामजनितहर्षात् अतिलोलं अतिचंचलंसतृष्णमि
त्यर्थः ॥ ४ ॥

कोकिलकलरवकूजितया जितमनसि
जतंत्रविचारं ॥ श्लथकुसुमाकुलकुं
तलया नखलिखितघनस्तनभारं ॥ ५ ॥

कोकिलेति कोकिलकलरववत् अव्यक्तध्वनिवत्
कूजितंशब्दोयस्यास्तयाजितः मनसिजस्यकामस्यतं
त्रविचारः शास्त्रसिद्धांतोयेनसः तं श्लथाः शिथिलाः
कुसुमैः पुष्पैराकुलाः व्याप्ताः कुंतलाः चूर्णकुंतलाय-
स्याः सातया नखेनलिखितश्चिन्हितोघनोनिबिडः
स्तनभारोयेनसः तं ॥ ५ ॥

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसु
रतवितानं ॥ मुखरविशृंखलमेखलया
सकचग्रहचुंबनदानं ॥ ६ ॥

चरणेति चरणयोः पादयोः रणितोशाब्दितोमणियु
क्तनूपुरोयस्याः परिपूरितंसंपूर्णीकृतंसुरतवितानंसुरत

समूहोयेनतं मुखरा शब्दायमानाविशंटखलाउन्मुक्तामे खलाकांचीयस्याः सातया सकचग्रहं कचग्रहणसहितंचुंबनदानंयस्यतं ॥६॥

रतिसुखसमयरसालसया दरमुकु-
लितनयनसरोजं॥निःसहनिपतिततनु
लतया मधुसूदनमुदितमनोजं॥७॥

रतिसुखेति रतिसुखसमयेसुरतसुखकालेप्रीत्या अलसया आलस्ययुक्तयादरमुकलितनयनसरोजंईषन्मीलितनेत्रकमलं निःसहं असमर्थेनिपतितातनुलताशरीरलतायस्यास्तया कथंभूतंकृष्णं मधुंदैत्यंसूदयतीति तंउदितः जातोमनोजः कामोयस्यतं॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरि
पुनिधुवनशीलं॥सुखमुत्कंठितराधि-
कया कथितं वितनोतु सलीलं॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे षष्ठःप्रबंधः

श्रीजयदेवेति इदंश्रीजयदेवेनभणितंउक्तंगीतंकर्तृसुखंपारलौकिकसुखानिऐहिकानिचवितनोतुविस्तारयतु केषांगायतांश्रृण्वतांच कथंभूतंश्रीजयदेवभणितं अतिशयमधिकंमधुरिपोः कृष्णस्यनिधुवनशीलंसुरतचरितंयस्मिन सुनःकीद्दशं उत्कंठितयागोपवध्वाराधिकया कथितं सलीलंश्रृंगाररसक्रियासहितं॥८॥

श्लोकः॥हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूव
ल्लिमद्बल्लवीवृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमति
स्वेदार्द्रगंडस्थलं॥मामुद्वीक्ष्य विलज्जित
स्मितसुधामुग्धाननं कानने गोविंदं व्र
जसुंदरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च १

अधुनात्सुत्कंठयासख्यानीयमानासागोपीगणवृतंकृष्णंदृष्ट्वापरावृत्यसखीमाह हस्तेति हेसखि गोविंदं अहंपश्यामिहृष्यामि हर्षंप्राप्नोमिचपश्यामीतिवर्तमानसामीप्याद्वर्तमानता कथंभूतंगोविंदं काननेवृंदावनेव्रजसुंदरीगणेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितं ननुसपत्नीभिः परिवृतंदृष्ट्वाकथंते हर्षइत्यतआह मांउद्वीक्ष्य दृष्ट्वाहस्तात्स्रस्तोव्यस्तोविगलितःविलासवंशःक्रीडावंशोयस्यतंअनृजुभ्रूवल्लिमतीनांकुटिलभ्रूलतायुक्तानांगोपीनांसमूहेउत्सारि ऊर्द्ध्वतिर्यग्गामिदृगंतेनकटाक्षेणवीक्षितमीक्षणंयस्यतं मय्यागतायांभियादृगंतचेष्टयान्यगोपीरपसारयंतमितिभावः अतिस्वेदेनातिघर्मेणार्द्रंगंडस्थलंयस्यतंविलज्जितस्मितंसलज्जहास्यंतदेवसुधामृतंतयामुग्धमाननंमनोहरंमुखंयस्यतं॥१॥

श्लोकः॥दूरालोकस्तोकस्तबकनव
काशोकलतिकाविकाशः कासारो
पवनपवनोपि व्यथयति॥अपि भ्रा

म्यद्भृंगीरणितरमणीयानमुकुलप्रसूति श्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयति २

पुनः विभावयन्नाह दुरालोकेति हेसखि दुरालोक्यतेवि योगिनामुद्वेगजनकत्वात् स्तोकोल्पः स्तबकः गुच्छोयस्य नवाशोकलतिकायाः विकाशः उद्योतः मांव्यथयति पीडय ति किंच कासारोपवनस्य सरोवरनिकटवनस्य पवनोपि मांव्यथयति कासारइत्यनेनवायोः शैत्यं उपवनसंबंधि त्वेनसौगंध्यं वृक्षैरुपहतगतित्वेनमांद्यंचध्वनितं अपिच चूता नामाम्राणांइयं मुकुलप्रसूतिः कलिकोद्गदोमांनसुखयति कथंभूताप्रसूतिः भ्राम्यंतीनांचलंतीनांभ्रमरांगनानांर णितैः शब्दितैः रमणीयामनोज्ञापीत्यर्थः शिखरिणीप्र शस्ताग्रभागवतीभृंगीणांचलनंनायकान्वेषणार्थमितिध्व नितं शिखरिणीनामकं छंदइतीदंसूचितं।।२।।

श्लोकः।।साकूतस्मितमाकुलाकुलगल द्धम्मिल्लमुल्लासित भ्रूवल्लीकमलीकदर्शि तभुजाबालार्द्धहस्तस्तनं।।गोपीनां निभृ तं निरीक्ष्य ललितां काञ्चिच्चिरं चिंतयन्न तर्मुग्धमनोहरो हरतुवः क्लेशं नवः के शवः।।३।। ।।इतिश्रीकविराजश्रीजय देवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्ये अक्लेश केशवोनामद्वितीयः सर्गः ।।२।। ।।

अधुनाकविः लोकानाशिषयति साकूतेति नवः श्रृंगारस्तरुणोवाकेशवः वः युष्माकंभक्तानांक्लेशंदुः खंहरतुदूरीकरोतु कीदृशः साकूतंसाभिप्रायंस्मितमी षद्धास्यंयत्र गोपीनांनिभृतंगोपीभावंनिरीक्ष्य दृष्ट्वा कांचिद्दयितां अंतर्मनसिचिरंचिंतयन् मुग्धमनोहरः मोहयुक्तसुंदरः कथंभूतंनिभृतं आकुलाकुलोत्यं तास्तव्यस्तः गलन् उन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशोय त्रउल्लासिताउच्चैः कृताभ्रूवल्लीयत्र अलीकेनजृंभ णादिच्छलेनदर्शिताः भुजाबालार्द्धहस्तस्तनायस्मिन् भुजेचबालाश्चार्द्धहस्तौचस्तनौचेतिद्वंद्वः।।३।। ।। इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांद्वितीयः सर्गः ।।२।। ।।

अथ तृतीयसर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः।। कंसारिरपि संसारवासना बंधशृंखलां।।राधामाधाय हृदये त त्याज व्रजसुंदरीः।।१।।

एवंराधायाः विरहमुक्त्वा कृष्णस्यापि विरहव्यथातस्यामा- ह कंसेति कंसारिरपि कृष्णोपि राधांहृदयेमनसिआधा- यस्थाप्य व्रजसुंदरीगोपीस्तत्याज त्यक्तवान् कीदृ- शींराधांसंसारे वासनासंस्कारस्तस्या बंधायशृंखलांनि गडरूपांसौंदर्यवतीर्बद्धीरपितत्याजेतिराधायांकृष्णा- स्यानुरागातिशयोध्वनितः ।।१।।

श्लोकः॥ इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिका
मनंगबाणव्रणखिन्नमानसः॥ कृतानुता
पः स कलिंदनंदिनीतटांतकुंजे निषसाद
माधवः॥२॥

पुनः किंकृतवान् इतस्ततेति समाधवः कलिंदनंदि-
न्याः यमुनायास्तटांतकुंजेतीरलतागृहेनिषसादस्थितवा
न्किंकृत्वा इतस्ततअनेकस्थानेषुतांराधिकांअनुसृत्या
न्वेष्य कीदृशः अनंगबाणव्रणेनकामशरक्षतेनखिन्नंदी
नंमनोयस्यकृतोनुतापःपश्चात्तापोयेनसः॥२॥

अथ सप्तमप्रबंधः गुर्जरीरागेण प्र
तिमंठताले गीयते.

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिच
येन॥ सापराधतया मयापि न वारिता-
तिभयेन॥१॥ हरिहरिहतादरतया गता
सा कुपितेव॥ध्रु०॥

कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामिति गीतस्यास्यगुर्ज
रीरागः प्रतिमंठतालः तयोर्लक्षणंप्राक्कथितं हरिह-
रीतिखेदानुकारेसाराधाहतादरतया हृतबहुमानत्वेन
कुपितेवकोपंप्राप्तेवगताअन्यस्थानेगता ननुसाकुपि
तात्वयाकथंज्ञातातत्राह मांकृष्णंवधूनिचयेनगोपीस
मूहेनवृतंवेष्टितं विलोक्यचलिताइतोगताइतिभिन्नैव

वाक्यरचनातर्हिसागच्छंतीत्वयाकिंननिवारितातत्राह मया
पिकृष्णेनापि सापराधतयाकृतापराधत्वेनहेतुना अतिभ
येननवारिता यद्वाकथंभूतेनमयाअतिभयेनातिशयि
तंभयंयस्येति॥१॥

किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहे
णकिंजनेनधनेनकिंममजीवितेनगृहेण२

किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणचिरकालंमद्वि
योगेन किंकरिष्यतिविरहतापशांत्यर्थंकमुपायंकरिष्यती
त्यर्थः किंवदिष्यति ननुएतावतातस्यामेवकोवाग्रहः अ
न्यगोपीजनस्यधनादिनाचित्तव्यावर्तनंकर्तव्यंतत्राह तां
राधांविनाममजनेनलोकेनकिं तद्वियोगेनसर्वजनपरि-
त्यागात् धनेनकिं ननुधनंविनागृहसौख्यंनस्यात्तत्राह
गृहेण किंप्रयोजनं नकिमपि तद्वियोगेनवनवासांगीकारा
त् ननुसुखास्पदं गृहंविनासुखं नस्यात्तत्राह ममसु-
खेनकिंतांविना सर्वंनिष्फलमित्यर्थः सैवमेसुखरूपे
तिभावः॥२॥

चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रुरोषभरेण॥
शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण॥३

चिंतयामीति अहंतस्याःराधायाः आननंमुखंचिंत-
यामिस्मरामि कीदृशमाननं रोषभरेणक्रोधातिशयेन कु
टिलेवक्रेभ्रुवौयत्र किमिव उपरिभ्रमत शोणपद्ममिव अत्र

रोषारुणेमुखे शोणपद्मसादृश्यंबोध्यं वारंवारंरोषाद्भ्रुकी
भवंत्योर्भ्रुवोर्भ्रमदभ्रमरोपमाबोध्या ॥३॥

तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि॥किं
वनेनुसरामितामिहाकिंवृथाविलपामि॥४॥

तामिति अहंहृदिसंगतांराधांअनिशंवारंवारंभृशमति
शयेनरमयामि क्रीडयामीतिभावः इहवनेतांराधांकिमनुस
रामिहृदिसंगतत्वादेववृथाव्यर्थमेवकिंविलपामि विलापंक
रोमि॥ ४ ॥

तन्विखिन्नमसूययाहृदयंतवाकलया
मि॥तन्नवेद्मिकुतोगतासिनतेनतेनु
नयामि ॥५॥

हृदिसंगतांतांप्रत्याह तन्वीति हेतन्वि असूयया अ
सहिष्णुत्वेनदुःखितंतवहृदयंआकलयामि तर्कयामितत्त-
स्मादहंनवेद्मिनजानेकुतःकुत्रगतासीति तेनकारणेनते
तुभ्यं अनुनयामि अप्रसादयामिक्रियार्थोपपदमितिच तुर्थी
तेइति॥ ५॥

दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि
किंपुरेवससंभ्रमंपरिरंभणंनददासि॥६॥

दृश्यसेइति हेराधेत्वंममपुरतः अग्रगतागतंगमनागम
नमेवविदधासिकरोषीतिदृश्यसे तर्हिपुरेव पूर्ववत्ससंभ्र
मंसवेगंपरिरंभणमालिंगनंकिंकेन कारणेन नददासि वि

रहिणोहिचित्तानुषंगात्सर्वतस्तामेवपश्यंति॥६॥

क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमिदे
हिसुंदरिदर्शनंममन्मथेनदुनोमि॥७॥

क्षम्यतामिति हेसुंदरिपूर्वकृतमपराधंक्षम्यतां अपर
मीदृशंतवापराधंकदापिनकरोमिनकरिष्यामि अतएव म
मदर्शनंदेहि यतः अहंमन्मथेनकामेनदुनोमिपीडामनु
भवामि॥ ७॥

वर्णितंजयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन॥किं
दुबिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे सप्तमःप्रबंधः

वर्णितमिति जयदेवकेनस्वार्थेकः इदंगीतंवर्णितं कि
दृशेनजयदेवकेन हरेः प्रणतेनकृष्णास्याराधनपरेणपुनः
कीदृशेन किंदुबिल्वंजयदेवकुलंतदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवो
यस्य एतादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइव यथासागरादुत्पन्न
श्चंद्रस्तथाकिंदुबिल्वोत्पन्नो जयदेवइति यद्वा किंदुबिल्व
शासनं॥८॥

श्लोक॥हृदि बिसलता हारो नायं भुजं
गमनायकः कुवलयदलश्रेणी कंठे नसा
गरलद्युतिः॥मलयजरजो नेदं भस्मप्रि
यारहिते मयि प्रहर न हरभ्रांत्यानंग
क्रुधा किमु धावसि॥१॥

इदानींकामएवमेदुःखंप्रयच्छतीतितमुपालंभगोचरंकरो-
मीत्याशयेनाह हृदीति हेअनंगत्वंमयिहरभ्रांत्यामहादे
वभ्रमेण नप्रहरमाप्रहारं कुरु क्रुधाकोपेन किमुकिमिति
धावसिमारयितुंधावनंकरोषि कीदृशेमयिप्रियारहिते
राधावियोगिनिमयिहरभ्रांत्या नप्रहरप्रहारंमांकुरु स
र्वदाप्रियायुक्तो अहंत्वधुनाप्रियारहितइतिमयिहरभ्रमो
नयुक्तइतिभावः हरभ्रांतिंपरिहरति हेकाममममहृदिबि
सलतायाः हारोमृणाललतायाहारस्तद्विरहजन्यसंताप
शांत्यर्थंधृतः नायंभुजंगमनायकः शेषः इयंमेकंठे कुव
लयदलानांनीलोत्पलानां श्रेणीपंक्तिः शैत्यायधृतानतु
सागरलघुतिर्हालाहलदीप्तिः इदंमलयजरजोचंदनले
पोसर्वांगे तापशांत्यर्थंधृतंनतुभस्मविभूतिः ॥१॥

श्लोकः॥पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं
मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व मू-
र्छितजनाघातेन किं पौरुषं॥तस्या एव मृ
गीदृशो मनसिज प्रेंखत्कटाक्षानिलज्वा
लाजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधु
क्षते॥२॥

पुष्पसायकत्वेनकामः प्रसिद्धोतः इमान् चूतमंजरीरू
पानेवबाणान्धनुष्यारोप्यमांताडयिष्यतीतिशंकयापुनर-
पिकामायैवदैन्यंकरोति पाणाविति हेक्रीडानिर्जितविश्व

क्रीडयालीलयाजितंभुवनंयेनसः अमुंचूतसायकं आम्र
पुष्पबाणंपाणौहस्तेमाकुरु चापंधनुःमारोपय सशरंमाकु
रु हस्तेपिचेत्करोषितर्ह्यमुंसायकंमासंधेहीत्यर्थः हेमन
सिज मदन यतःमूर्च्छितस्य मूर्च्छांप्राप्तस्य मादृशजन
स्याघातेनपीडयाकिंतेपौरुषंकस्तवपुरुषार्थः नकिम-
पीत्यर्थः मूर्च्छितत्वेकारणमाह तस्याएवमृगीदृशो हरि
णीनयनायाः तस्याएवेतिविरहाधिक्येनराधानामग्रह
णाशक्तिः प्रतिपाद्यते प्रेंखंतोचलतो कटाक्षाएवानलाः
वन्हयस्तेषांश्रेण्यापंक्त्याजर्जरितंखंडखंडीभूतंममम
नःमनागपिस्वल्पमपि नाद्यापिसंधुक्षतेस्वस्थंनभवति क्व
चित्कटाक्षाशुगेतिपाठः तदाकटाक्षएवाशुगाबाणाः॥२॥

श्लोकः॥ भ्रूपल्लवो धनुरपांगतरंगिता
नि बाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण
॥तस्यामनंगजयजंगमदेवतायामस्त्रा
णि निर्जितजगंति किमर्पितानि॥३॥

ननुत्वत्कटाक्षादिचिंतनादेवतवदुःखंभवतिमदनस्यत
र्हिकोपराधस्तत्राह भ्रूपल्लवइति इतीत्थंप्रकारेणस्मरेण
कामेनतस्यां राधायां अस्त्राणि अर्पितानि स्थापितानिकिं
तर्कयामि किंवितर्केनन्वस्त्राणि वीरेण स्वहस्तेस्थापयितु
मुचितानिनत्वन्यत्रेत्याह निर्जितानि जगंति यैस्तानि
तैरवास्त्रैर्जगत्त्रयंजित्वा तत्रस्थापितानीति भावः तर्ह्यन्य-

त्रकिंस्थापितानीत्याह अनंगस्यकंदर्पस्यजये त्रैलोक्यवि
जयेजंगमदेवतायांगमनशीलदेवतारूपायां इतीतिकिं भ्रू
पल्लवोभ्रूलतातदेवधनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षनिरीक्ष
णानिएवबाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशएवगुणः प्रत्यंचा ३

श्लोकः॥ भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशि
खो निर्मातु मर्मव्यथां श्यामात्मा कुटि-
लः करोतु कबरीभारोपि मारोद्यमं॥ मोहं
तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाधरो रागवा
न् सद्वृत्तस्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्मम
क्रीडति ॥ ४ ॥

अधुनामनोविषयीकृतांराधांप्रतिस्वीयंदुःखमाह
भ्रूचापइति हेतन्विकृशांगि भ्रूचापेभ्रुवावेवचापोधनुस्त
त्रनिहितः अर्पितःकटाक्षविशिखः कटाक्षबाणः मर्मव्य
थांमर्मपीडांतावन्निर्मातुकरोतु विशिखस्यमर्मव्यथाज
नकत्वंयुज्यतएवेतिभावः अनुचश्यामात्माश्यामवर्णः
कुटिलः वक्राकारः कबरीभारोपि केशसमूहोपिमारोद्यमं
कामोन्नत्यंतावत्करोतु योंतर्मलिनः कुटिलश्चभवतिसो
न्यमारणाययत्तएवेतिसूचितं अयंचबिंबाधरः बिंबोष्ठः
मोहंतनुतां विस्तारयतां कथंभूतोबिंबाधरः रागवान्लो
हितवर्णः रागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यतएव सद्वृ
त्तः साधुवर्तुलः तवस्तनमंडलः ममप्राणैः कथंक्रीडति

ये सद्वृत्ताः सन्मार्गप्रवर्तकास्तेतुपरप्राणघातकाः नभवंति
विरोधनामालंकारः॥ ४ ॥

श्लोकः॥ तानि स्पर्शसुखानि ते च तरला
स्निग्धा दृशोर्विभ्रमास्तद्वक्रांबुजसौर-
भं स च सुधास्यंदी गिरां वक्रिमा॥ सा
बिंबाधरमाधुरीति विषयासंगेपि मन्मान
सं तस्यां लग्नसमाधि हंत विरहव्याधिः
कथं वर्तते॥ ५॥

तानीति तान्येवस्पर्शसुखानि यानिपुरानायिकासं
गमानुभूतानि एतेनत्वगिंद्रियविषयलाभः तेचतरलाश्चं
चलाः स्निग्धाः प्रेमान्विताः दृशोश्चक्षुषोर्विभ्रमाविलासाः
एतेनरूपं तदेववक्रांबुजसौरभंवदनकमलसुरभित्वं ए
तेनगंधत्वं सचसुधास्यंदी अमृतद्रवयुक्तः गिरांवचसां
यः वक्रिमावक्रत्वंएतेनशब्दः साचबिंबाधरमाधुरीबिंब
सदृशोष्ठमाधुर्यंतदेव एतेनरसः इत्येवंप्रकारेणविषयासं
गेपितस्यारूपरसस्पर्शादीनांसान्निध्येपिममानसंम
नस्तस्यांराधायां लग्नसमाधिप्राप्तस्थानंचेद्यदि तदाहंत
इति खेदेविरहव्याधिः व्यथाकथंवर्ततेध्यानयुक्तस्ययो
गिनोव्याधिनाशात्॥ ५॥

श्लोक॥ तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलो-
त्तंसस्य वंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधान

ललनालक्षैर्न संलक्षिताः॥संमुग्धं मधु
सूदनस्य मधुरे राधामुखेंदौ मृदुस्पंदं कंद
लिताश्चिरं ददतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ६
इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो
विंदे महाकाव्ये मधुसूदनोनाम
तृतीयः सर्गः॥३॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति तिर्यक्कंठेति मधुसूदनस्यकृष्णस्यकटाक्षोर्म्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वः युष्माकं भक्तानांक्षेमंकल्याणंददतुप्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेसुंदरे राधायाः सुखमिंदुरिवतस्मिन् संमुग्धं अव्यक्तं मृदुस्पंदंकिंचिच्चलनंचयथास्यात्तथा पल्लविताः इंदुदर्शनात्तरंगाः अतीव भवंतीतिकटाक्षाणांतरंगसाम्यं नन्वन्यास्वपश्यंतीषु कथंराधासुखचंद्रएवपल्लविताउर्म्मयः अतआह वंशादुच्चरत्सु वेणोर्निर्गच्छत्सु गीतस्थानेषु गानपदेषु कृतावधानैर्दत्तमनोभिर्ललनालक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताः नज्ञाताः कथंभूतस्यमधुसूदनस्यतिर्यग्वक्रः कंठोयस्यविलोलश्चंचलोमौलिर्मस्तकः किरीटोवायस्य तरलश्चंचलउत्तंसः अवतंसोयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंबहुत्वोपलक्षकं मुग्धोहरिर्विरहीत्यर्थः॥६॥

अथ चतुर्थः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक॥ यमुनातीरवानीरनिकुंजे मंद

मास्थितम्॥प्राह प्रेमभरोद्भ्रांतं माधवं
राधिकासखी॥१॥

इदानींराधासखीकृष्णंप्रत्याह यमुनेति राधिकायाः सखीमाधवंकृष्णंवक्ष्यमाणंप्राह उक्तवतीकीदृशंमाधवंयमुनायास्तीरेयः वानीरकुंजः वेतसोपलक्षितंलतागृहंतस्मिन् मंदंतूष्णीं आस्थितं आसीनंपुनः कीदृशं प्रेम्णाराधायां प्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमयिप्रसादंयास्यतीत्युद्भ्रांतं॥१॥

अथ अष्टम प्रबंधः कर्णाटकरागेण
एकतालीताले गीयते.

निंदति चंदनमिंदुकिरणमनुविंदति खेद
मधीरं॥व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव
कलयति मलयसमीरं॥१॥सा विरहे त
व दीना माधव मनसिजविशिखभया-
दिव भावनया त्वयि लीना॥ध्रु०॥

उक्तश्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटकरागः तल्लक्षणं कपोलपाणिर्गजदंतपत्रमेकंवहन् दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः सुरचारणौघैः कर्णाटकरागः सितनीलकंठः इति अत्रगीतेविरहोत्कंठावर्णनीया वासकशय्यासोत्कंठास्वाधीनभर्तृकातथा कलहांतरिताचापिविप्रलब्धानसारिका खंडिताप्रोषिताचैववनिता श्चाष्टसंमृताः

नत्रोत्कंठालक्षणंभरतोक्तं यस्याः समुचितेप्यन्हिप्रवासीनैतिवल्लभः सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामता इतिगीतार्थस्तु हेमाधव साराधा तवविरहेसति दीनादुःखितात्वयित्वद्विषयेभावनया अनुचिंतनेनकामबाणः कृष्णाहृदयेप्रविश्यस्थितांमांनपीडयिष्यतीति भावनयालीनाप्रविष्टा कस्मादिव मनसिजविशिखभयादिव केन प्रकारेणेत्याह हेकृष्ण साराधा चंदनंनिंदति इंदुकिरणचंद्रदीधितिं अनुलक्षीकृत्य अधीरंअनल्पखेदंविंदति लभते मलयसमीरं मलयवातं व्यालनिलयंसर्पस्थानं चंदनवृक्षस्तस्यामिलनेन स्पर्शनेनगरलमिव विषमिवकलयतिमन्यते।।१।।

अविरलनिपतितमदनशरादिव भवदव
नाय विशालं।। स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति
सजलनलिनीदलजालं।।२।।

अविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजलनलिनीदलजालं सजलकमलिनीपत्रसमूहमेववर्मतनुत्रंकरोति कस्मैप्रयोजनायभवदवनायस्वहृदयस्थितस्यभवतोरक्षणाय कस्मादिवअविरलंनिरंतरंपतितोयोमदनशरः कामबाणस्तस्मादिव कीदृशंवर्मविशालंविस्तीर्णं त्वंतस्याहृदयेसर्वदाइतिभावः।।२।।

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलास

कलाकमनीयं।। व्रतमिव तव परिरंभसु
खाय करोति कुसुमशयनीयं।।३।।

कुसुमेति कुसुमशयनीयंपुष्पशय्यांकरोति कीदृशं अनल्पविलासकलाभिः बहुतरक्रीडाकलाभिः कमनीयंसुंदरं पुष्पशय्यास्वयमेवमनोज्ञा इयंशय्याविरचनाकुशलाशय्याभावेपुष्पशय्यांकरोतीत्यर्थः कमिव कुसुमविशिखः कामस्तस्यशराः पुष्पाणितान्येवतल्पंशय्यातादृशं व्रतमिवशरशय्याशयनरूपं दारुणंव्रतमिति भावः किमर्थंव्रतमित्यतआह. तवपरिरंभसुखाय आलिंगनसुखंप्राप्तुमित्यर्थः।।३।।

वहति च गलितविलोचनजलधरमा
ननकमलमुदारं।। विधुमिव विकटवि
धुंतुददंतदलनगलितामृतधारं।।४।।

वहतीति साराधाउदारंमनोज्ञं आननकमलंवहति धारयति कीदृशंचलितं उच्छसितंयद्विलोचनजलंनेत्राश्रुतद्धारयतीति कमिव विधुमिव कीदृशंविधुं विकटेनदारुणेन महताविधुंतुदस्यराहोर्दंतेनदलनादलितामृतधारायस्मात्।।४।।

विलिखति रहसि कुरंगमदेन भवंतमस
मशरभूतं।। प्रणमति मकरमधो विनिधा
य करे च शरं नवचूतं।।५।।

विलिखतीति हेकृष्ण साराधा असमशरभूतंकंदर्पस्वरूपंभवंतंत्वां रहसिएकांतेकुरंगमदेन मृगमदेन कस्तूरिकया विलिखति अधःकामरूपस्यभवतोधस्तान्मकरंकामवाहनं विनिधायकृत्वाकरेहस्तेनवचूतं नूतनाम्ररूपं शरंबाणंचविनिधायसंस्थाप्य प्रणमतिपूजानंतरं प्रणामोयुज्यतएव मकरस्यध्वजत्वे प्रसिद्धेवाहनत्वेपिनदोषः ॥ ५॥

प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तवचरणे पतिताहं ॥ त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहं ॥ ६॥

प्रतिपदमिति हेकृष्ण साराधाप्रतिपदं प्रतिक्षणं इदमपि निगदति इदंकिं हेमाधव हेकृष्ण तवचरणे अहं पतिता किमित्यतआह त्वयिविमुखेपराङ्मुखेसति मयिसपदितत्क्षणं सुधानिधिरपि चंद्रोपि तनुदाहं शरीरपीडांतनुतेविस्तारयतियतश्चंद्रोप्येवंकुरुते अतस्तवचरणेपतिता॥ ६॥

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवंतमतीव दुरापं॥ विलपति हसति विषीदति रोदिति चंचति मुंचति तापं॥ ७॥

ध्यानेति हेकृष्ण अतीवदुरापंदूतिद्वारापिदुर्लभं भवंतंध्यानलयेनचित्तैकाग्र्यविशेषेण पुरोग्रपरिकल्प्यकल्पनांकृत्वा मयिस्नेहंइदानीमपिनकरोतीतिविलापंकरोतीति हसति तवदर्शनेनविषीदति हास्यानंतरं आनर्थक्यात् अतएवरोदिति चंचतिस्थानांतरंगच्छतिस्थानांतरे आलिंगनादिकंकरिष्यतीति अतएवतापंमुंचतिमनस्तापंत्यजति॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयं॥ हरिविरहाकुलबल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयं॥ ८॥

इति श्रीगीतगोविंदे अष्टमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेन भणितंकथितंगीतं मनसाचित्तेनअधिकंसातिशयंयदिनटनीयंनृत्तयितव्यं तदा हरिविरहेणकृष्णवियोगेनाकुलायाः बल्लवयुवत्याः राधायाः सखीवचनंगीतरूपंपठनीयंश्रीजयदेवगीतेष्विदमतिशयितव्यमिति भावः ॥८॥

श्लोकः॥ आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापोपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकलापायते॥ सापि त्वद्विरहेण हंत हरिणीरूपायते हा कथं कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितं॥ १॥

गीतोक्तमर्थंश्लोकेनाह अवासइति हेकृष्ण हंतेतिखेदानुकारे साराधापित्वद्विरहेणभवद्वियोगेन हरिणीरूपायते मृगीरूपमिवाचरति कथमित्यतआह आवासः गृहंविपिनायतेवनमिवाचरतीति त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापिस

[illegible] जालमिव
[illegible]ति वातोपि देहदाहोपि श्वसितेन श्वासोच्छ्वासेन दावदहनज्वा-
लाकलापायते अरण्यवह्निज्वालापरंपरेवाचरति कंदर्पोपि
[illegible]श्वापदवदाचरति हाशब्दः खलु खेदे दुःखाधिक्यसू-
[illegible]चनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितं व्याघ्रचेष्टितं विद्यते
[illegible]न तुल्यं शार्दूलादेव भवति ॥ १ ॥

अथ नवमः प्रबंधो देशाखरागेण एक-
तालीताले गीयते.

स्तनविनिहितमपि हारमुदारं ॥ सा मनु-
ते कृशतनुरिव भारं ॥ १ ॥ राधिका विर-
हे तव केशव ॥ ध्रु० ॥

इदानीं सखी पुनरपि राधाया दुःखचेष्टितं गीतेनाह स्तने-
ति गीतस्यास्य देशाखरागः एकतालीतालः तल्लक्षणं आ-
[illegible]दिः कृतरेखाहर्षो निगूढसत्त्वः विशालबाहुः हे केश-
व तव विरहे [illegible] सा राधा एवं चेष्टते कीदृशमिव
[illegible] कृशतनु विरहकृशशरीरा सा स्तनविनिहितमपि
[illegible] हारमपि भारमिव मनुते ॥ १ ॥

सरसमसृणमपि मलयजपंकं ॥ पश्यति
विषमिव वपुषि सशंकं ॥ २ ॥

सरसेति सा राधा सरसमसृणं सार्द्रं चिक्कणं द्रवरूपं
मलयजपंकं चंदनलेपमपि वपुषि सशंकं विषमिव पश्यति

तव विरहात् ॥ २ ॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं ॥ मदनदह-
नमिव वहति सदाहं ॥ ३ ॥

श्वसितेति सा राधा श्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहन-
मिव कामाग्निमिव वहति धारयति वायोरपि दाहकत्वात् की-
दृशं अनुपमः उपमारहितः परिणाहो विशालता यस्य तं अति
दीर्घं सदाहं उष्णत्वाद्दाहयुक्तं ॥ ३ ॥

दिशि दिशि किरति सजलकणजालं ॥
नयननलिनमिव विगलितनालं ॥ ४ ॥

दिशीति सा राधा सजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहि-
तं नयनमेव नलिनं पद्मं दिशि दिशि भवद्दर्शनवांछया विकि-
रति क्षिपति कीदृशमिव विगलितदंडमिव सर्वतः पतनशी-
र्थः ॥ ४ ॥

नयनविषयमपि किसलयतल्पं ॥ कलय-
ति विहितहुताशविकल्पं ॥ ५ ॥

नयनेति सा राधा नयनविषयमपि नेत्रगोचरमपि किसल-
यतल्पं पल्लवशयनीयं न कलयति न जानाति कथंभूतं विहि-
तः कृतः हुताशस्याग्नेः विकल्पः संशयो यत्र तं अतिसंता-
पजनकत्वात् तादृशं गणयति मनुते ॥ ५ ॥

त्यजति न पाणितलेन कपोलं ॥ बाल-
शशिनमिव सायमलोलं ॥ ६ ॥

त्यजतीति सापाणितलेन हस्ततलेन कपोलं गंडस्थलं नत्यजति शंकितत्वात् कमिव सायंसंध्याकाले अलोलनिश्चलं बालशशिनमिव द्वितीयाचंद्रमिव हस्तेनाच्छादितत्वात् संध्यासाम्यं।।६।।

हरिरिति हरिरिति जपति सकामं।।विरहविहितमरणेव निकामं।।७।।

हरिरिति सानिकाममतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिर्हरिरितिजपति कथंभूतेत्त्वविरहेण त्वद्वियोगेनविहितं कृतं मरणं यस्याः सेवअन्येपिमरणे हरिरितिमंत्रंजपंति।।७।।

श्रीजयदेवभणितमिति गीतं।।स्फुरवयतु केशवपदमुपनीतं।।८।।

इति श्रीगीतगोविंदे नवमः प्रबंधः

श्रीजयदेवोक्तं इतिपूर्वगीतं केशवएवपदंविश्रांतिस्थानं यस्य नतत्भक्तं स्फुरवयतु कीदृशंउपनीतंउपस्थितीकृतं।।८।।

श्लोकः।।सा रोमांचति सीत्करोति विलपत्युत्कंपते ताम्यति ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि।।एतावत्यतनुज्वरे वरतनु र्जीवेन्न किं ते रसात्स्ववैद्यप्रतिमप्रसीदसि यदि त्यक्तोन्यथा हस्तकः।।१।।

अधुना सातवविरहेणावश्यंमृगयतिइतिसूचयन्शार्दूलविक्रीडितवृत्तेनश्लोकेनाह सारोमांचतीति हेस्ववैद्यप्रतिम अश्विनीकुमारतुल्य यदित्वंप्रसीदसि प्रसन्नोभवसि वरतनुःसुकुमारांगीसाराधाएतावति अतनुज्वरेसति तव रसात्किन्नजीवेत् अपिजीवेदेव रसःशृंगारः औषधंच अन्यथाप्रसंगताभावे हस्तकः हस्तालंभस्त्यक्तः ज्वरेसतिएतेव्याधयोभवंति तेतस्यांवर्ततइत्याह साराधारोमांचतिसरोमांचाभवतीत्यर्थः सीत्करोतिसीत्कारशब्दंकरोतीत्यर्थः विलपति विलापंकरोति उत्कंपतेसकंपाभवतिताम्यतिग्लानियुक्ताभवति ध्यायति चिंतयति उद्भ्रमति उच्चैर्भ्रांताभवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पततिशय्यादौगच्छति उद्यातिउच्चैर्गच्छतिमूर्च्छांप्राप्नोतिज्वरिणःपुरुषस्यएतावद्भवतीति।।१।।

श्लोक।।स्मरातुरां दैवतवैद्यहृद्य त्वदंगसंगामृतमात्रसाध्यां।।विमुक्तबाधां कुरुषे न राधामुपेंद्र वज्रादपि दारुणोसि।।२

पुनरुपेंद्रवज्रावृत्तेनाह स्मरातुरामिति हेदैवत वैद्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हेउपेंद्रइंद्रानुजत्वंराधांविमुक्तबाधांत्यक्तपीडांनकुरुषे अतोवज्रात्कुलिशादपि दारुणोसि अधिकविषमोसि स्मरातुरांकामार्तांपुनःकीदृशींत्वदंगसंगस्तवशरीरसंबंधएवामृतंतन्मात्रेण साध्यांप्रतिकार्यां।।२।।

श्लोकः॥कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोरा-
श्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमःकम
लिनीचिंतासु संताम्यति॥ किं तु क्षां-
तिवशेन शीतलतनुं त्वामेव मेकंप्रियं
ध्यायंती रहसि स्थिता कथमसौ क्षी
णा क्षणं प्राणिति॥ ३॥

एवंविधापि राधात्वच्चिंतनेनैवजीवतीत्याह कंदर्पेति हेकृष्ण अस्याराधायाश्चेतोमनः चिरंचिरकालं चंदनस्य चंद्रमसःकमलिन्याश्चचिंतासुस्मरणेष्वपिसंताम्यतिग्लानिं प्राप्नोति इदंमहदाश्चर्यं कीदृश्याः अस्याः कंदर्पज्वरेणतापेन यःसंज्वरःपीडातेनाकुलाचंचलातनुः शरीरंयस्यास्तस्याः किंतुरहसिएकांतेस्थितासौराधात्वामेवएकं असाधारणंप्रियंवल्लभंध्यायति क्षणंमुहूर्तंक्षांतिवशेनक्षांत्यावृत्तनयाल क्षांतिवशेनेतिपाठः नदाअस्मिन्क्षणेनायातः क्षणांतरेआगमिष्यतीति अनुरागेणकथंप्राणितिजीवतीति कथमिति प्रश्नेकीदृशीक्षीणाकृशांगी॥ ३॥

श्लोकः॥ क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे
नयननिमीलनखिन्नया यया ते॥श्व
सिति कथमसौ रसालशाखां चिरविरहे
ण विलोक्यपुष्पिताग्रां॥ ४॥

पुनरपिउद्दीपनविभावेनविरहोद्रेकंपुष्पिताग्रावृत्तेनाह

क्षणमिति हेकृष्णयाराधयातेवियोगःपुरापूर्वंक्षणमपि नसेहेनसोढः कीदृश्याराधयानयनयोर्नेत्रयोर्निमीलनेन निरंतरदर्शनघाताच्चक्षुर्निमेषेणखिन्नयादुःखितयाअसौराधाचिरविरहेण तवचिरवियोगेनकथंकेनप्रकारेणश्वसिति जीवतीतिनज्ञायते किंकृत्वावसंतेपुष्पितोग्रभागोयस्यास्तां रसालस्याम्रस्यशाखांविलोक्यदृष्ट्वा॥ ४॥

श्लोकः॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसा-
दुधृत्य गोवर्धनं बिभ्रद्वल्लवसुंदरीभिरधि
कानंदाच्चिरं चुंबितः॥कंदर्पेण तदर्पिता-
धरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्त
नोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः॥५॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीत
गोविंदे महाकाव्ये स्निग्धमाधवो
नाम चतुर्थः सर्गः

इदानींकथोपक्रमंत्यक्त्वा कविर्भक्तानाशिषयति शार्दूलविक्रीडितवृत्तेन वृष्टीति गोपतनोर्गोपशरीरस्यकंसद्विषः कृष्णस्यबाहुर्हस्तोभवतस्तवभक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसिकल्याणानि तनोतुविस्तारयतु कथंभूतःबाहुः वृष्ट्याजलवर्षेणव्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्यगोपसमूहस्य अवनंपालनंतत्ररसोनुरागोवीर्यंवातस्माद्गोवर्द्धनंपर्वतंउद्धृत्यउत्पाट्यचिरंसप्ताहं बिभ्रत्धारयन् पुनःकीदृशः बल्लवीभिः

गोपीभिरधिकानंदादतिहर्षाच्चुंबितः कंदर्पेणकामवशात्ता-
भिर्गोपीभिः अर्पिताः स्थापिताः अधरतटयएवसिंदूरचि
न्हानिलोहितत्वात् तैरंकितश्चिन्हितः स्निग्धितः स्नेहवा-
न् ॥ इतिगीतगोविंदटीकायांचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥

अथ पंचमः सर्गःप्रारभ्यते.

श्लोकः॥ अहमिह निवसामि याहि रा
धामनुनय मद्वचनेन चानयेथाः॥इति
मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमे-
त्य पुनर्जगाद राधाम्॥१॥

इदानींकृष्णप्रेरितासखीराधामाह अहमिति इतिमधुरि
पुणाकृष्णेननियुक्ताप्रेरितासखीस्वयमेत्य इदंवक्ष्यमाणंरा-
धांपुनर्जगादऊचे इतीतिकिं हेसखि अहमिहकुंजे निवसा
मिस्थितोस्मि त्वंराधांप्रतियाहि अनुनयच सांत्वय मद्वचने
नमद्वचसाराधामानयेथाश्च आनयस्व इति ॥ १ ॥

अथ दशमप्रबंधो वराडिरागेण रूपक ताले गीयते.

वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय॥
स्फुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयद-
लनाय॥१॥ तव विरहे वनमाली सखि
सीदति॥ध्रु०॥

यत्सखीजगादतदेवगीतेनाह वहतीति गीतस्यास्यव-

राडीरागः रूपकतालः तल्लक्षणं विनोदयंती दयितंस्वकेशी
स्वकंकणाचमरचालनेन कर्णेदधानास्वरपुष्पगुच्छं वरांगने
यंकथितावराडी अभिसारिकानायिकावर्णनीयारसिकर
सत्वे संस्कृताप्राकृतामिष्टाततोपभ्रंशभाषणा ॥ततःप्रिय
तरावेश्यासर्वतश्चाभिसारिका इति तस्याः लक्षणंभरते-
नोक्तं लज्जांहित्वासमाकृष्ययौवनेनमदेनवा अभिसारय
तेकांतंकीर्तितासाभिसारिका गीतार्थस्तु हेसखिराधे त्वद्वि
रहेत्वद्वियोगेवनमालीकृष्णः सीदति दुःखितोभवति कस्मि
न्सति मदनं कामंउपनिधाय सहायंकृत्वामलयसमीरे द
क्षिणसंबंधिनिपवनेवहतिसति विरहिणां वियोगिनां हृदय
दलनाय आस्फोटनाय कुसुमानांनिकरेसमूहेस्फुटति
सति विकसतिसति ॥ १ ॥

दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति
॥पतति मदनविशिखे विलपति विकल
तरोऽति॥२॥

दहतीति हेराधे सः कृष्णः शिशिरमयूखेहिमकरेदह-
तिसतिसंतापं जनयतिसति मरणमनुकरोति दशम्यवस्थाज
नितपीडामनुभवतित्वत्प्राप्त्याशयाकष्टेनजीवनंधारयतीत्य
र्थः मदनविशिखेकामबाणेपततिसति अतिविलपति अ
तिशयेनविलापंकरोति कीदृशः कृष्णः विकलतरः वि
ह्वलतरः॥ २॥

ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति॥ मनसि वलितविरहे निशि निशि रुजमुपयाति॥३॥

ध्वनतीति मधुपिबंति तेमधुपाभ्रमरास्तेषां समूहेध्वनतिशब्दंकुर्वति सति श्रवणंकर्णौअपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहेसति निशिनिशिप्रतिरात्रंरुजंपीडां उपयाति प्राप्नोति॥३॥

वसति विपिनविताने त्यजति ललितमपि धाम॥ लुठति धरणिशयने बहुविलपति तव नाम॥४॥

वसतीति साविपिनविताने अरण्यविस्तारे वसति तिष्ठति ललितमपिधामसुंदरमपिग्रहं त्यजति पृथ्वीशय्यायांलुठति विचेष्टते तवनामबहुअनेकवारंविलपति अथवाधाम शरीरं अखिललावण्यास्पदं श्रीविग्रहमपित्वांविनानाशास्तइत्यर्थः४

भणति कविजयदेव इति विरहविलसितेन॥ मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन॥५॥

इति श्रीगीतगोविंदे दशमः प्रबंधः

भणतीति कविजयदेवेइति हरेः विरहस्यवियोगस्यविलसितेन विलासितेन भणतिसति वियोगचेष्टितं कथयति सतीत्यर्थः हरिः कृष्णः मनसिजयदेवसंबंधिचित्तेसुकृतेन पूर्वार्जितपुण्येनहेतुना उदयतुउदयंप्राप्नोतु कीदृशेमनसिरभसस्यहर्षस्य विभव आधिक्यंयस्मिन्॥५॥

श्लोकः॥ पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः॥ ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं वांछति॥१॥

किंच त्वत्प्राप्त्यर्थं तपः करोतीत्याह पूर्वमिति श्रीकृष्णः तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थे निकुंजमेवलतागृहमेवमन्मथमहातीर्थं कामतीर्थंतत्र पुनस्त्वां अनिशंवारंवारंध्यायन् तवैवआलापमेवसंभाषणमेव मंत्रावलीं मंत्राक्षरसमूहं जपन्निव भूयः पुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं त्वदीयस्तनकलशगाढालिंगनं पीयूषमिवामृतमिव वांछति तस्मिन्कस्मिन् यत्रमहातीर्थे त्वयासमंपूर्वंरतिपतेः कामस्यसिद्धयोमनोरथाः आसादिताः प्राप्ताः यथासिद्धिप्राप्त्यनंतरंमोक्षामृतंप्राप्यतेतद्वत्॥१॥

अथ एकादशप्रबंधः केदाररागेण एकताली ताले गीयते.

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेषं॥ न कुरु नितंबिनि गमनविलं-

वनमनुसर तं हृदयेशं ॥१॥ धीरसमीरे
यमुनातीरे वसति वने वनमाली ॥ गोपी
पीनपयोधरमर्दनचंचलकरयुगशाली
॥ध्रु०॥

इति पदार्थपाठः कुत्रचिदस्ति गोपीपीनपयोधरयोर्मर्दनेनचंचलेनकरयुगेनाढ्यः आढ्यः शालीतिविख्यातः हे राधे यमुनातीरेवनेयमुनातीरविषयेवने अथवावेतसवने वनमालीश्रीकृष्णोवसति किंभूतेवनेधीरः मंदः समीरः वायुर्यत्र एतेनवायोस्त्रैविध्यमुक्तं तस्याश्चस्थानोत्कंठाजनिता इतिध्रुवपदम् हेनितंबिनि त्वंतंवनमालिनमनुसर अनुगच्छ. गमनविलंबनं अभिसाराय कालातिक्रमंनकुरुमाकृथाः हे नितंबिनि बृहन्नितंबत्वाच्चलितुंनशक्नोतीति तांत्वरयति किंभूतं रतिः संभोगस्रुखंसारमुत्कृष्टंयत्र अभिस्त्रियतेऽस्मिन्नित्यभिसारः संकेतस्थानंतत्रगतंप्राप्तं पुनः कथंभूतं तव मनस्तदधीनमित्यर्थः अथवाहृदयेवर्तमानं तंवनमालिनमिति योज्यं किंभूतं आयुरेवेदमिति केवलस्रुखहेतुत्वात् शमेव अपिच ॥१॥

नामसमेतं कृतसंकेतं वादयते मृदु वे-
णुं॥ बहु मनुते तनुते तनुसंगतपवनचच
लितमपि रेणुं ॥२॥

नामसमेतमिति हेराधेहरिः मृदुवेणुंकोमलंवंशंवादयते

मृद्विति क्रियाविशेषणं कथंयथास्यात् तवनामाक्षरसंयुक्तं कृतसंकेतंयथास्यात्तथाचपुनः ततोवनेतनुसंगतपवनचलितं रेणुं अपिबहुमनुते कथंयथाभवति अतनुअनल्पंयथाभवति २

पतति पतत्रे विचलति पत्रे शंकितभवदु
पयानं ॥ रचयति शयनं सचकितनयनं
पश्यति तव पंथानं ॥३॥

पततीति हेराधेकृष्णः शयनंरचयति तवपंथानंपश्यति कथंभवति सचकितनयनंयथास्यात् किंभूतं तवपंथानंशंकितंभवत्याउपयानं आगमोयत्रतंपुंवद्भावः भवतीशब्दस्यपुंस्त्वं कसति पतत्रे पक्षिणिपतति वृक्षांतरंगच्छति सतिपुनः कसतिवृक्षपत्रेचलतिसति ॥३॥

मुखरमधीरं त्यजमंजीरं रिपुमिव केलि
स्रुलोलं ॥ चल सखि कुंजं सतिमिरपुं
जं शीलय नीलनिचोलं ॥४॥

हेसखिराधे त्वंकुंजंचल अभिसारानुरूपां सामग्रींशिक्षयति मंजीरंनूपुरंत्यज किंभूतंनूपुरं अधीरंअज्ञं अतएव मुखरं वाचालं अभिसारोचितं नजानाति अथवासाध्वेतन्मंजीरस्य मुखरस्ययतोनिमित्तवन्नैमित्तिकं कुतः मंजीरं अधुनाविस्त्युसत्ते पुनःकिंभूतं केलौक्रीडायां स्रुलोलं अतएवरिपुमिव अपिच नीलनिचोलंनीलंकृष्णंवस्त्रंशीलयपरिधेहि किं विशिष्टंकुंजं तिमिरपुंजेनसहितं अथवासतिमिरं

पुंजंयथास्यात्तथाचल उद्योतहीनाभिसारोयुक्तः ॥४॥

उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलब
लाके॥ तडिदिव पीते रतिविपरीते राज-
सि सुकृतविपाके॥५॥

हेपीते पीतवर्णेगौरित्वंमुरारेः उरसिसुकृतविपाकेदुरापप
रिणामे राजसिराजयिष्यसि वर्तमानसामीप्येलट् किंविशिष्टेउ
रसि उपहितहारे आरोपितहारे कथंकस्मिन्निव तरलबलाके
घनइवमेघइव चंचलपक्षिविशेषे केव तडिदिव कदा रतिवि
परीतेपुरुषायितसुरतसमये उपहितहारउरः तरलबलाका
घनेनोपमीयते सापीतातडिता तस्यांपुरुषायितत्वेचलत्वं ५

विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघ
नमपिधानं॥ किसलयशयने पंकजनय
ने निधिमिव हर्षनिदानं॥६॥

हेराधेकिसलयशयनीयेवर्तमाने पंकजनयने पुंडरीका-
क्षेजघनंघटय आरोपय किंभूतं विगलितवसनं स्वयमेवत-
तएवपरिहृतरशनं त्यक्तमेखलं अतएव वसनाभावात् अ
पिधानंपिधानरहितं अतएवनिधिनोपमीयते किमिव निधि
मिव किंभूतंनिधिं हर्षनिदानं हर्षस्यआदिकारणं॥६॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि या
ति विरामं॥ कुरु मम वचनं सत्वररचनं
पूरय मधुरिपुकामं॥७॥

अपिच हरिरिति हेराधे सत्वररचनंशीघ्रसाधनंयथास्यात्तथा
ममवचनंकुरु किंतन्ममवचनं मधुरिपुकामं श्रीकृष्णांवांछां
पूरयनचेत्किंस्यात् हरिरभिमानी अतोलाघवं नसहते पश्चा-
त्त्वांत्यक्ष्यति पश्चादपिकरिष्यसेचेत् इदानीमेवकुरु अन्यथेयं
रात्रिरपिविरामं अवसानंयातिगच्छति अभिसारिककालोपि
यास्यति ॥७॥

श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमर
मणीयं॥ प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं न
मत सुकृतकमनीयं॥८॥ इति श्रीगी
तगोविंदे महाकाव्ये एकादशः प्रबंधः॥

हेवैष्णवाः हरिंनमत नमस्कुरुत किंभूतं हरिंजयदेवेसद
यं किंविशिष्टेजयदेवे परमरमणीयंइदंपूर्वोक्तंभणति कथंप्र
मुदितहृदयं किंभूते कृतहरिसेवे किंभूतं हरिं सुकृतमिवकम-
नीयं सुकृतेनवाकमनीयं अभिलक्षणीयम्॥८॥

श्लोकः॥ विकिरति मुहुः श्वासानाशाः
पुरो मुहुरीक्षते प्रविशति मुहुः कुंजं गुं
जन् मुहुर्बहु ताम्यति॥ रचयति मुहुः श
य्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदन-
क्लांतः कांते प्रियस्तव वर्तते॥१॥

इदानीं सत्वरगमनाय प्रोत्साहयति हेकांतेतवप्रियःमद
नेन तेन कदनंग्लानिः श्रांतः क्लांतः तथाविधः सन् किंकरोति

त्याह त्वंनागतैवेतिकृत्वामुहुः श्वासान्विकिरतिनिश्वासधा राःमुंचति पुरः अग्रेमुहुर्वारंवारंआशाः दिशःईक्षते विलोक यतिन्वव्याकुलतयाकस्याःदिशआगमिष्यतीति सर्वादिशः एककालमवलोकयति तत्राप्यदृष्ट्वा बहिर्निर्यातस्तत्रैववनि- कुंतइवतिष्ठतीति मुहुर्मुहुः प्रविशति वारंवारंकुतोनागता किंकेनविनिवारिताउतकुतोभयाद्वाइत्यादितस्याअनागम नहेतुं विमृश्यमुहुर्वारंवारं अव्यक्तशब्दं ताम्यतिज्ञापयति अथवावृथेदंविमर्शनं आगमिष्यत्येवेतिमुहुः शय्यांरचय ति तथाप्यदृष्ट्वापर्याकुलंयथास्यात्तथाममानुरागादधुना आगमिष्यत्येवेतिमुहुरीक्षते इतिरुदनशब्दस्यतात्पर्यं हरिणीच्छंदः दीपकालंकारः ॥१॥

श्लोकः ॥ त्वद्वाक्येन समं समग्रमधुना
तिग्मांशुरस्तंगतो गोविंदस्य मनोरथेन
च समं प्राप्तं तमः सांद्रतां ॥ कोकानां क
रुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मदभ्यर्थना त
न्मुग्धे विफलं विलंबनमसौ रम्योभिसा
रक्षणः ॥२॥

इदानीं सांप्रतमेवगंतुंयोग्यमितिहेतुमाह त्वद्वाक्येने ति हेमुग्धेमूढेत्वद्वाक्येनासूयामानसहितेनसमंसहसम- ग्रं सामग्र्येणाधुनाइदानींतिग्मांशुः सूर्यः अस्तंगतः अ सूयामानसहितः सूर्योस्तंगतः अभिसरणकालोयमित्यर्थः

गोविंदस्य कृष्णस्य मनोरथेन इदानीं राधा आगमिष्यतीति वांछया समंसहतमः अंधकारः सांद्रतांनिबिडतांप्राप्तंतमसि अभिसरणंयोग्यमित्यर्थः दीर्घामदभ्यर्थनाशीघ्रंगम्यतामि ति मदीयाप्रार्थना कोकानांचक्रवाकानां करुणस्वनेनवि रहदयाशब्देनसदृशीयोग्या यथाकोकानांकरुणस्वनोनाना प्रकारःश्रूयते तथामदीयाः काकूक्तयः संप्रतिकार्यंभवंतीत्य र्थः तस्माद्धेतोर्विलंबनंविफलं असौ अभिसारक्षणोअभिसा रकालोरम्योगमनयोग्यइत्यर्थः सहोक्तिरलंकारः शार्दूल विक्रीडितंवृत्तं ॥२॥

श्लोक ॥ आश्लेषादनुचुंबनादनुनखो
ल्लेखादनुस्वांतजात् प्रोद्बोधादनुसंभ्र
मादनुरतारंभादनुप्रीतयोः ॥ अन्यार्थं
गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणैर्जा
नतोर्दंपत्योर्निशि को न को न तमसि
व्रीडाविमिश्रो रसः ॥३॥

अभिसारेरसाधिक्यंभवतीत्याह आश्लेषादिति दंपत्यो र्जायापत्योस्तमसिअंधकारेव्रीडाविमिश्रोलज्जायुक्तःकः कः रसोनभवेत् इतिनअपितुसव्रीडाः सर्वएव शृंगारादिः रसोभवत्येव कथंभूतयोर्दंपत्योः अन्यार्थेपरस्त्रीपरपुरुषा र्थेगतयोः संकेतस्थानं प्राप्तयोः पुनःकीदृशयोः भ्रमाद्भ्रां तेः गाढांधकारेरसात्मिलितयोः संगतयोः अनंतरं आश्ले

षादि विशेषणानियोजनीयानि तत्रएवंसंभोगक्रमः प्रथमं
आलिंगनं ततश्चुंबनं ततोनखक्षतं ततःकामोद्बोधः ततःस
त्वरः ततोमैथुनं ततःप्रीतिस्ततोभावनमिति क्रममाह आ-
श्लेषादिति आश्लेषादालिंगनादनुपश्चान्नखोल्लेखादनुनख
क्षतात् पश्चात्स्वांतजात्वोद्बोधादनुकामबोधात् पश्चात्संभ्र
मादनुवेगात् पश्चाद्रतारंभात् अनुस्मरयोगात् पश्चात्ती
तयोस्तृप्तयोः पुनःकीदृशयोः संभाषणेरालापैर्जानतोः नम
मेयं भार्यानायं ममपतिरिति ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ सभयचकितं विन्यस्यंतीं दृशं
तिमिरे पथि प्रतितरुमुहुः स्थित्वा मंदं
पदानि वितन्वतीं ॥ कथमपि रहः प्राप्तामं
गैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभगः पश्य
न् स त्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥ ४ ॥

इदानीं तल्लाभात्कृष्णः कृतार्थोभवत्वित्याह सभयेति
हेसुमुखि सुवदनेराधे सुभगः सौभाग्यवान् सकृष्णस्त्वांप
श्यन् कृतार्थतांउपैतु प्राप्नोतु कीदृशींत्वां तिमिरे अंधकार
सहिते पथिमार्गेसभयचकितंभयविस्मयाभ्यांसहितंयथास्या
त्तथादृशंनेत्रंविन्यस्यंतींनिरीक्षयंतीं निबिडांधकार दर्शनाद्भू
य अंधकारेनिःशंकागमनाद्विस्मयः पुनः कीदृशीं प्रतितरुप्रति
वृक्षेमुहुः पुनःपुनः स्थित्वा मंदंशनैः पदानिचरणव्यापारा
न्वितन्वतींमेप्रियतमोऽत्रैवागमिष्यतीति मंदंचरणारविंदं

धारयंतीतिभावः पुनःकीदृशीं कथमपि अंधकारस्यनिबिड
त्वात्केनापिप्रकारेणरहः एकांतस्थलंप्राप्तां पुनःकीदृशींका-
मस्ययस्तरंगः पुनरुद्बोधःसयेषुतैः कामोल्लासिभिरंगैहस्त
पादादिभिरुपलक्षितां उपलक्षणेतृतीया ॥ ४ ॥

श्लोक ॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रै-
लोक्यमौलिस्थलीनेपथ्योचितनीलरत्न
मवनीभारावतारक्षमः ॥ स्वच्छंदं व्रजसुं
दरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसन
धूमकेतुरवतु त्वां देवकी नंदनः ॥ ५ ॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गी
तगोविंदे महाकाव्ये अभिसारिकावर्णने
साकांक्षपुंडरीकाक्षोनाम पंचमः सर्गः ५

इदानींकविः सर्गांतेभक्तजनमाशिषयति राधेति देवकी
नंदनः श्रीकृष्णः त्वांभक्तंचिरं अवतुदुरिताद्रक्षतुकीदृशः कृ
ष्णः राधायामुग्धंसुंदरंयन्मुखारविंदंमुखकमलंतस्य मधुपो-
भ्रमरइवनीलत्वान्मुखपानकर्तृत्वाच्च पुनःकीदृशः अवन्या
भारावतारेक्षमः समर्थः अवनीभारावतारांतकः इतिवापाठः
तदाऽवन्याभुवःभाररूपोऽवतारोयेषामसुराणांतेषामंतकोना
शकः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानांस्वाधीनानांव्रजसुंदरीजनानां
गोपीनांमनस्तोषेचित्तसंतोषेदोषोरात्रिमुखमिव रात्रिमुखेहि
नार्यस्तुष्यंति पुनःकीदृशः त्रैलोक्यस्यलोकत्रयस्ययामौलि

स्थलीवृंदाटवीतस्यानेपथ्योचितमलंकारयोग्यं नीलरत्नमिव-
स्थितः पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्यमारणेधूमकेतुरिवास्थितः
राधागमनेसाकांक्षइत्यर्थः ॥५॥ ॥ इतिश्री गीतगोविंदटी
कायांपंचमःसर्गः ॥५॥

अथषष्ठः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ अथ तां गंतुमशक्तां चिरमनुर
क्तां लतागृहे दृष्ट्वा ॥ तच्चरितं गोविंदे म
नसिजमंदे सखी प्राह ॥१॥

अथेति अथशब्दोमंगलार्थः अनंतरंवासखीगोविंदेकृ
ष्णांतिकमागत्येत्यर्थः तच्चरितंराधाचरितंप्राहउक्तवतीकिंकृ
त्वालतागृहेतांराधां गंतुं अशक्तांदृष्ट्वा कीदृशींराधां चिरंअ
नुरक्तांअनुरागिणीं कीदृशेगोविंदेमनसिजेन कामेनमंदे
पीडिते ॥१॥

अथ द्वादशः प्रबंधो गुणकरीरागेण रूपक ताले गीयते.

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवंतं ॥ त्वदध
रमधुरमधूनि पिबंतं ॥१॥ नाथ हरे जय
नाथ हरे सीदति राधा वासगृहे ॥ ध्रु० ॥

गुणकरीरागः रागलक्षणं रतोत्सुका कांतपथप्रतीक्षामा
लापयंतींमृदुपुष्पतल्पे इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्ताश्यामातनुगौ
णकरीप्रदिष्टाइति अस्मिन्वासकसज्जावर्णनं वासवेश्मनि

कल्पिततल्पेवा समागमविधिंविदधाना पश्यतिप्रियसमा
गमशय्यांपश्यतिस्मप्रियवासकशय्यां इतिपश्यतीति हे
नाथ हे हरे द्विरुक्तिः साराधातववासगृहेसांकेतिकनिकुंज
मंदिरेत्वत्कृतत्वत्तः हेतोः सीदति अवसन्नाभवति कथमि-
त्यतआह साराधाएकांतेस्थितासतीदिशिदिशि भवंतंत्वां
पश्यति अवलोकयति कीदृशंत्वांअधरवत् नायकाधरा
मृतवत् मधुराणि मधूनि माध्वीकानिपिबंतं ॥१॥

त्वदभिसरणरभसेन वलंती ॥ पतति
पदानि कियंति चलंती ॥२॥

नन्वेवंचेत्तर्हिकिमितिनागतेत्यतआह त्वदभि
सरणेतवाभिसारेरभसउत्साहस्तेन वलंती अभिमुखीभ
वंती कियंतिंकतिपयानिपदानिचलंतीसतीपततित्वद्विर
हमूर्च्छयागंतुंअसमर्थेत्यर्थः ॥२॥

विहितविशदबिसकिसलयवलया ॥
जीवति परमिह तवरतिकलया ॥३॥

हाकष्टमेवंचेदशक्तातर्हिकथंजीवतीत्यतआह हेकृ
ष्णसाराधातवरतेःकलया सुरतलेखचिंतनेनइहसमयेप
रंकेवलंजीवतिजीवनहेतुरन्योनास्तीत्यर्थः कीदृशीवि-
हिताःकृताःविशदाः शुभ्राबिसकिसलयाः मृणालांकुरा
एववलयाःकंकणानियस्याःसा ॥३॥

मुहुरवलोकितमंडनलीला ॥ मधुरिपु

रहमिति भावनशीला ॥ ४ ॥

मुहुरिति साकीदृशीपूर्वपदेनान्वयः पुनः पुनः अवलोकिता मंडनलीला अलंकारविलासोयया तेनविनानिरर्थकमितिपुनःपुनः वदतिपुनःकीदृशीअहंमधुरिपुः कृष्णाइतिभावनंध्यानमेवशीलं स्वभावः सद्वृत्तंयस्याःसा ॥ ४ ॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारं ॥ हरिरि- ति वदति सखीमनुवारं ॥ ५ ॥

तदेवाह त्वरितमिति हरिः मच्चित्तापहारीअभिसारंसंकेतस्थलं त्वरितंशीघ्रंकथंकस्माद्धेतोः नोपैतिनागच्छतीत्यनुवारंसखींवदति ॥ ५ ॥

श्लिष्यति चुंबति जलधरकल्पं ॥ हरिरु पगत इति तिमिरमनल्पं ॥ ६ ॥

अपिचश्लिष्यतीति साहरिरुपगतः प्राप्तइतिबुद्ध्याऽनल्पं बहुतिमिरमंधकारंश्लिष्यति आलिंगति चुंबतिचकीदृशंतिमिरं जलधरकल्पंमेघसदृशंस्निग्धत्वान्नीलत्वाच्च कृष्णासाम्यंतिमिरस्य ॥ ६ ॥

भवति विलंबिनि विगलितलज्जा ॥ वि लपति रोदिति वासकसज्जा ॥ ७ ॥

भवतीति भवतित्वयिविलंबिनिविलंबंकुर्वतिसतिविगलितलज्जागतलज्जासाराधाविलपति हेनिःकृपकथमेतावदौदास्यंमयित्वयाचरितमितिविलापंकरोतिरोदिति अश्रूणि

मुंचति कीदृशीवासकसज्जाविहितसंविधानेत्यर्थः लक्षणंतूक्तमेव ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं ॥ रसिकजनं तनुतामतिमुदितं ॥ ८ ॥ इति श्रीगीत गोविंदे द्वादशः प्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेः उदितंभाषितं इदंगीतं रसिकजनंशृंगाररसभावनाभावितांतःकरणं अतिमुदितं अतिशयेनहर्षयुक्तं तनुतांकसेलित्यर्थः ॥ ८ ॥

श्लोः ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कार मंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलं व्याहरंती ॥ तवकितवविधायामंदकंदर्पचिंतां रसज लनिधिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥ १ ॥

इदानींतस्याः त्वदेकपरत्वमाह हेकितवधूर्त सामृगाक्षीमृगशावलोचना तवरसजलनिधिमग्नात्वच्छृंगाररससागरेनिमग्नालीनावभूवेत्यध्याहारः किंकृत्वाअमंदकंदर्पस्यमहतः कामस्यचिंतांस्मरणंविधायहृदिकृत्वाध्यानेनत्वैवचितेलग्नातत्परा रससागरमग्नायाश्चेष्टितमाह विपुलामहतीपुलकपालिरोमांचपंक्तिर्यस्याः साध्यानकल्पिततवकरस्पर्शेनरोमांचतीत्यर्थः किंकुर्वती त्वद्दत्तंदंतनखक्षतादिकंपरिकल्प्य स्फीतसीत्कारं प्रवृद्धसीत्कारंयथास्यात्तथाव्याहरंती अंतरभ्यंतरेजनितउत्पादितः जडिमाजडत्वंयस्यांक्रि-

यायां तद्यथातथा काकुनाध्वनिना ध्वनिविकारविशेषेणाकुलं यथास्यात्तथाव्याहरंती ध्यानेनतवस्तनालंभनाधरपाननीवीबंधनोन्मोचनासक्तं परिकल्प्यमुंचमुंच ननमामेतिनिषेधवाक्यं वदंतीत्यर्थः ॥१॥

श्लोकः॥ अंगेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेपि संचारिणि प्राप्तं त्वां परिशंकते वितनुते शय्यां चिरंध्यायति॥ इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति॥२॥

अंगेष्विति एषापरतनुः सुंदरांगी एषेतिबुद्ध्याप्रत्यक्षीकृत्यवदति राधाअंगेषुहस्तादिषुआभरणं अलंकारंबहुशः करोति अनेनाकल्पः कथितः पत्रेपिवृक्षपत्रेपिसंचारिणिपक्ष्यादिनाचलतिसति त्वामागतंपरिशंकते सर्वतोवितर्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अपिचत्वामागतंज्ञात्वातवकामकेलिनिमित्तं शय्यांवितनुतेकुरुते अनेनतल्पः कथितः चिरंबहुकालंध्यायति त्वदागमनोपायंचिंतयति रचनेयंदर्शिता कृष्णसंगमेमया इदमिदंकर्तव्यमित्यनेन संकल्पलीलाशतमुक्तं इतिपूर्वोक्तप्रकारेण आकल्पोभूषणं विकल्पस्तर्कः तल्परचनाशय्यारचना संकल्पलीलाशतं एतेषुव्यासक्तापि त्वयाविनात्वामृतेनिशांरात्रिंननेष्यति प्रभातं प्रापयितुंसम

र्थानभविष्यतीत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भांडीरभूमीरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदं॥ राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नंदांतिके गोपतो गोविंदस्य जयंति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा गिरः॥३॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविंदे महाकाव्ये वासकसज्जावर्णने सोत्कंठवैकुंठोनाम षष्ठः सर्गः॥६॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति किमितिगोविंदस्यकृष्णस्यगिरः वाचः जयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्तंते कीदृशाःगिरः सायंकालेऽतिथीनांप्राशस्त्यं प्रशंसातद्गर्भेआशयेयासांताः व्याजोक्तिनामालंकारः कथंभूतस्यगोविंदस्य नंदांतिकेनंदगोपपार्श्वेतत्ताहृक्संकेतसूचनारूपंअध्वगमुखान्निःसृतंराधायाः वचनंगोपतः गोपनंकुर्वतः किंतद्वचनंतत्राह हेभ्रातः पथिकइतिकोमलामंत्रणेभांडीरभूमिरुहि भांडीरनाम्निवटवृक्षेकिंविश्राम्यसिविश्रामंमाकुरुथाः तत्रहेतुः कृष्णश्चासौभोगीचतस्यभवनेकालसर्पवासे पक्षे कृष्णास्यभोगिनः शृंगारिणोविलासगृहेपक्षद्वयेनेहस्थेयमितिभ्रातृपदोपादानं श्लेषालंकारश्चात्र तर्हिक्कयामीत्यतआह इतोवदात्

दृष्टितोगोचरंप्रत्यक्षीक्रियमाणंतत्सानंदंसकलर्द्धिमत्नंदस्या
स्पदंनंदगोपगृहंनयासि अपितुयाहीतिराधावचनंअध्वग
सुखान्नंदांतिकेशृण्वतोगोविंदस्यगिरोजयंतीत्यर्थः सोत्कं
ठउत्कंठासहितोवैकुंठः श्रीकृष्णोयत्र ॥३॥

अथसप्तमसर्गः प्रारभ्यते ॥

श्लोकः॥अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपा
तसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः॥वृं
दावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरी
वदनचंदनबिंदुरिंदुः॥१॥

अधुनाचंद्रोदयव्याजेनराधायाविरहव्यथाधिक्यंवर्ण
यन्नाह अत्रांतरइति अत्रांतरेस्मिन्नवसरेइंदुश्चंद्रः अंशु-
जालैः किरणसमूहैः वृंदावनांतरंवृंदावनमध्यप्रदेशंअदी
पयत् प्रकाशितवान् विप्रलंभहेतुत्वंदर्शयन्विशिनष्टिकी
दृशः इंदुः स्फुटाव्यक्तालांछनश्रीः कलंकशोभायस्यक
थंभूतइव कुलटानांकृष्णाभिसारिकाणांकुलस्यसमू-
हस्यवर्त्मपातः संकेतमार्गप्रतिरोधस्तेनसंजातमुत्पन्नंपा
तकंयस्यतादृशइव कुपातकतः कलंकोव्यक्तोभवतीतिचं
द्रस्योद्दीपनत्वमाह पुनःकीदृशः दिशएवसुंदर्यः नायि
कास्तासांवदनस्यमुखस्यचंदनबिंदुः श्रीखंडतिलकइव
स्त्रीतिलकोवर्तुलोभवति असतीनांचंद्रोदयेगमनाभावा
द्दुर्मपातः अत्ररूपकोत्प्रेक्षेलंकृती॥१॥

श्लोकः॥प्रसरति शशधरबिंबेविहित
विलंबे च माधवे मधुरा॥विरचितविवि
धविलापं सा परितापं चकारोच्चैः॥२॥

अत्रविप्रलब्धानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरते प्रवि
ठसदनुरागादूतिकांप्रेक्ष्यपूर्वंसरभसमपिधायकापिसंकेतभू
मौ नमिलतिखलुयस्याः वल्लभोदैवयोगात्प्रवदतिभरतस्तां
नायिकांविप्रलब्धांप्रसरतीति साराधाविरचितः कृतःविवि-
धोनानाप्रकारोविलापोयत्र उच्चैर्महांतंपरितापंदुःखंचकार
कृतवती कसति शशधरबिंबेचंद्रमंडलेप्रसरतिउद्गच्छति
सतिमाधवेकृष्णेविहितविलंबेसंकेतागमनंप्रतिकालातिक्र
मंकृतवतिसति॥२॥

अथ त्रयोदशः प्रबंधो गौडमालवरागेण प्रतिमंठताले गीयते·

कथितसमयेपि हरिरहह न ययौ वनं॥म
म विफलमेतदनुरूपमपि यौवनं॥१॥या
मि हे कमिह शरणं सखीजनवचनवंचि
ता॥ध्रु०॥

विलापमेवगीतेनाह कथितेति गीतस्यास्यमालवगौडी
रागः प्रतिमंठस्तुतालः हेइतिस्वचित्तसंबोधनं इहनिर्जनेवने
सखीजनस्यवचनैः कृष्णागमनावेदकैर्वंचिताप्रतारिता अ
हंकंपुरुषंशरणंरक्षितारंयामिगमिष्यामिकिंतुकमेवजलमेव

शरणंयामि जलप्रवेशो वरमित्यर्थः किमित्यत आह अहहेत्याश्चर्येहरिः कृष्णः कथितसमयेपि उक्तकालेपि वनवृंदावनंसंकेतस्थानं नययौ नजगाम कृष्णोपभोगाभावात् ममैतदनुरूपंयोग्यमपियौवनंविफलंनिरर्थकम् ॥१॥

यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितं
॥तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितं ॥२॥

यदिति मयायस्यकृष्णस्यानुगमनायस्मरतेनसंतोषाययितुंनिशिरात्रौगहनमपिनिर्जनवनमपिशीलितंसेवितं तेनकृष्णेनहेतुनाममइदंहृदयंमदीयंचित्तं असमशरेणकामेनकीलितंविद्धं कृष्णागमनाभावात् ॥२॥

मम मरणमेव वरमतिवितथकेतना ॥कि
मिति विषहामि विरहानलमचेतना ॥३॥

ममेति इहवनेअचेतनाज्ञानशून्याविरहानलंवियोगाग्निंकिमितिविषहामिसहामितस्मान्ममममरणंएववरंश्रेष्ठं मरणेविरहानलाभावात् कीदृशीअहं अतिवितथं अतिव्यर्थमेवशरीरंयस्याः कृष्णेनशरीरसौंदर्योपभोगाभावात् ३

मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी ॥का
पि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥४॥

मामिति अहहेति दुःखानुकारे मधुरमधुयामिनीमनोज्ञावसंतरात्रिर्मांविधुरयतिविक्षलयतिकापिकृतं सुकृतंपुण्यंययाता दृशीकामिनीकांताहरिं कृष्णमनुभवतिउपभुंक्ते ॥४॥

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं ॥
हरिविरहदहनवहनेनबहुदूषणम् ॥५॥

अहहेति अहंवलयादिमणिभूषणंकंकणप्रभृतिसुकालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगधारणेनहेतुनाबहुदूषणं अतिशयापरंकलयामिमन्ये प्रियदर्शनेनस्त्रीणांअलंकारसाफल्यमितिभावः ॥५॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ॥
स्रगपिहृदिहंतिमामतिविषमशीलया ॥६

कुसुमेति स्रगपिपुष्पमालापि अतनुशरलीलयाकंदर्पबाणविलासेनमांहृदिहंति किदृशींमांकुसुमवत्सुकुमाराकोमलातनुः शरीरंयस्याः सा कीदृश्या अतनुशरलीलया अतिविषमंअतिदारुणंशीलंस्वभावोयस्याःतया बाणेनहिक्षतंक्रियतेनपुष्पादिना ॥६॥

अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसा ॥
स्मरतिमधुसूदनोमामपिनचेतसा ॥७॥

अहमिति गणितवनवेतसा गणिताप्रतिवनंकृष्णमन्वेषयंत्यापरिसंख्याताववनवेतसवृक्षाययासा अहंइहकुंजेकिंननिवसामि अपितुवसाम्येव अहंतुनअसमर्थाशिरश्चालनेपिएवंविधामपिमांमधुसूदनः कृष्णश्चेतसापिनस्मरति आश्चर्यमित्यर्थः ॥७॥

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ॥

वसतुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती॥८॥
इतिश्रीगीतगोविंदेत्रयोदशः प्रबंधः॥

हरीति हरिचरणौरक्षितारौयस्यसचासौजयदेवकवि स्तस्यभारतीगीतरूपासरस्वती भक्तानांहृदिमनसिवस तु कीदृशीभारती कोमलाअनिष्ठुरवर्णाकलावतीकविल कलायुक्ताच केव युवतिरिवयथानायकहृदयेकोमलकला वतीरूकुमारांगी चतुःषष्टिकामकलायुक्ताचनायिकाव सति॥८॥

श्लोकः॥तत्किंकामपिकामिनीमभि
सृतःकिंवाकलाकेलिभिर्बद्धोबंधुभिरं
धकारिणिवनोपांतेकिमुभ्राम्यति॥कां-
तःक्लांतमनामनागपिपथिप्रस्थातुमेवा
क्षमःसंकेतीकृतमंजुवंजुललताकुंजे
पियन्नागतः॥१॥

कृष्णस्यविलंबेतर्कमाह तत्किमिति कांतः कृष्णःसं केतीकृतः अभिसरणस्थानंसंपादितः योमंजुर्मनोहरःवं जुललताकुंजः वेतसलतागृहंतस्मिन्नपियस्मान्नागतः नायातः तस्मात्कारणात्कामपिकामिनींनायिकामभिसृ तः तदभिमुखंगतः किंवाथवा बंधुभिर्मित्रैः कलाकेलि- भिः हास्यादिक्रीडाभिर्बद्धः यंत्रितः अथवाअंधकारिणि तमोयुक्तेवनोपांतेकिंभ्राम्यति तमसिमार्गभ्रमात् भ्रमणं

युज्यतएव अभ्यस्तस्यभ्रमाभावइतिचेत्तत्राह क्लांतम- नाः मन्निमित्तंसमाकुलमंतःकरणंयस्यसन् पथिमनाग पि अल्पमपिप्रस्थातुंआगंतुंअक्षमःकिंअसमर्थःकिं अ त्रअपिशब्दःकिमर्थःउक्ताचेयंनायिका उक्ताभवतिसायस्याः संकेतंनागतःप्रियःतस्यनागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलाय थेति संशयाक्षेपालंकारोयम्॥१॥

श्लोकः॥अथागतंमाधवमंतरेणसखी
मियंवीक्ष्यविषादमूकाम्॥विशंकमाना
रमितंकयापि जनार्दनंदृष्टवदेतदाह॥२॥

अथेति अथानंतरंइयं राधामाधवंकृष्णमंतरेणविना आगतांसखींवीक्ष्यदृष्ट्वा एतद्गीतेनवक्ष्यमाणमाह कीदृ- शींसखींविषादेनकार्यासिद्ध्यामूकांवक्तुमक्षमांकीदृशी राधाजनार्दनंकृष्णंकयापिकामिन्यारमितंक्रीडितंवि- शंकमानातर्कयंती कथंदृष्टवत् कामिन्यासहितंकृष्णंदृ ष्ट्वेत्यर्थः यद्वा दृष्ट्वाभिधीयतेतथाप्राहेत्यर्थःउक्तिःएषा उन्मादतःअत्रोपेंद्रवज्रावृत्तम्॥२॥

अथचतुर्दशप्रबंधोवसंतरागेणएक
तालीताले गीयते.

स्मरसमरोचितविरचितवेषा॥गलितकुसु
मदलविलुलितकेशा॥१॥कापिचपलामधुरि
पुणाविलसतियुवतिरधिकगुणा॥ध्रुवपद॥

दृष्टवदित्युक्तंतद्गीतेनाह गीतस्यास्यवसंतराग:स्मरेति
हेसखि कापियुवतिः कामिनीमधुरिपुणा कृष्णोनसहविलस-
ति क्रीडति कीदृशीसाअधिक गुणा अतिशयितसौंदर्यादिगु
णैर्युक्ता स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यः विरचितः कृतःवेषो
लंकारादिर्ययासा पुनःकीदृशीगलितानिकुसुमानियेभ्यःता
दृशाः दरविलुलिताईषदितस्ततोव्यस्ताःकेशाःयस्याःसावि
परीतरतियुक्ता ॥१॥

हरिपरिरंभणवलितविकारा॥कुचकल
शोपरितरलितहारा॥२॥

हरेःपरिरंभणेनालिंगनेनवलितःसंभृतोललितोमनो
हरोवाविकारोकामभावोयस्याःसाकुचकलशयोरुपरिस्तन
घटयोर्मस्तकेतरलितश्चंचलोहारोयस्याःसा॥२॥

विचलदलककलितानचंद्रा॥तदधर
पानरभसकृततंद्रा॥३॥

विचलदिति विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुंतलैःलालि
तः सुंदरःआननचंद्रोमुखचंद्रोयस्याःसापुनः कीदृशीतस्यकृ
ष्णस्य ओष्ठपानहर्षेणकृतातंद्रारतिसुखानुभवनिद्रायया सा३

चंचलकुंडलदलितकपोला॥ मुखरितर
शनजघनगतिलोला॥४॥

चंचलेति चंचलाभ्यांकुंडलाभ्यांदलितौसंघृष्टौकपो
लौयस्याःसा पुनःकीदृशी मुखरिताशब्दसहितारशना

कांचीयस्मिन्जघनेतस्यगत्याचांचल्येनलोलाचंचला॥४॥

दयितविलोकितलज्जितहसिता॥बहुवि
धकूजितरतिरसरसिता॥५॥

दयितेति दयितस्यकृष्णस्यविलोकनेनमुखवीक्षणे
नलज्जितंसंजातलज्जंहसितंहास्यंयस्याःसा पुनःकीदृ
शीबहुविधंपिकशिखिकलहंसादीनामिवनानाप्रकारकूजि
तंयत्रएतादृशोरतिरसःक्रीडारसस्तेनरसितादृष्टा॥५॥

विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा॥श्वसित
निमीलितविकसदनंगा॥६॥

विपुलेति विपुलाबहुलाः पुलकारोमांचायस्याःपृथु
र्महान्वेपथुः कंपोभंगइवयस्याः सा च पुनः कीदृशीश्वसि
तंसुरतायासेनजनितोनिःश्वासः निमीलितंपरमानंदावा-
प्त्याजनितं नेत्रनिमीलितंच ताभ्यांविकसन्प्रकटीभवन्
अनंगः कामोरेतोलक्षणोयस्याःसानिमीलितेत्यनेनच्यु
तकालः सूचितः॥६॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा॥परि-
पतितोरसिरतिरणधीरा॥७॥

श्रमेति श्रमजलकणभरेणसुरतायासघर्मजला-
धिक्येन सुभगंमनोज्ञंशरीरंयस्याःसा एतेनसात्विकभा
वोत्पत्तिः सूचिता सात्विकाभावाः पूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशी
उरसिपरिपतिता कृष्णवक्षस्थलंप्राप्यस्थितारतिःसुरतं

रणइवतत्रधीरा ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितं हरिरमितं ॥ कलिकलुषंजनयतुपरिशमितं ॥ ८ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्दशः प्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तंवर्णितमित्यर्थः यद्धरेः रमितंकृष्णस्यसंभोगः तत्कलेः कलियुगस्यकलुषंपापंगायकानां श्रोतृणांचपरिशमितंशांतंजनयतुशमनंकरोतु ॥ ८ ॥

श्लो० ॥ विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयं तिरयन्नपिवेदनां ॥ विधुरतीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथां ॥ १ ॥

विरहेति अयेहेसखिचंद्रदर्शनविषादेनसखींप्रतिब्रूते अयंविधुश्चंद्रः ममहृदयेमदनव्यथांकामपीडां अतीवात्यर्थेनतनोति विस्तारयति उद्दीपकविभावनत्वात् कीदृशोविधुः विरहेणमद्वियोगेनपांडुधूसरंयन्मुरारेःमुखांबुजंकृष्णस्यवदनकमलंतस्यद्युतिरिवद्युतिर्यस्यसः पुनः कीदृशः वेदनामपितिरयन् आच्छादयन् व्यथाजनकत्वेहेतुमाह मनोभुवःकामस्यसुहृन्मित्रं ॥ १ ॥

अथपंचदशप्रबंधो गुर्जरीरागेणएकतालीताले गीयते.

समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे ॥ मृगमदतिलकंलिखतिसपुलकंमृगमिवरजनीकरे ॥ १ ॥ रमतेयमुनापुलिनवने ॥

विजयीमुरारिरधुना ॥ ध्रु० ॥

पूर्वगीतेनकस्याश्चिद्विपरीतरतमुक्तं अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायानायककर्तृकांक्रीडामाह समुदितेतिस्वाधीनभर्तृकालक्षणं यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिःपार्श्वंनमुंचति विचित्रविभ्रमैर्युक्तास्वाधीनपतिकायथा इतिगुर्जरीरागः हेसखि अधुना अस्मिन्कालेयमुनापुलिनेयद्वनंतस्मिन् विजयीजयशीलोमुरारिःकृष्णोरमतेक्रीडति कथंरमतइत्यतआह रम्यतेस्यामितिरमणीतस्याः मुखेसपुलकंरोमांचसहितंयथास्यात्तथा मृगमदतिलकंकस्तूर्याःतिलकंलिखति कीदृशोवदने समुदितः समुपचितः मदनःकामोयत्रसकामइत्यर्थः चुंबनेनवलितः सुमुखीकृत्यसंकोचितःअधरोयस्यतस्मिन्चुंबनंदत्वातिलकंलिखतीत्यर्थः कस्मिन्कइव रजनीकरेचंद्रेमृगमिवलिखतीत्यर्थः ॥ १ ॥

घनचयरुचिरेरचयतिचिकुरेतरलिततरुणानने ॥ कुरबककुसुमंचपलासुषमंरतिपतिमृगकानने ॥ २ ॥

घनेतितस्याः घनचयरुचिरेमेघसमूहमनोहरेचिकुरेकेशजातावेकवचनं कुरबककुसुमं अम्लानंपुष्पंवाकोटिपुष्पंवारचयतियथास्थानमर्पयति पुनःकीदृशे तरलितानिचंचलीकृतानितरुणानामाननानिमुखानियेन अतिसुंदरतयावीक्षणार्थं कीदृशंकुसुमंचपलावत्विद्युदिवसुषमाशोभायस्यलक्ष्यलक्षितयालोहितत्वाच्चविद्युत्साम्यं पुनः

कीदृशो रतिपतिः कामः सएवमृगस्तस्यकानने यथामृगवासो
वनेतथाचिकुरे कामइति कामजनके इत्यर्थः अस्मिन्नेवमेघे
विद्युद्रूषति तरुणानांमेघसमयः कामजनकइतिमेघोदयेहृ
रिणानामतिसुखमुत्सघते॥ २॥

घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरु
चिरूषिते॥ मणिसरममलं तारकपटलंन
खपदशशिभूषिते॥ ३॥

घटयतीति सुघनेनिबिडेकुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशे
अमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेव तारकपटलंनक्षत्रसमूहंघ
टयतियोजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीप्तिस्तयारूषिते
पुनः कीदृशे नखपदंनखक्षतंतदेवशशीद्वितीयाचंद्रस्तेनभूषि
तेअलंकृतेगगनपक्षेशोभिताघनामेघायस्मिन्नित्यभूतोपमार्थः

जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलन
लिनीदले॥ मरकतवलयंमधुकरनिचयंवि
तरतिहिमशीतले ॥ ४॥

जितेति मृदुभुजयुगलेकोमलबाहुद्वयेमरकतवलयंमरक
तखचितकंकणमेव मधुकरनिचयंभ्रमरसमूहं वितरतिद
दातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकले-
जितंसदृशीकृतंमृणालखंडंयेन पुनः कीदृशे करतलमेवन-
लिनीदलं पद्मपत्रंयत्र हिमवत्शीतलेसंतापहरत्वात् पद्मिनी
पत्रयुक्तेबिसशकलेभ्रमरसमूहस्तिष्ठतीतिरूपकालंकारः॥ ४॥

रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिज
कनकासने॥ मणिमयरशनंतोरणहस
नंविकिरतिकृतवासने॥ ५॥

रतीति रतेः शृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबेमणिमयर
शनंमुक्तामयींमेखलां विकिरति ददाति कीदृशेजघनेविपुलं
महत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनः कीदृशे
मनसिजस्यकामस्य कनकनिर्मितेसिंहासनेइवकीदृशंमणि
मयरशनं तोरणस्य वंदनमालिकायाहसनंउपहासोयस्मात्
यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकाबध्यते पु
नः कीदृशे कृतंदत्तंवासनंवस्त्रंयस्मिन् वस्त्रोपरिमेखलांब
ध्नातीत्यर्थः यद्वाकृतंकामेनवासनंस्थानंयत्रतादृशे॥ ५॥

चरणकिसलयेकमलानिलयेनखमणि
गणपूजिते॥ बहिरपवरणंयावकभरणं
जनयतिहृदियोजिते॥ ६॥

चरणेति चरणकिसलयंपदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभर
णंअलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसल
ये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयप्रापितेस्वहृ
दयेनस्याश्चरणं कृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशेहृदिक
मलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः
पुष्परागादिरत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावका
भरणंबहिरपवरणंबाह्यमाच्छादकंयत्नाद्वितरतीति॥ ६॥

कीदृशे रतिपतिः कामः सएवमृगस्तस्यकानने यथामृगवासो
वनेतथाचिकुरे कामइति कामजनके इत्यर्थः अस्मिन्नेवमेघे
विद्युद्भवति तरुणानांमेघसमयः कामजनकइतिमेघोदयेहृ
रिणानामतिसुखमुत्पद्यते॥ २॥

घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरु
चिरूषिते॥ मणिसरममलं तारकपटलंन
खपदशशिभूषिते॥ ३॥

घटयतीति सुघनेनिबिडेकुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशे
अमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेव तारकपटलंनक्षत्रसमूहंघ
टयतियोजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीप्तिस्तयारूषिते
पुनःकीदृशे नखपदंनखक्षतंतदेवशशीद्वितीयाचंद्रस्तेनभूषि
तेअलंकृतेगगनपक्षेशोभिताघनामेघायस्मिन्नित्यभूतोपमार्थः॥

जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलन
लिनीदले॥ मरकतवलयंमधुकरनिचयंवि
तरतिहिमशीतले॥ ४॥

जितेति मृदुभुजयुगलेकोमलबाहुद्वयेमरकतवलयंमरक
तखचितकंकणमेव मधुकरनिचयंभ्रमरसमूहं वितरतिद
दातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकले-
जितंसदृशीकृतंमृणालखंडंयेन पुनःकीदृशे करतलमेवन-
लिनीदलं पद्मपत्रंयत्र हिमवच्छीतलेसंतापहरत्वात् पद्मिनी
पत्रयुक्तेबिसशकलेभ्रमरसमूहस्तिष्ठतीति रूपकालंकारः॥ ४॥

रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिज
कनकासने॥ मणिमयरशनंतोरणहस
नंविकिरतिकृतवासने॥ ५॥

रतीति रतेःशृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबेमणिमयर
शनंमुक्तामयींमेखलांविकिरतिददाति कीदृशेजघनेविपुलं
महत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनःकीदृशे
मनसिजस्यकामस्य कनकनिर्मितेसिंहासनेइवकीदृशंमणि
मयरशनं तोरणस्य वंदनमालिकायाहसनंउपहासोयस्मात्
यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकाबध्यते पु
नःकीदृशे कृतंदत्तंवासनंवस्त्रंयस्मिन् वस्त्रोपरिमेखलांब
ध्नातीत्यर्थः यद्वाकृतंकामेनवासनंस्थानंयत्रतादृशे॥ ५॥

चरणकिसलयेकमलानिलयेनखमणि
गणपूजिते॥ बहिरपवरणंयावकभरणं
जनयतिहृदियोजिते॥ ६॥

चरणेति चरणकिसलयंपदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभर
णंअलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसल
ये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयप्रापितेस्वहृ
दयेनस्याश्चरणंकृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशेहृदिक
मलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः
पुष्परागादिरत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावका
भरणंबहिरपवरणंबाह्यमाच्छादकंयन्नहितरतीति॥ ६॥

कीदृशे रतिपतिः कामः सएवमृगस्तस्यकानने यथामृगवासो
वनेतथाचिकुरे कामइति कामजनके इत्यर्थः अस्मिन्नेवमेघे
विद्युद्भवति तरुणानांमेघसमयः कामजनकइतिमेघोदयेह
रिणानामतिसुखमुत्पद्यते।।२।।

घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरु
चिरूषिते।।मणिसरममलं तारकपटलंन
खपदशशिभूषिते।।३।।

घटयतीति सुघनेनिबिडेकुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशे
अमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेव तारकपटलंनक्षत्रसमूहंघ
टयतियोजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीप्तिस्तयारूषिते
पुनःकीदृशे नखपदंनखक्षतंतदेवशशीद्वितीयाचंद्रस्तेनभूषि
तेअलंकृतेगगनपक्षेशोभिताघनामेघायस्मिन्नित्यभूतोपमार्थः

जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलन
लिनीदले।।मरकतवलयंमधुकरनिचयंवि
तरतिहिमशीतले ।।४।।

जितेति मृदुभुजयुगलेकोमलबाहुद्वयेमरकतवलयंमरक
तखचितकंकणमेव मधुकरनिचयंभ्रमरसमूहं वितरतिद
दातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकले-
जितंसदृशीकृतंमृणालखंडंयेन पुनःकीदृशे करतलमेवन-
लिनीदलं पद्मपत्रंयत्र हिमवत्शीतलेसंतापहरत्वात् पद्मिनी
पत्रयुक्तेबिसशकलेभ्रमरसमूहस्तिष्ठतीतिरूपकालंकारः।।४।।

रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिज
कनकासने।।मणिमयरशनंतोरणहस
नंविकिरतिकृतवासने।।५।।

रतीति रतेःशृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबेमणिमयर
शनंमुक्तामयींमेखलांविकिरतिददाति कीदृशेजघनेविपुलं
महत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनःकीदृशे
मनसिजस्यकामस्यकनकनिर्मितेसिंहासनेइवकीदृशंमणि
मयरशनं तोरणस्यवंदनमालिकायाहसनंउपहासोयस्मात्
यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकाबध्यतेपु
नःकीदृशे कृतंदत्तंवासनंवस्त्रंयस्मिन् वस्त्रोपरिमेखलांब
ध्नातीत्यर्थः यद्वाकृतंकामेनवासनंस्थानंयत्रतादृशे।।५।।

चरणकिसलयेकमलानिलयेनखमणि
गणपूजिते।।बहिरपवरणंयावकभरणं
जनयतिहृदियोजिते।।६।।

चरणेति चरणकिसलयंपदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभर
णंअलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसल
ये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयप्रापितेस्वहृ
दयेनस्याश्चरणं कृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशेहृदिक
मलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः
पुष्परागादिरत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावका
भरणंबहिरपवरणंबाह्यमाच्छादकंयत्नद्वितरतीति।।६।।

स्मयतिस्फुदृशांकामपिसदृशंखलहलध
रसोदरे ।। किमफलमवसंचिरमिहविरसं
वदसखिविटपोदरे ।।७।।

रमयतीति हेसखिखलेदुर्जनेबलभद्रस्यसोदरेभ्रातरिकृष्णेकामपिसुदृशांशोभननेदृशौनेत्रेयस्यास्तांनायिकांसदृशं यौवनरूपगुणादिभिस्तुल्यंयथास्यात्तथारमयतिसतिक्रीडतिसति इहविटपोदरलतागृहेअफलंनिष्प्रयोजकंविरसंरसरहितंयथास्यात्तथाचिरंबहुकालंकिमवसंस्थितास्मि हेसखित्वं वदकथय हलवाहकस्यसोदरइतिसाभिप्रायंखलइतिक्रोधविभावना ।।७।।

इहरसभणनेकृतहरिगुणनेमधुरिपुपदसे
वके ।। कलियुगचरितंनवसतुदुरितंकविनृ
पजयदेवके ।।८।। इतिश्रीगीतगोविंदेपंच
दशः प्रबंधः ।।

इहमयिकवीनांनृपेजयदेवकेकलियुगेचरितमाचरितं कलियुगेनचरितंवादुरितंपापंनवसतुनतिष्ठतु प्रार्थनायां लोट् कीदृशे रसस्यशृंगाररसस्यभणनंकथनंयस्यमधुरिपोःकृष्णस्यचरणसेवके कर्तरियक् अतएवकृतंहरेर्गुणानांगुणनंचिंतनंयेन ।।८।।

श्लोकः ।। नायातःसखिनिर्दयोयदिशठ
स्त्वंदूतिकिंदूयसे स्वच्छंदंबहुवल्लभःसरमते

किंतत्रतेदूषणम् ।। पश्याद्यप्रियसंगमाय
दयितस्याकृष्यमाणंगुणैरुत्कंठार्तिभरादि
वस्फुटदिदंचेतःस्वयंयास्यति ।।१।।

कृष्णस्यागमनात् दुःखितांसखीमाश्वासयंत्याह नायातइति हेसखि हेदूतिदूत्यकर्मकुशलेयदिनिर्दयःदयारहितःशठःधूर्तोवंचकःकृष्णोनायातःतर्हिकिंत्वंदूयसेसंतप्तासि अनागमनेकारणमाह बह्वीवल्लभास्त्रियोयस्यसःकृष्णःस्वच्छंदंस्वेच्छयानत्रस्थानेरमतेक्रीडतितेतवकिंदूषणंकः अपराधःनकोपीत्यर्थः तर्हिकथमत्रागमिष्यतीत्यतआह पश्येति हेसखि अद्येदानींममइदंचेतोमनःप्रियसंगमायकृष्णसंभोगार्थंस्वयमेवयास्यति इतित्वंपश्यजानीहि कीदृशंचेतःदयितस्यकृष्णस्यगुणैःसौंदर्यादिभिःआकृष्यमाणंवशीकृतंपुनःकीदृशंउत्कंठाऔत्सुक्यंआर्तिःकामपीडातयोःभरोतिशयस्तस्मादिवस्फुटत्बहिर्भवत् अपरमपिवल्लंतरसंकुलेस्थानेस्थितंवस्तु सांकर्याद्बहिर्भवतीतिस्फुटत्विदलदितिवा अन्योपिगुणैरज्जुभिराकृष्टःसन्प्रयातीति अत्रोत्प्रेक्षालंकारः ।।१।।

अथषोडशःप्रबंधोदेशाकरागेणरूपक
ताले गीयते.

अनिलतरलकुवलयनयनेन ।। तपतिन
साकिसलयशयनेन ।। सखियारमितावन
मालिना ।। ध्रु० ।।१।।

देशांकराग: अनिलेति हेसखियानायिकावनमालिना
कृष्णेनरमिताक्रीडितासाकिसलयशयनेन नवपल्लवशय्यायां
नतपतिनोपतप्ताभवति अथवायावनमालिनाअरमितासा
हृशीसाकिसलयशयनेनतपति अपितु तपत्येवेतिकाका की
दृशेनवनमालिना अनिलेनवायुना तरलं चंचलंयत्कुवलयं
नीलोत्पलंतद्वत् नयनेयस्यसतेनसार्द्रंरसावलोकनादिति
भावः अस्मिन्गीते संभोगवियोगौ ज्ञातव्यौ ॥ १॥

विकसितसरसिजललितमुखेन॥ स्फुट
तिनसामनसिजविशिखेन॥ २॥

विकसितेति विकसितंप्रफुल्लितंयत्सरसिजंकमलंतद्वन्म
नोहरंललितंआननंयस्यसएवंभूतेनवनमालिनायारमितासा
मनसिजविशिखेनकामबाणेननस्फुटतिनविद्धाभवतीतिसं
भोगेवियोगेतुनस्फुटत्येवेतिकाका ॥ २॥

अमृतमधुरमृदुतरवचनेन॥ ज्वलतिनसा
मलयजपवनेन॥ ३॥

अमृतेति अमृतवत् मधुराणिमनोज्ञानिमृदुतराणिअति
कोमलानिवाक्यानियस्यतेनवनमालिनायारमितासामलय
जपवनेनमलयानिलेन नज्वलतिनसंदीप्यते संभोगे वियोगे
तुसानज्वलति अपितुज्वलत्येव ॥ ३॥

स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन॥ लुठति
नसाहिमकरकिरणेन॥ ४॥

स्थलेति स्थलोद्भवजलरुहाणांपद्मानांरुचिरिवरुचि
र्येषांतादृशौकरौचरणौचयस्यतेनवनमालिनायारमितासा
हिमकरस्यकिरणेनचंद्रस्यदीप्त्यानलुठतिनोतप्ताभवतिइ
तिसंभोगेवियोगेतुनतपति अपितुतपत्येव स्थलेपद्मस्या
तिलोहितत्वेनोपादानं॥ ४॥

सजलजलदसमुदयरुचिरेण॥ दलतिन
हृदिचिरविरहेण॥ ५॥

सजलेति सजलजलदसमुदयवत्सोदकमेघोदकवद्रु
चिरःसुंदरस्तेनवनमालिनायारमितासाहृदिमनसिविर
हभरेणविरहाधिक्येननदलतिनविदीर्यते इतिपूर्ववत्ज्ञेयं ५

कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन॥ श्वसति
नसापरिजनहसनेन॥ ६॥

कनकेति कनकनिकषस्यसुवर्णरेखायारुचिरिवशुचि
विमलंवस्त्रंयस्यपीतांबरेणेत्यर्थः तेनवनमालिनायारमितासापरि
जनहसनेनलोकहास्येनसखीहास्येननश्वसतिसंभोगेवियोगे
तुपरिजनहसनेनसपत्नीहसनेननश्वसति अपितुश्वसत्येव॥ ६॥

सकलभुवनजनवरतरुणेन॥ वहतिनसा
रुजमतिकरुणेन॥ ७॥

सकलेति सकलभुवनेत्रैलोक्येयेजनाःयुवानस्तेभ्यो
पिवरेणश्रेष्ठेनतरुणेनयूना अतिकरुणेनातिदयावतावनमा
लिनायारमितासारुजंपीडांनवहति इतिसंभोगे वियोगेतुसारुजं

वहत्येव कीदृशेन कृष्णेन करुणांदयां अतिक्रांतेन निर्दयेनेत्यर्थः॥७॥

श्रीजयदेवभणितवचनेन॥ प्रविशतुहरि
रपिहृदयमनेन॥८॥ इतिश्रीगीतगो-
विंदेषोडशः प्रबंधः॥

अनेनश्रीजयदेवभणितंयद्वचनंगीतरूपंतेन हरिः कृष्णोपिहृदयंभक्तानांचित्तंप्रविशतु पुण्यदातृत्वात् कीदृशंहृदयं हरिश्चरणचिंतनात् विनष्टपापमितिभावः॥८॥

श्लोकः॥ मनोभवानंदनचंदनानिलप्रसी
दरेदक्षिणमुंचवामतां॥ क्षणंजगत्प्राणवि
धायमाधवंपुरोममप्राणहरोभविष्यसि॥१॥

पीडयंतंमलयानिलंप्रार्थयते मनोभवेति हेचंदनानिलमलयसंबंधिवात प्रसीदममोपरिप्रसन्नोभव रेइत्याक्षेपसंबोधनंदुःखकारित्वात् दक्षिण त्वं वामतांप्रतिकूलतांमुंचत्यज चंदनसंसर्गित्वात्तवव क्रत्वंनोचितमितिभावः ननुमयिवामत्वंनास्तीत्यतआह हेमनोभवानंदन काममानंदयसीति तदुद्बोधेनैवम प्रातिकूल्यमाचरसीत्यर्थः यदिचवामतामपिनमुंचसि तदाहे जगत्प्राण जगतांप्राणभूतक्षणंअल्पकालंमाधवंपुरोविधाय कृष्णमग्रेकृत्वा ममप्राणहरोभविष्यसि प्राणगमनसमयेहिकृष्णादर्शनंअतिदुर्लभंइति जगतांप्राणस्यप्राणसंरक्षणंसमुचितमितिभावः दक्षिणस्यवामत्वंजगत्प्राणस्य प्राणहरत्वमितिविरोधनामालंकारश्च॥१॥

श्लो०॥ रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमा
निलोविषमिवसुधारश्मिर्दूरंदुनोतिमनोगम
म्॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबलात्
कुवलयदृशांवामः कामोनिकामनिरंकुशः॥२॥

पुनरपिसखींप्रत्याह रिपुरिति सअयंसखीसंवासः सखीभिः सहसम्यक् वासोवासस्थानं रिपुरिव शत्रुरिवममम नोतिसंतापयति हिमानिलः शीतलवायुः शिखीववह्निरिवममममनोदुनोति सुधारश्मिश्चंद्रो विषंकालकूटमिवदूरंदुनोत्यतिसंतापयति तस्मिन्अदयेकरुणारहितेप्रियएवंविचारितमेव ममहृदयंपुनः पुनरपिबलात्हठाद्वलतेनिवार्यमाणमपितत्रैवनिर्गच्छतीत्यर्थः यतः कुवलयदृशांनीलोत्पलाक्षीणांकामः कंदर्पोनिकामनिरंकुशः अतिशयेनस्वेच्छाचारी अपरंतत्रइत्यर्थः अतएववामः क्रूरः तदुक्तंरसिकः रहस्येनिषिद्धेवर्ततेप्रायः कामोवामः स्वभावतइति सखीनांरिपुवद्धिमानिलस्यवह्निवत्सुधांशोर्विषवदितिविरोधालंकारश्चात्र॥२॥

श्लोकः॥ बाधांविधेहिमलयानिलपंचबा
णप्राणान्गृहाणनगृहंपुनराश्रयिष्ये॥
किंतेकृतांतभगिनिक्षमयातरंगैरंगानि- नि
सिंचममशाम्यतुदेहदाहः॥३॥

पुनरपि जीवितनिरपेक्षत्वेनमलयानिलादीन्प्रत्याह बाधामिति हेमलयानिलचंदनवायो बाधांममपीडांविधे

हिकुरु हेपंचबाण हेकामत्वंममप्राणान्गृहाण यथापुनर पिअहंगृहंनाश्रयेनयास्यामितथाप्राणान्गृहाणेत्यर्थः हे कृतांतभगिनि यमस्वसः यमुने तवक्षमयाशांत्याकिं यमभगिन्यास्तवशांतिर्नोचितेतिभावः त्वत्तरंगैः स्वकीयैः कल्लोलैः मेअंगंनिषिंच प्लावय तेनममदेहदाहः शरीरतापश्शाम्यतुमरणमेवभवतित्यर्थः ॥ ३ ॥

श्लो० ॥ सांद्रानंदपुरंदरादि दिविषद्वृंदैरमं
दादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिःसंद
र्शितेंदीवरम् ॥ स्वच्छंदंमकरंदसुंदरगल
न्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदम
शुभस्कंदायवंदामहे ॥ ४ ॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगो
विंदेमहाकाव्येश्रीनागरनारायणो
नाम सप्तमः सर्गः

सर्गांतेकविर्नमस्करोति सांद्रेति श्रीगोविंदस्यपदारविंदंश्रीकृष्णस्यचरणपद्मंवंदामहे नमामः किमर्थं अशुभस्कंदायअशुभनाशार्थं कथंभूतंपदारविंदंसांद्रानंदाःनिबिडहर्षाःपुरंदरादिदिविषदः इंद्रादिदेवास्तेषांवृंदैःसमूहैरमंदादरात् अतिशयितबहुमानादानम्रैःसमतान्नतियुक्तैःकर्तृभूतैःमुकुटानामिंद्रनीलमणिभिः नीलवर्णैः मणिभिः करणभूतैःसंदर्शितइंदीवरभ्रमोयत्रपुनःकीदृशं स्वच्छंदं

यथास्यात्तथामकरंदवत्सुंदरंपुष्परसवन्मधुरंयथास्यात्तथागलंत्यामंदाकिन्यावियद्गंगयामेदुरंसांद्रंस्निग्धमित्यर्थः श्रीशब्दउत्कर्षार्थः नागरश्चतुरोनारायणोयत्रसःतथाशार्दूलविक्रीडितंवृत्तं ॥ ७ ॥

अथ अष्टमसर्गः प्रारभ्यते.

श्लो० ॥ अथकथमपियामिनींविनीयस्म
रशरजर्जरितापिसाप्रभाते ॥ अनुनयव-
चनंवदंतमग्रेप्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसू
यम् ॥ १ ॥

अधुनाराधाप्रियंप्रातरागतंदृष्ट्वासाभ्यसूयवचनमेवमाह अथेति अथानंतरंमंगलार्थंवा कथमपिसकष्टयामिनींरात्रिंविनीयनीत्वास्थितासाराधाप्रियंकृष्णंसाभ्यसूयंसेर्ष्यंयथास्यात्तथाहउक्तवती कीदृशीसा स्मरशरैः कामबाणैःजर्जरितापिविद्धापि कीदृशंप्रियं प्रातःसमयेअनुनयाय प्रबोधायवचनंवाक्यंवदंतंपुनःकीदृशंअग्रेप्रणतमपिनम्रमपि ॥ १ ॥

अथसप्तदशप्रबंधोभैरवरागेणयति
ताले गीयते.

रजनिजनितगुरुजागररागकषायित
मलसनिमेषं ॥ वहतिनयनमनुरागमिव
स्फुटमुदितरसाभिनिवेशं ॥ १ ॥ हरिहरि

याहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतववादं॥तामनुसरसरसीरुहलोचनयातवहरतिविषादम्॥ध्रु०॥

अस्मिन्खंडितानामनायिकावर्ण्यते तल्लक्षणं उल्लंघ्यसमयंयस्याप्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्म्यांकितः प्रातरागच्छेत्साहिखंडिता१ निद्राकषायकलुषीकृतताम्रनेत्रीनारीनखव्रणविशेषविचित्रितांगः यस्याः कुतोपिगृहमेतिपतिः प्रभातेसाखंडितेतिकथिताकविभिःपुराणैः२ साभ्यसूयवचनमेवगीतेनाह रजनीति भैरवरागः तल्लक्षणं सरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेसरोरुहैः शंकरमर्चयंती तालप्रभेदप्रतिपन्नगीतागौरीतनुर्नारदभैरवीयं इति हरिहरिखेदानुकारेअव्ययं हेकेशवयाहि हेमाधवयाहि कोपाधिक्येनद्विरुक्तिः कैतववादं च कपटवाक्यंमा वद हेसरसीरुहलोचनकमलनयनतांनायिकांअनुसरगच्छयातवविषादंहरतिदूरीकरोति कथंविषादवत्त्वमित्याह हेकृष्णातवनयनंनेत्रंस्फुटंव्यक्तंतस्यानुरागमिववहतिधारयति कीदृशंनयनंरजनीजनितेनरात्रिकृतेनगुरुणातिशयेनजागररागेणजागरोत्पन्नलोहितरागेणकषायितंआरक्तंकृतं पुनःकीदृशंरात्रिजागरेणालसोमंथरोनिमेषः पक्ष्मचलनंयस्य कीदृशंअनुरागं उदितः कथितः रसस्यअन्यकामिनीविषयशृंगाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेन मालक्ष्मीः तस्याःधव

इत्यनेनतत्पतित्वेनचांचल्यंद्योतितं केशवेत्यनेनक्लेशनाशकत्वेनापिक्लेशशब्दानुवृत्तित्वमनुचितमितिद्योतितं॥१॥

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपं॥दशनवसनमरुणंतवकृष्णतनोतितनोरनुरूपं॥२॥

ननुत्वदन्वेषणार्थंजागरान्मेनेत्रयोर्लौहित्यमलंदुःशीकयेत्यतआह कज्जलेति हेकृष्णातवारुणंतांबूलरागेणलोहितंदशनवसन अधरः तनोःशरीरस्यानुरूपंसादृश्यंतनोति विस्तारयति कीदृशंदशनवसनं कज्जलेनांजनेनमलिनेश्यामेयेविलोचनेनेत्रे तयोश्चुंबनेनविरचितंकृतंनीलिमरूपंश्यामतारूपंयस्य आरक्ताधरस्यनेत्रचुंबनेनश्यामताप्रतिपादनात् तनोरनुरूपत्वं अन्यायांकामिन्यांकृष्णस्यानुरागःसूचितः॥२॥

वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरेखं॥मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिवरतिजयलेखं॥३॥

किंच वपुरिति हेकृष्णतववपुःशरीरंरतिजयलेखंसुरतविजयप्रशस्तिलेखनपत्रं अनुवहति अनुकरोति कीदृशंवपुः स्मरसंगरेकामयुद्धेखराणांतीक्ष्णानांनखानांक्षतान्येवरेखायत्र कस्याइव मरकतशकलेनीलमणिखंडेकलितानिर्मितायाकलधौतलिपेः सुवर्णविरचिताक्षरस्यविन्यासस्येववपुषोनीलत्वान्नख

—क्षतस्फुटकत्वान्मरकतखंडार्पितस्कवर्णाक्षरसाम्यं ॥ ३ ॥

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदंतव-
हृदयमुदारं ॥ दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुम
नवकिसलयपरिवारं ॥ ४ ॥

ननुमार्गंविस्मृत्यगच्छतोमेवपुषिवनेकंटकादिस्पर्शादेवंदृश्यतेनतुनखांकमित्यतआह चरणेति इदंउदारं मनोहरं तवहृदयंमदनद्रुमस्यकामवृक्षस्यहृदयांतर्गतस्य नवकिसलयपरिवारंनूतनपल्लवसमूहंबहिर्दर्शयितीवप्रकटयतीव कीदृशंहृदयं चरणकमलादन्यस्त्रीपादपद्मात् गलतास्रवताअलक्तकेनसिक्तंउक्षितंकिसलयपदेनैवनूतनत्वविधानात्पुनर्नवपदंअद्यतनत्वसूचनार्थंरूपकालंकारश्चात्र ॥ ४ ॥

दशनपदंभवदधरगतंममजनयतिचेत
सिखेदं ॥ कथयतिकथमधुनापिमयासह
तववपुरेतदभेदं ॥ ५ ॥

ननुतवखेदेनत्वयाऐक्यान्मध्रृदयेव्याधिर्विक्रियाजाताकथमन्यथाकल्प्यते सत्यंयदितवमयाऐक्यंनस्यात्तदातवशरीरगतक्षतेनममवेदनानस्यादित्याह दशनेति भवदधरगतं तवाधरोष्ठेवर्तमानंदशनपदंअन्यकामिनीदंतक्षतंममचेतसिखेदंसंतापंजनयतिकरोतीत्यर्थः एतादृशंनवपदं तववपुरधुनापीदानीमपिमयासह अभेदंकथंकथयतीत्यर्थः

नविद्यतेभेदोयस्यपूर्वंमयासहतववपुषो भेदोनास्तीतिस्थितं इदानींतुतद्विपरीतमितिमयासहएवेति विभावनालंकारश्चात्र ॥ ५ ॥

बहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभवि
ष्यतिनूनं ॥ कथमथवंचयसेजनमनुगत
मसमशरज्वरदूनं ॥ ६ ॥

ननुतवोपायनार्थंकमलत्रोटनंकृतवतिमायिपद्मकोशादापतताभृंगेणममाधरोदष्टोनतुदंतक्षतमित्यतआह बहिरिवेति नूनमेवेतिवितर्के हेकृष्णतवचित्तमपिबहिरिवमलिनतरंश्यामंभविष्यतीतिनूनंतर्कयामि ननुमालिन्यंत्वयाकथंज्ञातमित्यतआह अथान्यथात्वं असमशरः कामस्तस्यज्वरेणपीडयादूनमुपतप्तंअनुगतंत्वामनुसृतंमल्लक्षणंजनंकथंवंचयसेप्रतारयसि अतःकृष्णात्वंकौटिल्यमेवेति नूनमितिशब्दोपादानादुत्प्रेक्षालंकारः ॥ ६ ॥

भ्रमतिभवानबलाकवलायवनेषुकिमत्र
विचित्रं ॥ प्रथयतिपूतनिकैववधूवधनिर्द
यबालचरित्रम् ॥ ७ ॥

भ्रमतीति अबलाकवलायस्त्रीणांग्रसनार्थंभवान् वनेषुअरण्येषुभ्रमति अत्रस्त्रीपापेकिंविचित्रंनकिमपीत्यर्थः यतःपूतनिकैवराक्षसीववधूवधेस्त्रीवधार्थंनिर्दयंदयारहितं

तवबालचरित्रं बालचेष्टितं प्रथयतिख्यापयति यद्वा हे वधूवध निर्दयशिशुनात्वयायाराक्षसीहता तस्मिंस्त्वयियूनिसंप्रति कोमलांगीनामस्माकं मारणे किं चित्रमितिभावः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापं॥शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधालयतोपिदुरापं॥८॥ इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तदशः प्रबंधः ॥१७॥

श्रीजयदेवेति हेविबुधाः पंडिताः श्रीयुतजयदेवेन भणितंउक्तश्चासौरतिवंचितखंडितयुवतिविलापस्तंशृणुत आकर्णयत कीदृशंविलापं सुधातोपिमधुरंमनोहरं तत्रहेतुमाह विबुधालयतोपिस्वर्गादपि दुरापंदुर्लभं तदुक्तं तवकथामृतमितिश्रीभागवते॥८॥

श्लो०॥ तवेदंपश्यंत्याः प्रसरदनुरागंबहिरिव प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणद्योतिरुदयम्॥ममाद्यप्रख्यातप्रणयभरभंगेनकितवत्वदालोकः शोकादपिकिमपिलज्जांजनयति॥१॥

तवेदमिति हेकितवत्वंचकत्वदालोकस्त्वदर्शनंप्रख्यातस्यलोकप्रसिद्धस्यप्रणयभरस्यप्रेमातिशयस्यभंगेन-नाशेनयः शोकस्तस्मादपिममअद्यकिंअनिर्वचनीयांल-ज्जांजनयति कीदृश्याःमम तवेदंहृदयंपश्यंत्याः कीदृशं हृदयं प्रियायाः पादालक्तकेन चरणसंबंधियावकेनच्छुरितंव्याप्तं अतएवअरुणारक्ताछायादीप्तिर्यस्य तादृशंअरुणद्योतीतिपाठे अरुणः संध्यारागस्तद्वत्द्युतिंशीलम-स्येतितादृशं हृदयंसमीक्ष्यकृतेबहिः प्रसरदनुरागमिवबाह्यप्रसरन् अनुरागोयस्यरागोहि अरुणोवर्ण्यते॥१॥

श्लो०॥प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितंविलोक्य हसतिस्वैरंसखीमंडले॥व्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधायराधानने स्वादुस्मेरमुखोयमस्तुजगदानंदायनंदात्मजः॥२॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्येखंडितावर्णनेविलक्षलक्ष्मीपतिर्नामअष्टमःसर्गः॥८॥

इदानीं सर्गांतेकविर्भक्तानामाशिष्यति प्रातरिति नंदात्मजोयंकृष्णः जगदानंदायास्तु लोकसुखार्थंभवतु कीदृशः व्रीडयाचंचलंलज्जयाचलायमानंनयनयोर्नेत्रयोरंचलंअर्पणंकटाक्षःराधाननेराधामुखेआधायअर्पयित्वास्मेरंसुखमीषद्धास्ययुक्तंमुखंयस्यसः स्मेरमुखकारणमाह कस्मिन्सति प्रातःउषसि अच्युतंकृष्णंनीलंनिचोलंवस्त्रंयस्यश्यामवस्त्रधरंविलोक्यदृष्ट्वा अनुचराधायाउरः वक्षस्थलंसंवीतपीतांशुकंपरिधानीकृतपीतांबरंचकितंसविस्मयंयथास्यात्तथावि

लोक्य सखीसमूहे स्वैरं शनैः हसति सति वस्त्रपरिवर्तनमालोक्य जहासइत्यर्थः विलक्षइतिविस्मयान्वितः विषयीइति भावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥२॥

अथ नवमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ अथतांमन्मथखिन्नांरतिरसभि
न्नांविषादसंपन्नां ॥ अनुचिंतितहरिचरि
तांकलहांतरितामुवाचरहःसखी ॥१॥

प्रणयकोपात् हरिमधिक्षिप्येदानींकृतपश्चात्तापांसखी आह अथेति अथानंतरंमंगलार्थंवा सखीतांराधांउवाचोक्तवती कीदृशींतांमन्मथेनकामेनखिन्नांदीनांपुनःकीदृशींरतिरसेनभिन्नांरहितां अतएवविषादेनदुःखेनसंपन्नांयुक्तांअतएवानुवारंवारंचिंतितंहरेश्चरितंपुराविलासोययातां कलहेनप्रीतिकलहेनांतरितांव्यवहितां अत्रकलहांतरितानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरतेनोक्तं प्राणेश्वरंप्रणयकोपभरेणलभ्यंतंचाटुकारमचिरादवधार्यपश्चात् संतप्यतेमदनवन्हिशिखासहस्रैर्बाष्पाकुलानुकलहांतरितेतिसास्यादिति ॥१॥

अथ अष्टादश प्रबंधो गुर्जरीरागेण
यतिताले गीयते.

हरिरभिसरतिवहतिमधुपवने ॥ किमप
रमधिकसुखंसखिभवने ॥ माधवेमाकु
रुमानिनिमानमये ॥ ध्रु० ॥

गुर्जरीरागः यतितालस्त्र हरिरिति अयेहेमानिनि अभिमानवतीराधेमाधवेकृष्णेमानं अभिमानंमाकुरुमाकार्षीरिति प्रार्थनायांलोट् यतः मधुपवनेवसंतवायौवहतिसति हरिः अभिसरतिस्वयमेवत्वदीयांसंकेतभूमिमागच्छतीति हेसखिराधे भवनेपिगृहेपि अपरं अधिकसुखं अतिशयसुखंकिं अपितुनकिंचिदस्ति नायकस्यस्वयमागमनात् कोपोनयुक्तइत्यर्थः१

तालफलादपि गुरुमतिसरसं ॥ किंविफ-
लीकुरुषे कुचकलशं ॥२॥

अपिच तालेति हेराधेतालफलादपिकाठिण्येनस्थौल्येनवर्तुलत्वेनचतालफलादपिगुरुंअधिकंकुचकलशंस्तनघटंकिंकिमर्थंविफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभावाद्वैफल्यमितिभावः कीदृशं अतिसरसं अतिशयरसयुक्तं तस्मिन्दृष्टेयूनांरसाविर्भावाद्धृदयाल्हादकरमिति यावत् ॥२॥

कति न कथितमिदमनुपदमचिरं ॥ मा प
रिहर हरिमतिशयरुचिरं ॥३॥

ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यतआह कतीति हेराधेइदंअनुपदंस्थाने अचिरंसांप्रतंकतिकतिवारान्मयानकथितं किंतुबहुकथितमेव किंतदित्यतआह त्वंअतिशयरुचिरंअतिकमनीयंहरिंकृष्णंमापरिहर मावज्ञासीरितिमात्यज ॥३॥

किमिति विषीदसि रोदिषि विकला ॥ वि
हसति युवतिसभा तव सकला ॥४॥

लोक्य सखीसमूहे स्वैरं शनैः हसति सति वस्त्रपरिवर्तनमालोक्य जहास इत्यर्थः विलक्ष इति विस्मयान्वितः विषयी इति भावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम् ॥२॥

अथ नवमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ अथ तां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसंपन्नां ॥ अनुचिंतितहरिचरितां कलहांतरितामुवाच रहः सखी ॥१॥

प्रणयकोपात् हरिमधिक्षिप्य इदानीं कृतपश्चात्तापां सखी आह अथेति अथानंतरं मंगलार्थं वा सखी तां राधां उवाचोक्तवती कीदृशीं तां मन्मथेन कामेन खिन्नां दीनां पुनः कीदृशीं रतिरसेन भिन्नां रहितां अतएव विषादेन दुःखेन संपन्नां युक्तां अतएवानुवारंवारं चिंतितं हरेश्चरितं पुराविलासो यया तां कलहेन प्रीतिकलहेनांतरितां व्यवहितां अत्र कलहांतरिता नायिका वर्ण्यते तल्लक्षणं भरतेनोक्तं प्राणेश्वरं प्रणयकोपभरेण लभ्यं तं चाटुकारमचिरादवधार्य पश्चात् संतप्यते मदनवन्हिशिखासहस्रैर्बाष्पाकुलानु कलहांतरितेति सास्यादिति ॥१॥

अथ अष्टादश प्रबंधो गुर्जरीरागेण यतिताले गीयते.

हरिरभिसरति वहति मधुपवने ॥ किमपरमधिकसुखं सखि भवने ॥ माधवे मा कुरु मानिनि मानमये ॥ ध्रु० ॥

गुर्जरीरागः यतितालश्च हरिरिति अयेहे मानिनि अभिमानवती राधे माधवे कृष्णे मानं अभिमानं मा कुरु मा कार्षीरिति प्रार्थनायां लोट् यतः मधुपवने वसंतवायौ वहति सति हरिः अभिसरति स्वयमेव त्वदीयां संकेतभूमिमागच्छतीति हे सखि राधे भवनेपि गृहेपि अपरं अधिकसुखं अतिशयसुखं किं अपितु न किंचिदस्ति नायकस्य स्वयमागमनात् कोपो न युक्त इत्यर्थः १

तालफलादपि गुरुमतिसरसं ॥ किं विफलीकुरुषे कुचकलशं ॥२॥

अपि च तालेति हे राधे तालफलादपि काठिण्येन स्थौल्येन वर्तुलत्वेन च तालफलादपि गुरुं अधिकं कुचकलशं स्तनघटं किं किमर्थं विफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभावाद्वैफल्यमिति भावः कीदृशं अतिसरसं अतिशयरसयुक्तं तस्मिन्दृष्टे यूनां रसाविर्भावाध्दृदयाल्हादकरमिति यावत् ॥२॥

कति न कथितमिदमनुपदमचिरं ॥ मा परिहर हरिमतिशयरुचिरं ॥३॥

ननु यदा हरिरागतस्तदा त्वया न कथितमित्यत आह कतीति हे राधे इदं अनुपदं स्थाने अचिरं सांप्रतं कति कति वारान्मया न कथितं किंतु बहु कथितमेव किं तदित्यत आह त्वं अतिशयरुचिरं अतिकमनीयं हरिं कृष्णं मा परिहर मा वर्जयासीरिति मा त्यज ॥३॥

किमिति विषीदसि रोदिषि विकला ॥ विहसति युवतिसभा तव सकला ॥४॥

एवंस्फुमुखींप्रत्याह किमितीति विकलाअसावधानेंद्रिया किमितिकस्मात्विषीदसिदुःखिताभवसि रोदिषिचक्रंदसि मदुक्तनिराकरणात् इदानींविषादोरोदनंचव्यर्थमिति सकलासंपूर्णायुवतिसभातरुणीसमाजः भवत्याविहसतिउपहासंकरोति तवेतिकर्मण्यपीतिकेचिदितिषष्ठी॥ ४॥

मृदुनलिनीदलशीतलशयने॥ हरिमव-
लोकय सफलय नयने॥ ५॥

तर्हिकिंकरोमीत्यतआह मृदुनलिनीदलेनकोमलपत्रेणशीतलेकृतेशयनेशय्यायांस्थितंहरिंकृष्णामवलोकयपश्य दर्शनान्नयनेनेत्रेसफलयसफलेकुरु॥ ५॥

जनयसि मनसि किमिति गुरुखेदं॥ शृ
णु मम वचनमनीहितभेदम्॥ ६॥

विचारयंतींप्रत्याह हेराधेत्वंमनसिगुरुखेदंमहद्दुःखंकिमिति जनयसिउत्पादयसि तस्मान्ममवचनंवाक्यंशृणु आकर्णय कीदृशंवचनं अनीहितः अनाकांक्षितोभेदोविरहोयेनभवत्याहितमेववचनंवदामीत्यर्थः अतएवशृणु॥ ६॥

हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरं॥ किमिति क
रोषि हृदयमतिविधुरं॥ ७॥

कीदृशंवचनमित्यतआह हरिरिति हरिः कृष्णउपयातुत्वदंतिकं आगच्छतु बहुमधुरंतवानुनयवचनंवदतुत्वंहृदयंमनः अतिविधुरंअतिविह्वलंकिमितिकरोषिनकिंचित्प्र

योजनमित्यर्थः॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमतिललितं॥ सुखयतु
रसिकजनं हरिचरितं॥ ८॥ इति श्रीगीत
गोविंदे अष्टादशः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंउक्तंहरिचरितंकर्तृरसिकजनंकृष्णोभाविकंजनंसुखयतुसुखिनंकरोतु कीदृशं अतिललितंअतिसुंदरंश्राव्यमित्यर्थः सुविनीतमितिपाठेकीदृशंजनं सुविनीतंअतिविनययुक्तं॥ ८॥

श्लोक॥ स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति
स्तब्धासि यद्रागिणि द्वेषस्थासि यदुन्मुखे
विमुखतां यातासि तस्मिन् प्रिये॥ तद्यु-
क्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखंडचर्चाविषं शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो
यातनाः॥ १॥

इदानींप्रणतमपिप्रियमतिरोषात् त्यजंतींराधांनिंदतीसखीप्राह स्निग्धइति हेविपरीतकारिणिविपर्ययविधायिनिराधेत्वं-स्निग्धेमधुरवादिनितस्मिन्प्रियेकृष्णेयत्परुषासिनिष्ठुरभाषिणिअसिवर्तसे किंचतस्मिन्प्रियेप्रणमतिसतिविनययुक्तेसतियत्स्तब्धासिस्थाणुवत्स्थितासि यत्रागिणिसानुरागेप्रियेद्वेषस्थासि असंतुष्टासि यत्उन्मुखेसंमुखेतस्मिन्प्रियेविमुखतांपराङ्मुखतांयातासि तस्मात्श्रीखंडचर्चाचंदनकथापितवविष

मिवशीतांशुश्चंद्रस्तपनः सूर्यइवहिमंतुषारः हुतवहः अग्निरिव क्रीडामुदः क्रीडासंतोषाः यातनावेदनाः ॱॱयुक्तमेवयोग्यमेवतवमदीयवचनंविपरीतकारित्वात् विरोधालंकारः शार्दूलविक्रीडितवृत्तं ॥१॥

श्लो० ॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदा
रविस्रंसनः स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहा-
मंत्रः कुरंगीदृशां ॥ दृप्यद्दानवदूयमानदि
विषद्दुर्वारदुःखापदां भ्रंशः कंसरिपोर्व्य
पोहयतुवः श्रेयांसि वंशीरवः ॥२॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगो
विंदे महाकाव्ये मुग्धमुकुंदवदनोनाम
नवमःसर्गः

इदानींकविर्भक्तानाशिषयति अंतरिति कंसरिपोःकृष्णस्यवंशीरवोवेणुनादः वःयुष्माकंभक्तानांअश्रेयांसि अशुभानिव्यपोहयतुखंडयतु कीदृशोवंशीरवः कुरंगीदृशांहरिणीनयनानांअंतर्मोहनंमनोमोहः मौलिघूर्णनंसाधुसाध्विति शिरःकंपेनचलन्मंदारविस्रंसनंगुंफितपारिजात पुष्पाधःपतनंसाचिकभावात् स्तब्धाकर्षणंस्तब्धस्यअनिच्छोराकर्षणंदृष्टिहर्षणंनेत्रोत्साहः एतेषुसर्वेषुमहामंत्रःवंशीरवाकर्षेसर्वानायिकाःकामभावापन्नाभविष्यंतीतिभावः पुनःकीदृशःदर्पवद्भिर्दानवैर्दैत्यैर्दूयमानानांदिविषदांदेवतानांदुर्वाराअनिवार्याः

आपदःस्वसाधनीभूताःविपत्तयस्तासांभ्रंशः नाशकःवंशीरवंश्रुत्वादुःखिताअपिदेवाः सुदमुदहंतीत्यर्थः मूग्धोमूढः अलसः ॥२॥

अथ दशमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ अत्रांतरे मसृणरोषवशामसीम
निःश्वासनिःसहमुखीं सुमुखीमुपेत्य ॥
सव्रीडमीक्षितसखीवदनां दिनांते सानं-
दगद्गदपदं हरिरित्युवाच ॥१॥

इदानींसोत्कंठःकृष्णोराधांदृष्ट्वाअनुनयन्नाह अत्रेति अत्रांतरेअस्मिन्नवसरेहरिःदिनांतेसंध्यासमयेतांसुमुखींराधांसमुपेत्यसमीपमागत्यसानंदानिअतएवगद्गदानिकंठादस्पंनिर्गच्छंतिपदानियस्यांक्रियायांतद्यथाभवतितथावक्ष्यमाणंउवाच कीदृशींराधांमसृणस्यकर्कशस्यक्रोधस्यवशांअधीनांपुनः किंभूतांअसीमस्यमहतोनिश्वासस्यनिःसहंसोढुं असमर्थंमुखंयस्याःसातांकोपवदनामित्यर्थः पुनःकिंभूतांसव्रीडंसलज्जंईक्षितंदृष्टंसख्याःवदनंमुखंययासातांपश्यकृष्णाचेष्टितमित्यर्थः ॥१॥

अथ एकोनविंशः प्रबंधो देशवराडीरागे
ण आडवताले गीयते.

वदसि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी ह
रति दरतिमिरमतिघोरं ॥ स्फुरदधरसीध-

वे तववदनचंद्रमा रोचयति लोचनचको
रं॥१॥प्रिये चारुशीले प्रिये चारुशीले मुं
च मयि मानमनिदानं॥ सपदि मदनानलो
दहति मम मानसं देहि मुखकमलमधुपा
नम्॥ध्रु०॥

उक्तमर्थंगीतेनाह वदसीति गीतस्यास्यदेशवराडिरागः अष्टतालीतालः रागलक्षणं आरब्धगमनमुद्रानिद्राघूर्णायमाननयनाढ्या सुखशायिनिनिजदयितेदेशवराडिभवेद्रोरीति लघुद्रुतौलघुश्चेत्यष्टतालीप्रकीर्तितेति गीतार्थस्तु हे चारुशीलेमनोहरसद्वृत्ते प्रियेराधेत्वंमयि अनिदानं अकारणं मानंमुंचत्यज किमितिमानत्यागस्तत्राह मदनानलः कामाग्निर्मम मानसंदहति अतः कारणात्सपदितत्क्षणमेवमुखकमलमधुपानंमुखमेवपद्मं तत्संबंधिमधुपानं देहिमधुना वन्हिदाहः प्रशाम्यति ध्रुवपदं हेराधेत्वंयदियदाकिंचिदपि वदसितदानवदंतानांयारुचिः दीप्तिः सैवकौमुदीचंद्रज्योत्स्ना अतिघोरंअतिशयेनभयंकरंदरः भयंसएवतिमिरमंधकारंहरतिनाशयति अनुचतववदनंचंद्रमाइवसः स्फुरदधरसीधवेदीप्यमानाधरामृतार्थंतादर्थ्येचतुर्थी ममलोचनचकोरंनेत्रपक्षिविशेषंरोचयतिरुचिं इच्छांकारयति मम-लोचनचकोरंचकोरः पक्षिविशेषः चंद्रामृतलोलुपोभवत्येव१

सत्यमेवासि यदि रुदति मयि कोपिनी
देहि खरनखरशरघातं॥ घटय भुजबंध
नं जनय रदखंडनं येन वा भवति सुखजा
तम्॥२॥

मृषारोषंप्रकाशयंतीमाह सत्यमिति हेसुदति शोभनदंतेयदिमयिविषयेसत्यमेवकोपिनीक्रोधवतीअसितदाखरास्तीक्ष्णायेनखराः नखास्तेएवशरानाराचास्तैर्घातंप्रहारंदेहि तेनापिचेन्नतुष्यसितर्हिभुजाभ्यांबंधनंघटयकुरु रदैः दंतैःखंडनंघातंजनयविरचय वा अथवायेनमुष्ट्यादिनासुखजातं सुखसमूहोभवतितदेवकुरु प्रभूणांहिसापराधेषुजनेषुताडनबंधनखंडनादयोदंडाः समुचिताः॥२॥

त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं त्व
मसि मम भवजलधिरत्नम्॥ भवतु भवती
ह मयि सततमनुरोधिनी तत्र मम हृदय
मतियत्नम्॥३॥

ननुयातिप्रियासादंडंविदधातु किंमयातआह त्वमसीति हेराधेत्वंममजीवनंप्राणोसि त्वांविनास्थातुमशक्यत्वात् त्वं ममभूषणं अलंकारोसि त्वंममभवजलधौसंसारसागरेरत्नमसि जातौजातौयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते इतिस्त्रीरत्नं उक्तं इहएतादृशेमयिभवतीसततंनिरंतरंअनुरोधिनीअनुकूलाभवतु तवानुकूल्येममहृदयंमनः अतियत्नंअतिश-ययत्नयुक्तंभवति तवानुकूल्यार्थंअतिशयंयत्नंकरोतीत्यर्थः३

नीलनलिनाभमपि तन्वि तव लोचनं धार
यति कोकनदरूपम्॥ कुसुमशरबाणभा
वेन यदि रंजयसि कृष्णमिदमेतदनुरूपं४

नीलेति हेतन्विकृशांगिनीलनलिनस्यनीलोत्पलस्येवा
भाकांतिर्यस्य तत्तवलोचनं कोकनदरूपं रक्तोत्पलसरूपतांधार
यतिधत्तेरोषारुणत्वात् यदिइदंचक्षुः कृष्णांश्यामंकुसुमशरः
कामस्तस्यबाणाःपुष्पाणितेभ्योभावउत्पत्तिर्यस्यमधुनस्तेन
रंजयसिरक्तंकरोषितदाएतद्रक्तंरूपंअनुरूपंयोग्यंभवतिय
दिमधुपानंकरोषितदानेत्रस्यरक्तत्वमुचितंनरोषादितिभावः४

स्फुरत कुचकुंभयोरुपरि मणिमंजरी रं
जयतु तव हृदयदेशं॥ रसतु रसनापि त
व घनजघनमंडले घोषयतु मन्मथनिदे
शम्॥ ५॥

किंचित्प्रसन्नांवीक्ष्याह स्फुरत्विति हेराधे मणिमंजरी
हारलतात्वत्कुचकुंभयोः कुचकलशयोरुपरिस्फुरतुशोभतां
सारत्नलतातवहृदयदेशंवक्षः प्रदेशंरंजयतुस्वरश्मिभिः शो
भयतु तवघनजघनमंडलेनिबिडकटिपुरोभागदेशेरशनापि
कांच्यपिरसतुशब्दंकरोतु साकांचीमन्मथनिदेशंकामाज्ञां
घोषयतुशब्दायतांवचनचातुर्येणस्फुरतु मणिमंजरीरसतु
रसनादिइत्यादिनाविपरीतरतंयाचते॥५॥

स्थलकमलगंजनं ममहृदयरंजनं ज-

नितरतिरंगपरभागम्॥ भण मसृणवा
णि करवाणि चरणद्वयं सरसलसदलक्त
कसुरागम्॥ ६॥

हेमसृणवाणिस्निग्धवचने भणाज्ञापय अहंतवचरण
द्वयंसरसः सांद्रः सहरसेनशृंगारेणवर्ततेइतिवासरसंयथा
स्यादेवंलसत्शोभमानः अलक्तकरागोयावकरागोयत्रएता
दृशंकरवाणिकुर्यां प्रार्थनायांलोट् कथंभूतंचरणद्वयं स्थल
कमलस्यगंजनंतिरस्कारकंसदृशमित्यर्थः पुनःकीदृशं मम
हृदयरंजनं अनुरागकारकं पुनःकीदृशं जनितउत्पादितोरति
रंगेस्मरतकौशलेसंभोगरागस्यवापरभागः परस्परशोभायेन
मयालक्तकेनचेदिदंरज्यतेतदेदमपिक्रौंचबंधादौममहृदये
लग्नेलग्नंमत्सरांशोभांपरस्परंदास्यतीतिभावः॥६॥

स्मरगरलखंडनं मम शिरसि मंडनं दे-
हि पदपल्लवमुदारं॥ ज्वलति मयि दारु
णो मदनकदनानलो हरतु तदुपहित
विकारम्॥ ७॥

स्मरेति त्वंउदारंमनोहरंपदपल्लवंममशिरसिमंडनंअ-
लंकारमिवदेहि अर्पय कीदृशंपदपल्लवं स्मरगरलस्यकाम
विषस्यखंडनंनाशकं कामपीडानिवर्तकमित्यर्थः मयिदारु
णः क्रूरकर्मामदनकदनानलः कामपरितापवन्हिः ज्वलति
दीप्यते पदपल्लवंकर्तृ तदुपहितविकारंमदनकृतोपतापंहरतु

शिरःपीडानिबर्त्तनेनशरीरपीडानिवृत्तिरितिशिरसिदानं अ
थवापल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापोनभवतीति।।७।।

**इति चटुल-चाटुपटु-चारुमुरवैरिणो रा
धिकामधिवचनजातं।। जयति जयदेव
कविभारतीभूषितं मानिनीजनजनित
शातम्।।८।। इति श्रीगीतगोविंदे ऊ
नविंशतिमः प्रबंधः।।१९।।**

इतीति इत्यमुना प्रकारेणमुरवैरिणः कृष्णस्यराधि-
कां अधिअनुराधिकांलक्षीकृत्यप्रोक्तं वचनजातंवाक्यसमू
होजयतिउत्कर्षेणवर्त्तते कीदृशंच टुलंचाटुश्रीतियुक्तं पटुचतु
रं चारुसुकुमारं पुनःकीदृशंजयदेवकवेः भारत्यावाण्याभू
षितंमानिनीजनस्यजनितंशातंसुखंयेनतत्तादृशंजयतिप
द्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिशातमितिपाठांत
रे पद्मावतीजयदेवस्यपत्नीतस्याः रमणोवल्लभोयोजयदे
वस्तेनभारतीसंज्ञयाकविनावर्णितं पुनःकीदृशं अतिशातं
अतिशयितसुखंयस्मात्तादृशमितिव्याख्यानंमंदंतथास
तिपीनरुत्त्यापत्तेः प्रथमपाठस्तुसमीचीनएव।।८।।

**श्लोक।।परिहर कृतातंके शंकां त्वया
सततं घनस्तनजघनया क्रांते स्वांते प
रानवकाशिनि।।विशति वितन्नोरन्यो
धन्यो न कोपि ममांतरं स्तनभरपरीरं**

भारंभे विधेहि विधेयताम्।।१।।

इदानीमात्मानंनिरपराधंज्ञापयन्संभोगार्थंप्रोत्साहय
न्नाह परिहरेति हेकृतातंकेविहितकोपेराधे त्वंशंकांत्यज
त्वयाक्रांतेव्याप्तेसति वितनोःकामादन्योधन्यःजनःको-
पिममांतरं अभ्यंतरंनविशतिनप्रविशति कीदृश्या त्वयाघ
नेकठिनेस्तनजघनेयस्याःतया कीदृशेस्वांते अतएवपरा
नवकाशिनि अन्यस्यावकाशशून्येहे प्रणयिनि यतोममां-
तरंकामएवविशति अतस्तनभरपरिरंभारंभेस्तनातिशया
लिंगनोद्योगे विधीयतांकर्तव्यतांविधेहिकुरुमामालिंगे-
त्याशयः।।१।।

**श्लोकः।। मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदंतदं
शं दोर्वल्लिबंधनिबिडस्तनपीडनानि।। चं
डि त्वमेव मुदमंचय पंचबाणचंडालकां
डदलनादसवः प्रयांति।।२।।**

यद्येवं नप्रत्येषितदामय्यपराधानुकूलंदंडमाचरेत्याह मु
ग्धेति हेमुग्धेमूढेसुंदरिवा मयिनिर्दयदंतदंशंदयारहितदंतक्षतं
विधेहिकुरु किंच दोर्वल्लिबंधोभुजलताबंधस्तेननिबिडंदृढंय
थास्यात्तथास्तनाभ्यांपीडनानिविधेहि हेचंडिकोपनशीले
त्वमेवममसुदंप्रीतिंअंचयजनयन त्वन्यस्यांममानुरागइत्यर्थः उ
हहेतिपाठेकुरु नोचेत्तर्हि पंचबाणः कामः सएवचंडालस्तस्यकां
डदलनाद्बाणक्षतात् असवः ममप्राणाः प्रयांतिगच्छंति अ

तोमयिप्रसीदेत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रू
र्युवजनमोहकरालकालसर्पी॥ तदुदित
भयभंजनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव
सिद्धमंत्रः॥३॥

ननुकोपोनास्त्येवेत्यतआह शशीति हेशशिमुखिचंद्रव दने तवभंगुरभ्रुकुटिः कुटिलाभ्रूर्भातिशोभतेकीदृशी युवजनानां तरुणजनानां मोहाय करालाभीषणा कालसर्पीकृष्णाहिवधूः तस्याः भ्रुवः सकाशादुदितंउत्पन्नंयद्भयं तस्य भंजनायनाशाययूनांतरुणानां तवाधरसीधुमद्यंतदेवसुधापानसास्वान्माधुर्याच्चसैवसिद्धमंत्रः साधितमंत्रः विषापहरणार्थं अधरपानंदत्वातवकोपप्रसर्पदष्टस्यममजीवनंसंपादयेतिभावः॥३॥

श्लोक॥ व्यथयति वृथा मौनं तन्विप्रपंच
य पंचमं तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोद
य दृष्टिभिः॥ सुमुखि विमुखीभावं ताव
द्विमुंच नवंचय स्वयमतिशयस्निग्धो मु
ग्धो प्रियोहमुपस्थितः॥४॥

व्यथयतीति हेतन्विसुंदरि तववृथामौनंमांव्यथयति तस्मात् हेतरुणिमधुरालापैः कोमलवचनैः पंचमरागंप्रपंचय उद्गिर दृष्टिभिः अवलोकनैस्तापंमानसंतापंविनोदय अपसारय हेसुमुखि सुवदनेविमुखीभावंदुष्टदृष्टित्वंविमुंच

त्यज हेमुग्धेज्ञानशून्ये अहंप्रियः स्वयंआकरणंविनैवउपस्थितः आगतः अतएवमेवचनंनवंचयनोल्लंघयस्व कीदृशः प्रियः अतिशयस्निग्धः महावत्सलः स्वयमागतः हातुंनोचितइतिभावः॥४॥

श्लोक॥ बंधूकद्युतिबांधवोयमधुरः स्नि
ग्धो मधूकच्छविर्गंडश्चंडि चकास्ति नी-
लनलिनश्रीमोचनं लोचनं॥ नासाभ्ये
ति तिलप्रसूनपदवीं कुंदाभदंति प्रिये प्रा
यस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं सपु-
ष्पायुधः॥५॥

अधुनामानापनोदनाय तदंगस्तुतिंकरोति बंधूकेति हेचंडिकोपनशीले तवायमधरः बंधूकपुष्पस्यद्युतिःकांतिस्तस्या बांधवोमित्रसदृशश्चकास्तिशोभते तथास्निग्धश्चिक्कणः गंडः कपोलश्चकास्ति कीदृशः मधूकपुष्पवच्छविर्दीप्तिर्यस्यसः तथा तवलोचनंनेत्रंनीलनलिनश्रियंनीलोत्पलस्यकांतिंमोचयति तवनासा नासिकातिलप्रसूनस्यतिलपुष्पस्यपदवींमार्गसादृश्यमित्यर्थः अभ्येति प्राप्नोति हेकुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येवाभायेषांतादृशादंतायस्यास्तादृशि हेप्रियेवल्लभे प्रायइतितर्कयामि प्रसिद्धःपुष्पायुधः पुष्पमेवायुधंशस्त्रंयस्यसः कामस्त्वन्मुखसेवयाविश्वंजगद्विजयतेवशीकरोतीत्यर्थः यानिकामस्यपुष्पायुधानि

तानिबंधूकमधूकनीलोत्पलतिलकुंदपुष्पादीनित्वन्मुखेवर्ततइतिसेवाकारबंधूकइतिदुपहरियामधूकइतिमहुआंइति कान्यकुब्जभाषायां ॥ ५ ॥

श्लोक ॥ दृशौ तव मदालसे वदनमिंदुम
त्यान्वितं गतिर्जनमनोरमा विधुतरंभमू
रुद्वयं ॥ रतिस्तवकलावती रुचिरचित्रलेखे
भ्रुवावहो विबुधयौवतं वहसि तन्वि पृ
थ्वीगता ॥ ६ ॥

दृशाविति अहोइत्याश्चर्ये हेतन्विस्कंदरित्वंपृथ्वीगताभूम्यांस्थितापिविबुधयौवतंदेवयुवतीनांसमूहंवहसि केनप्रकारेणेत्यतआह तवदृशौनयनेमदेनालसेमंथरे अवलोकनायमंदायतः तववदनंमुखंइंदुमत्याचंद्रबुध्या अन्वितंयुक्तं त्वन्मुखदर्शनेनसादृश्याच्चंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः तवगतिर्गमनंजनमनोरमा तवोरुद्वयंजंघायुग्मंविधुतास्वशोभयातिरस्कृतारंभाकदलीयेन तवरतिः सुरतक्रीडाकलावतीकामकलाकौशलयुक्ता तवभ्रुवौरुचिराचित्राणांलेखाययोस्तेयथाचित्रेश्यामालेखाविलिख्यते तथेति तदनयापदयोजनयामदालसा, इंदुमती, मनोरमा, रंभा, कलावती, चित्रलेखासंज्ञकाः अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपिच एकस्यामपित्वयिसर्वासामप्सरसांगुणाः वर्ततइत्याश्चर्यं प्रेयोनामालंकारः पृथ्वीकंचेदंछंदः ॥ ६ ॥

श्लो० ॥ प्रीतिं वस्तनुतां हरिः कुवल-
यापीडेन सार्धंरणे राधापीनपयोधर-
स्मरणकृत् कुंभेन संभेदवान् ॥ पत्रे बि
भ्यति मीलति क्षणमपि क्षिप्रं तदालो
कनाद्व्यामोहेन जितं जितं जितमभू-
द्व्यालोलकोलाहलः ७

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीत
गोविंदे महाकाव्ये मानिनीवर्णने
चतुरश्चतुर्भुजोनाम दशमः सर्गः १०

कविः सर्गांते आशिषंप्रयुंक्ते प्रीतिमिति हरिः कृष्णोवःयुष्माकं गायतांशृण्वतांप्रीतिमानंदंतनुतांविस्तारयतु कीदृशःरणेसंग्रामेकुवलयापीडेनकंसहस्तिनासार्द्धंसह कुंभस्थलेहस्तेनसंभेदवान् संबद्धः अतस्तत्रकुंभेराधापीनपयोधरस्मरणकृत् राधिकायामांसलस्तनस्मृतियुक्तः हस्तिदर्शनेनपीनकुचस्मरणंयुज्यतएव तदुक्तं सदृशादृष्टिचिंताद्याःस्मृतिजीवस्यबोधकाः पत्रेवाहनेबिभ्यतिभयंगतेसति अथचमीलतिमृतेसति जितंजितंजितमिति कंससंबंधीव्यालोलश्चंचलः कोलाहलः अभूत् जातः कंसोबालेनजितः इतिसर्वैर्जनैः कलकलशब्दः कृतइत्यर्थः वचनकौशलेनमानिनीमानदानात् चतुरः चतुर्भुजः कृष्णोयत्र ॥ ७ ॥

अथ एकादशः सर्गः प्रारभ्यते ॥

श्लोक॥ रुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वामृ-
गाक्षीं गतवति कृतवेषे केशवे कुंजश
य्यां॥ रचितरुचिरभूषांदृष्टिमोषे प्रदोषे
स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद१

अधुनाराधांप्रतितत्सखीब्रूते रुचिरमिति कापिसखी
प्रदोषेरजनीमुखे स्फुरति दीप्यमानेसति प्राप्तेइत्यर्थः रा
धांजगादवक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति केशवेकृष्णेअ
नुनयेनप्रीतिवचनेनरुचिरंबहुकालंमृगाक्षींराधांप्रीणयि-
त्वासंतोषयित्वाकुंजशय्यांलतागृहशयनंगतवतिसति
कीदृशेकेशवे कृतवेषेकृतशृंगारालंकारेराधायाइतिकीदृ
शींराधां रचिताकृतारुचिरामनोहराभूषालंकारोययाकृ
ष्णस्येति अन्योन्यालंकारकरणेनान्योन्यरागः सूचितः
कीदृशेप्रदोषे अंधकाराधिक्येन दृष्टिंमुष्णातीतिदर्शनचो
रकेपुनः कीदृशींराधांनिरवसादांनिर्गतःमानसभंगरूपोऽव
सादःउपतापोयस्यास्तां॥१॥

अथ विंशः प्रबंधो वसंतरागेण
रूपकताले गीयते.

विरचितचाटुवचनरचनं चरणरचितप्र
णिपातं॥ संप्रति मंजुलवंजुलसीमनि के
लिशयनमनुयातम्॥१॥ मुग्धे मधुमथ
नमनुगतमनुसर राधिके॥ध्रु०॥

वसंतरागः उक्तार्थंगीतेनाह विरचितेति हेराधिकेमुग्धे
मूढे अनुगतं अनुकूलंमधुमथनंकृष्णं अनुसर अनुगच्छ विर
चिताउक्तउक्ताचाटुप्रियावचनरचनापरंपरायेनतंपुनः की
दृशं चरणेपादेरचितः कृतः प्रणिपातः प्रणामोयेनतं तन्मा
नभंगाय पुनः कीदृशं संप्रतिइदानींमंजुलोमनोहरोऽशो
कोवेतसोवातस्यसीमनिपर्यंतेतटेकेलिशयनंस्मरतार्थश
य्यांअनुयातंप्राप्तमित्यर्थः अतस्त्वयाशीघ्रंगंतव्यमिति॥१॥

घनजघनस्तनभारभरे दरमंथरचरणवि
हारं॥ मुखरितमणिमंजीरमुपैहि विधेहि
मरालविकारम्॥२॥

तांप्रोत्साहयंतीत्वरयति घनेति घनयोर्मांसलयोर्जघ
नस्तनयोर्भारस्यभरोभाराधिक्यंयस्यास्तत्संबोधनं दरमंथ
रईषन्मंदश्चरणविहारः पादक्रमोयस्यांक्रियायां मुखरितः
शब्दितः मणिमंजीरोमणिसहितमंजीरोयस्यांक्रियायांतंकृ
ष्णमुपैहिउपगच्छ अतएवमरालानांराजहंसानांविकारं
विलासंविधेहिकुरु ॥२॥

शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनम
धुरिपुरावं॥ कुसुमशरासनशासनबंदि
नि पिकनिकरे भज भावं॥ ३॥

अन्यमप्युद्दीपनविभावंवर्णयति शृण्विति त्वंरमणीय
तरंअतिमनोहरंश्राव्यंतरुणीजनानांमोहनंमधुरिपोः कृष्ण

स्यरावंवंशशब्दंश्रृणवाकर्णय मधुपविरावमितिपाठेभ्रमरशब्दं
किंचपिकनिकरेकोकिलसमूहे कुसुमान्येवशरासनंधनुर्यस्य
तादृशः कामस्तदाज्ञातयाबंदिनिस्त्रावके सति भावंकृष्णोऽनु
रागंभजआश्रय हेमानिन्यः मानंत्यक्त्वा यूयंभजनंकुरुतेति
कोकिलाः घोषयंतीत्यर्थः ॥३॥

अनिलतरलकिसलयनिकरेण करेण ल
तानिकुरंबं ॥ प्रेरणमिव करभोरु करोति ग
तिं प्रतिमुंच विलंबम् ॥४॥

अनिलेति हेकरभोरु कनिष्ठांतोमणिबंधपर्यंतंकरस्यब
हिर्भागस्तद्वदूरूजंघाद्वयंयस्यास्तत्संबोधनं गतिंगमनंप्रति
विलंबंमुंचशीघ्रंगच्छेतियावत् यतः लतानिकुरंबंलतासमूहं
अनिलेनतरलश्चंचलोयः किसलयनिकरः पल्लवसमूहस्तद्रू
पेणकरेणहस्तेनतवप्रेरणमिवज्ञापनमिवकरोति अचेतनाल
तापित्वांप्रेरयति किंपुनरहं ॥४॥

स्फुरितमनंगतरंगवशादिव सूचितहरिप
रिरंभं ॥ पृच्छ मनोहर हारविमलजलधार
ममुं कुचकुंभं ॥५॥

अपिच स्फुरितमिति हेराधे त्वंअमुंकुचकुंभंस्तनद्वयं
पृच्छ सम्यगतिवर्तुलत्वात्काठिन्यत्वाच्चकुंभसाम्यंकीदृशंकु
चकुंभं अनंगस्यकामस्ययेतरंगाविकारास्तद्वशादिवस्फुरि
तंसकंपं अतएवसूचितः हरेःपरिरंभः आलिंगनंयेन अ-

ऽन्योपिकलशो नयांतरंगैः प्रेर्य्यमाणाः सकंपोभवति इवशब्दो
ऽत्रोत्प्रेक्षकाद्योतकः पुनः कीदृशं मनोहरोयःहारः सएवविम
लानिर्मलाजलधारायत्र ॥५॥

अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपु-
रपि रतिरणसज्जं ॥ चंडि रसितरशना
रवडिंडिममभिसर सरसमलज्जम् ॥६॥

अधिगतमिति हेचंडि अत्यंतकोपने इत्याक्षेपेसंबोध
नं अखिलसखीभिरपितवेदंवपुः शरीरंरतिरणेस्मरतसंग्रामे
सज्जंसन्नद्धं अधिगतंज्ञातंतवमनसि अभिमानोनास्तीत्य
र्थः एवंसतिरसिताशब्दितारशनाक्षुद्रघंटिकासैवआरवडिं
डिमोवाद्यविशेषोयस्यांक्रियायांसरसंसोत्कंठंयथास्यात्त
था अलज्जंलज्जारहितंयथास्यात्तथाऽभिसरकृष्णमि
त्यध्याहारः ॥६॥

स्मरशरसुभगनखेन सखीमवलंब्य
करेण सलीलं ॥ चल वलयक्वणितैरव
बोधय हरिमपि निजगतिशीलं ॥७॥

स्मरेति हेराधे त्वंकरेणहस्तेनसखींअवलंब्यसलीलंस
विलासंयथास्यात्तथाचलगच्छ कीदृशेनकरेण स्मरशरव
त्कामबाणवत्सुभगानिसुंदराणिनखानियस्मिन्रणेशस्त्रा
णिभवंति रतिरणेतुतन्नखान्येवस्मरस्यशस्त्राणीतिभावः
गत्वाचवलयक्वणितैः कंकणशब्दैः हरिंकृष्णंअवबोधय

अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चये कथंभूतंहरिं
निजेआत्मनिगतिर्यस्यसनिजगतिः कामस्तस्मिन्शीलंसमा-
धिश्चित्तैकाग्र्यंयस्य कामपरवशामित्यर्थः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासि
तवामं ॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु
कंठतटीमविरामम् ॥ ८ ॥ इति श्रीगीत
गोविंदे विंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंगीतंहरौकृष्णोविनि
हितमारोपितंमनश्चित्तंयैस्तेषांभक्तानांकंठतटीं अविरामंसर्वदा
अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिशीङ्स्थासां कर्मकी
दृशंभणितं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कृतः मुक्ताहारो येनपु-
नः कीदृशं उदासितास्वगुणैस्तिरस्कृतावामास्कंदरीयेन यद्य
पिहारस्यरमणांचकंठदेशास्थितस्ययाशोभा तत्प्रदत्वंसंभव-
तितथापितयोरागिणामेवशोभाप्रदत्वं नतुमुमुक्षूणां तत्रापि
तारुण्यएवनतुसर्वदाजयदेवभणितंतुकृष्णकथात्वेन हारापे
क्षयात्वाधिकमित्यर्थः ॥ ८ ॥

श्लोक ॥ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रिय
कथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रं
स्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः ॥ स
त्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्वि
द्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः

पुंजे निकुंजे प्रियः ॥ १ ॥

इदानींसखीकृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे
सप्रियः कृष्णः स्थिरेनिश्चले तमःपुंजेअंधकारसमूहे अन्यत्र
तस्मिन्निकुंजेलतागृहेत्वांपश्यति ध्यानेनदृष्ट्वापिकिमियं
परुषंमधुरंवदिष्यतीतिभयात् वेपतेकंपतेपुलकयतिअंगा-
नीत्यर्थात् ध्यानेनैवतदालिंगनंपरिकल्प्यसरोमांचोभव
तीत्यर्थः ध्यानेनत्वत्कृतकेलिंपरिकल्प्यस्विद्यति पश्चा
त्केलिंकृत्वाउत्थायगंतुंप्रवृत्तायांत्वयिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्था
नंकरोतिततःध्यानविच्छेदेत्वामदृष्ट्वामूर्च्छति कीदृशःप्रियः
चिंताकुलः चिंतायुक्तः इतीतिकिं हेसखिसाराधामांद्रक्ष्यति अ
नुकूलतयाईक्षते दृष्ट्वाचप्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिवदि
ष्यतिउत्का प्रत्यंगंप्रति अवयवंप्रति आलिंगनैः प्रीतिं संतोषं
यास्यति प्राप्स्यतिसमागम्यमिलित्वारंस्यते मयासहक्रीडि
ष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धंसर्वत्रयोज्यं दीपकालंका
रः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तम् ॥ १ ॥

श्लोक ॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनं श्रवणयो
स्तापिच्छगुच्छावलिं मूर्ध्नि श्यामसरोज
दामकुचयोः कस्तूरिकापत्रकम् ॥ धूता-
नामभिसारसत्वरहृदां विष्वक् निकुंजे
सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारुसुदृशां
प्रत्यंगमालिंगति ॥ २ ॥

अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चये कथंभूतंहरिं निजेआत्मनिगतिर्यस्यसनिजगतिः कामस्तस्मिन्नशीलंसमा-धिश्चित्तैकाग्र्यंयस्य कामपरवशमित्यर्थः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासि
तवामं ॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु
कंठतटीमविरामम् ॥ ८ ॥ इति श्रीगीत
गोविंदे विंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंगीतंहरौकृष्णेविनिहितमारोपितंमनश्चित्तंयैस्तेषांभक्तानांकंठतटींअविरामंसर्वदा अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिशीङ्स्थासांकर्मकी दृशंभणितं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कृतः मुक्ताहारोयेनपु-नःकीदृशं उदासितास्वगुणैस्तिरस्कृतावामासुंदरीयेन यद्यपिहारस्यरमणंचकंठदेशास्थितस्ययाशोभातत्प्रदत्वंसंभव-तितथापितयोरागिणामेवशोभाप्रदत्वं नतुमुमुक्षूणां तत्रापि तारुण्यएवनतुसर्वदाजयदेवभणितंतुकृष्णकथात्वेनहारापेक्षयान्वाधिकमित्यर्थः ॥ ८ ॥

श्लोक ॥ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रिय
कथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रं
स्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः ॥ स
त्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्वि
द्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः

पुंजे निकुंजे प्रियः ॥ १ ॥

इदानींसखीकृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे सप्रियःकृष्णः स्थिरेनिश्चले तमःपुंजे अंधकारसमूहे अन्यत्र तस्मिन्निकुंजेलतागृहेत्वांपश्यति ध्यानेनदृष्ट्वापिकिमियं परुषंमधुरंवदिष्यतीतिभयात् वेपतेकंपतेपुलकयतिअंगा-नीत्यर्थात् ध्यानेनैवतदालिंगनंपरिकल्प्यसरोमांचोभवतीत्यर्थः ध्यानेनत्वत्कृरतकेलिंपरिकल्प्यस्विद्यति पश्चात्केलिंकृत्वाउत्थायगंतुंप्रवृत्तायांत्वयिप्रत्युद्गच्छतिप्रत्युत्थानंकरोतिततःध्यानविच्छेदेत्वामदृष्ट्वामूर्च्छति कीदृशःप्रियः चिंताकुलःचिंतायुक्तः इतीतिकिंहेसखिसाराधामांद्रक्ष्यति अनुकूलतयाईक्षते दृष्ट्वाचप्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिवदिष्यतिउत्का प्रत्यंगंप्रति अवयवंप्रतिआलिंगनैः प्रीतिंसंतोषं यास्यति प्राप्स्यतिसमागम्यमिलित्वारंस्यते मयासहक्रीडिष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धेसर्वत्रयोज्यं दीपकालंकारः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तम् ॥ १ ॥

श्लोक ॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनं श्रवणयो
स्तापिच्छगुच्छावलिं मूर्ध्नि श्यामसरोज
दामकुचयोः कस्तूरिकापत्रकम् ॥ धूता-
नामभिसारसत्वरहृदां विष्वक् निकुंजे
सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारुसुदृशां
प्रत्यंगमालिंगति ॥ २ ॥

अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चये कथंभूतंहरिं निजेआत्मनिगतिर्यस्यसनिजगतिः कामस्तस्मिन्नशीलंसमाधिश्चित्तेकार्य्यंयस्य कामपरवशमित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासि
तवामं॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु
कंठतटीमविरामम्॥८॥ इति श्रीगीत
गोविंदे विंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंगीतंहरौकृष्णेविनिहितमारोपितंमनश्चित्तंयैस्तेषांभक्तानांकंठतटीं अविरामंसर्वदा अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिशीङ्स्थासांकर्मेकी दृशंभणितं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कृतः मुक्ताहारो येनपुनः कीदृशं उदासिता स्वगुणैस्तिरस्कृता वामा सुंदरी येन यद्यपि हारस्यरमणांचकंठदेशस्थितस्य याशोभा नस्यदत्वंसंभवतितथापितयोरागिणामेवशोभाप्रदत्वं नतुमुमुक्षूणां तत्रापि तारुण्यएवनतुसर्वदा जयदेवभणितंतुकृष्णकथात्वेन हारापेक्षयात्वाधिकमित्यर्थः ॥८॥

श्लोक॥ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रिय
कथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रं
स्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः॥ स
त्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्वि
द्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः

पुंजे निकुंजे प्रियः॥१॥

इदानींसखीकृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे सप्रियः कृष्णः स्थिरेनिश्चलेतमःपुंजेअंधकारसमूहे अन्यत्र तस्मिन्निकुंजेलतागृहेत्वांपश्यति ध्यानेनदृष्ट्वापिकिमियं परुषंमधुरंवदिष्यतीतिभयात् वेपतेकंपते पुलकयति अंगानीत्यर्थात् ध्यानेनैवतदालिंगनंपरिकल्प्यसरोमांचोभवतीत्यर्थः ध्यानेनत्वत्करतकेलिंपरिकल्प्यस्विद्यति पश्चात्केलिंकृत्वाउत्थायगंतुंप्रवृत्तायांत्वयिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानंकरोतिततः ध्यानविच्छेदेत्वामदृष्ट्वामूर्च्छति कीदृशः प्रियः चिंताकुलः चिंतायुक्तः इतीतिकिं हेसखिसाराधामांद्रक्ष्यति अनुकूलतयाईक्षते दृष्ट्वाचप्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिवदिष्यतिउक्त्वा प्रत्यंगंप्रति अवयवंप्रति आलिंगनैः प्रीतिंसंतोषं यास्यति प्राप्स्यतिसमागम्यमिलित्वारंस्यते मयासहक्रीडिष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धेसर्वत्रयोज्यं दीपकालंकारः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तम्॥१॥

श्लोक॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनं श्रवणयो
स्तापिच्छगुच्छावलिं मूर्ध्नि श्यामसरोज
दामकुचयोः कस्तूरिकापत्रकम्॥ धूता-
नामभिसारसत्वरहृदां विष्वक् निकुंजे
सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारुसुदृशां
प्रत्यंगमालिंगति॥२॥

गमनकालयोग्यं अंधकारंवर्णयति अक्ष्णोरिति हेसखि
राधेध्वांतंअंधकारः स्रुदृशांनायिकानांप्रत्यंगंप्रत्यवयवं आ
लिंगतिआश्लिष्यति किंकुर्वत् अक्ष्णोर्नेत्रयोरंजनंकज्ज
लंनिक्षिपत्विन्यस्यत् श्रवणयोः कर्णयोः तापिच्छगुच्छा
वलिंतमालपुष्पस्तबककर्णपूरपंक्तिंनिक्षिपत् कुचयोःस्तन
योः कस्तूरिकापत्रकंमृगमदपत्रावलींनिक्षिपत् मस्तकेश्याम
सरोजदामनीलकमलमालांनिक्षिपत् कीदृशीनांस्रुदृशांधू
र्तानांपरिवंचकानांपुनः कीदृशीनां विष्वक्सर्वत्रनिकुंजेल
तागृहे अभिसारसत्वरंगमनायसाहसंहृतूयासांतास्तासां
कीदृशंध्वांतंनीलनिचोलवत् श्यामवस्त्रवत्-चारुसदृशमि
त्यर्थः नीलवस्त्रस्थानेध्वांतंजातमित्यर्थः अतोभूषणादि
निर्माणेनापिकालातिक्रमोनयुक्तइतिभावः॥ २॥

श्लोक॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिका
णामाबद्धरेखमभितो मणिमंजरीभिः॥
एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्त्रं तत्प्रेमहे
मनिकषोपलतां तनोति॥३॥

अंधकारमेववर्णयति काश्मीरेति हेराधेएतत्तमिस्त्रंअं-
धकारः तत्प्रेमतासामभिसारिकाणां यत्प्रेमप्रीतिस्तदेवहेमसु
वर्णंतस्यनिकषोपलतांघर्षणपाषाणतांतनोतिविस्तारयति
कीदृशंतमिस्त्रंकाश्मीरंकुंकुमंतद्वद्गौरंपीतंवपुर्यासांतासाम-
भिसारिकाणांस्त्रीणांमणिमंजरीभिःमणिकिरणैः अभितः

सर्वतः आबद्धाकृतरेखायस्मिन् तमालदलंनूतनपत्रंतद्व
न्नीलतमं अतिश्यामं कांतार्थिनीतुयायातिसंकेतंसाभिसा
रिकेत्यमरः इत्यभिसारिकालक्षणं अभिसारिकाणांप्रेमपरी
क्षासमयस्त्वयमेव यदंधतमसिगमनमिति ३

श्लोक॥ हारावलीतरलकांचनकांचिदाम
केयूरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य॥ द्वारे नि
कुंजनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य व्रीडावती
मथ सखी निजगाद राधां॥४॥

हारावलीति अथानंतरंसखीराधांनिजगाद पुनरपि उ-
वाच कथंभूतांराधां निकुंजनिलयस्यलतागृहमेवनिलयंनि
भृतगृहंतस्यद्वारेहरिंकृष्णंनिरीक्ष्यदृष्ट्वाव्रीडावतींसलज्जां अ
स्मिन्मयाकतिनिष्ठुराणिवचांसिउक्तानिसंप्रतितत्समक्षंकथंया
मीतिलज्जा कीदृशस्यनिलयस्य मुक्ताहारमध्यद्युमणेः द्यु
त्याकांचनकांचीदाम्नः स्वर्णकांचीरशनायाः द्युत्याकेयूर-
स्य बाहुभूषणस्यचद्युत्याएतेषुरवचितायेमणयस्तेषांद्युत्या
दीपितस्य प्रकाशितस्यएतेनध्वांतेपिदर्शनयोग्यताउक्ता॥४॥

अथ एकविंशतिमः प्रबंधो वराडिरागेण
आडवताले गीयते.

मंजुतरकुंजतलकेलिसदने॥ प्रविश राधे
माधवसमीपमिह विलस॥ रतिरभसहसि
तवदने॥१॥

तदेवगीतेनाह वराडिरागे मंजुतरेति हेराधेरतिरभसेन स्वरतोत्साहेनहसितंहास्ययुक्तंवदनंसुखंयस्यास्तत्संबोधनं इह अस्मिन्मंजुतरं मनोहरंनिकुंजाभ्यंतरदेशस्तदेवकेलिसदनंक्रीडागृहंतस्मिन् माधवसमीपंप्रविशगच्छपश्चाद्विलस-क्रीडांकुरु ॥१॥

नवभवदशोकदलशयनसारे ॥प्र०॥ कुचकलशतरलहारे ॥२॥

अपिच नवेति हेकुचकलशयोश्चंचलहारोमुक्ताहारोयस्यास्तत्संबोधनंहेराधे इहक्रीडागृहेमाधवसमीपंप्रविशविलसच कीदृशेइह नवानिनूतनानिभवंतियानिअशोकदलानिपर्णानितत्कृताशय्याकृष्णशय्यातदेवसारोमहाधनंयस्मिन्॥२॥

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥प्र०॥ कुसुमसुकुमारदेहे ॥३॥

कुसुमेति हेकुसुमवत्सुकुमारोदेहोयस्यास्तत्संबोधनं कीदृशेइह कुसुमचयेनपुष्पसमूहेनरचितंकृतंशुचिअनुपहतंनायिकांतरेणानुपभुक्तंयद्वासगृहंतत्रविलस॥३॥

मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते ॥प्र०॥ रसवलितललितगीते ॥४॥

मृदुचलेति हेरसवलितंकृतंललितंमनोहरंगीतंययातत्संबुद्धिः हेराधे इहकोकिलसदनेविलसकीदृशेइह चलश्चंचलोयोमलयपवनस्तेनसंपर्कवशात्सुरभिएवंभूतंसत्शीतलंतस्मिन् ॥४॥

विततबहुवल्लिनवपल्लवघने ॥प्र०॥ चिरमिलितपीनजघने ॥५॥

विततेति हेचिरमिलितेबहुकालेअन्योन्यसंश्लेषेपीनेमांसलेजघनेयस्यास्तत्संबुद्धिः हेराधेइहविलस कीदृशेइह विताइतस्ततोविशीर्णाबहुवल्लयः वल्यस्तासांनवपल्लवास्तैर्घनेनिबिडे शयनेइत्यध्याहारः निबिडशयनइत्यर्थः॥५॥

मधुमिलितमधुपकुलकलितरावे ॥प्र०॥ मदनरभसरसभावे ॥६॥

मध्विति हेमदनरभसः कामरभसः शृंगारभावोऽभिप्रायोयस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनिपुष्परसेमिलितानितत्पानार्थमित्यर्थः यानिमधुपकुलानिभ्रमरसमूहास्तैः कलितःकृतोरावः शब्दोयस्मिन् ॥६॥

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ॥प्र०॥ दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥७॥

मधुतरलेति हेदशनरुचिरे तवदंतदीप्तिरेव रुचिरंशिखरं माणिक्यविशेषोयस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइहमधुनावसंतेनतरलश्चंचलः पिकनिकरोकोकिलसमूहस्तस्यनिनदेनशब्देनंमुखरेशब्दायिते पक्वदाडिमबीजाभंमाणिक्यंशिखरंविदुः इतिशाश्वतः॥७॥

विहितपद्मावतीसुखसमाजे॥ कुरु मु

रारे मंगलशतानि भणति जयदेवकविरा
जराजे॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे एक-
विंशतिमः प्रबंधः॥२१॥

विहितेति हेमुरारेकृष्णात्वंजयदेवकविराजेमंगलशता
निकुरु कीदृशोजयदेवकविराजे विहितः कृतः पद्मावत्याः
स्वस्त्रियः स्वसमाजः शुभसमूहोयस्मिन् एतेनस्वना-
यिकायामेवप्रेमातिशयोदर्शितः नत्वन्यस्यांपुनः कीदृशो
भणतिचगुणान्वदति क्वचित्प्रविशराधेमाधवसमीपभणिते
तिपाठः॥८॥

श्लोक॥ त्वां चित्तेन चिरं वहन्नयमतिश्रां
तो भृशं तापितः कंदर्पेण च पातुमिच्छ-
ति सुधासंबाधबिंबाधरं॥ अस्यांकं तद
लंकुरु क्षणमिह भ्रूक्षेपलक्ष्मीनवक्रीते
दास इवोपसेवितपदांभोजे कुतः संभ्रमः१

त्वामिति हेराधे अयंकृष्णास्तवसुधयामृतेनसंबाधंग
हनं बिंबाधरंपातुमिच्छति कीदृशः कृष्णः यतः चित्तेनम
नसात्वांचिरंवहन्अतिश्रांतः यतः कंदर्पेणभृशंतापितःअ
न्योपिभारवाहीसूर्यतापितश्च जलानि पातुंइच्छति तद्वदि
त्यर्थः तत्तस्मादस्यकृष्णस्यांकंक्रोडंक्षणंमुहूर्तमात्रंअलं
कुरुभूषय तत्समीपंगंतुंबिभेमीत्यतआह इहकृष्णोसंभ्र
मः भयंकुतः कीदृशेइह दासइवसेवकइवस्थिते पुनःकी

दृशोभ्रूक्षेपः कटाक्षक्षेपः सएवलक्ष्मीः संपत्द्रव्यंतेननव
क्रीतेनूतनः क्रीतोदासोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतए
वउपसेवितंपदांभोजंचरणकमलंयेन॥१॥

श्लोक॥ सा ससाध्वससानंदं गोविंदे लो
ललोचना॥ सिंजाना मंजुमंजीरं प्रविवे
श निवेशनम्॥२॥

सेति साराधानिवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवच
नात् कीदृशीराधा ससाध्वसंविदग्धः कृष्णः कथंमयारंज
नीयइति सानंदंसहर्षंचइति नैकट्यात् गोविंदे कृष्णोलो
लेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनःकीदृशी मनोहरशब्द
युक्तंमंजीरंनूपुरंसिंजानागमनवशात्सशब्दंकुर्वती क्वचित्स
साध्वससानंदगोविंदेइतिपाठः तदाससाध्वसः पूर्वापरा
धात् सानंदः राधायाः आगमनात् एवंनागरयोःसमागमेर
सोसक्तिरुक्ता॥२॥

अथ द्वाविंशतिमः प्रबंधो वराडिरागेण
रूपकताले गीयते.

राधावदनविलोकनविकासितविविधवि
कारविभंगं॥ जलनिधिमिव विधुमंडल
दर्शनतरलिततुंगतरंगं॥१॥ हरिमेकरसं
चिरमभिलषितविलासं॥ सा ददर्श गु
रुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं॥ धृ०॥

रारे मंगलशतानि भणति जयदेवकविराजराजे॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे एकविंशतिमः प्रबंधः॥२१॥

विहितेति हेमुरारेकृष्णात्वंजयदेवकविराजेमंगलशतानिकुरु कीदृशोजयदेवकविराजे विहितः कृतः पद्मावत्याःस्वस्त्रियः सुखसमाजः शुभसमूहोयस्मिन् एतेनस्वनायिकायामेवप्रेमातिशयोदर्शितः नत्वन्यस्यांपुनः कीदृशो भणतिचगुणान्वदति क्वचित्सविशराधेमाधवसमीपभणितेतिपाठः॥८॥

श्लोक॥ त्वां चित्तेन चिरं वहन्नयमतिश्रांतो भृशं तापितः कंदर्पेण च पातुमिच्छति सुधासंबाधबिंबाधरं॥ अस्यांकं तदलंकुरु क्षणमिह भ्रूक्षेपलक्ष्मीनवक्रीते दास इवोपसेवितपदांभोजे कुतः संभ्रमः१

त्वामिति हेराधे अयंकृष्णास्तवसुधयामृतेनसंबाधंगहनं बिंबाधरंपातुमिच्छति कीदृशः कृष्णाः यतः चित्तेनमनसात्वांचिरंवहन्अतिश्रांतःयतः कंदर्पेणभृशंतापितःअन्योपिभारवाहीसूर्यतापितश्च जलानि पातुंइच्छति तद्वदित्यर्थः तत्तस्मादस्यकृष्णस्यांकंक्रोडंक्षणंमुहूर्तमात्रंअलंकुरुभूषय तत्समीपंगंतुंबिभेमीत्यतआह इहकृष्णेसंभ्रमःभयंकुतः कीदृशोइह दासइवसेवकइवस्थितेपुनःकी

दृशोभ्रूक्षेपःकटाक्षक्षेपः सएवलक्ष्मीः संपत्द्रव्यंतेननवक्रीतेनूतनः क्रीतोदासोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतएवउपसेवितंपदांभोजंचरणकमलंयेन॥१॥

श्लोक॥ सा ससाध्वससानंदं गोविंदे लोललोचना॥ सिंजाना मंजुमंजीरं प्रविवेश निवेशनम्॥२॥

सेति साराधानिवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवचनात् कीदृशीराधा ससाध्वसंविदग्धः कृष्णः कथंमयारंजनीयइति सानंदंसहर्षंचइति नैकट्यात् गोविंदे कृष्णेलोलेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनःकीदृशी मनोहरशब्दयुक्तंमंजीरंनूपुरंसिंजानागमनवशात्सशब्दंकुर्वतीक्वचित्ससाध्वससानंदगोविंदेइतिपाठः तदासाध्वसः पूर्वापराधात्सानंदः राधायाः आगमनात् एवंनागरयोःसमागमेरसोत्पत्तिरुक्ता॥२॥

अथ द्वाविंशतिमः प्रबंधो वराडिरागेण रूपकताले गीयते.

राधावदनविलोकनविकासितविविधविकारविभंगं॥ जलनिधिमिव विधुमंडलदर्शनतरलिततुंगतरंगं॥१॥ हरिमेकरसं चिरमभिलषितविलासं॥ सा ददर्श गुरुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं॥ धृ०॥

लीलाग्टहप्रवेशं निरूप्येदानीं दर्शनमहोत्सवेन रसाविष्क्रि
यां गीतेनाह बराडीरागः रूपकतालः सा राधा एवंभूतं हरिंद
दर्श सप्तपद्यां सर्वाणि हरिविशेषणानि कीदृशं हरिं राधावदन
विलोकनेन विकासितः प्रकाशितः विविधः नानाप्रकारः
विभागः विभंगोकटाक्षादिरचना येन तं पुनः कीदृशं जलनि
धिं समुद्रमिवस्थितं कीदृशं जलनिधिं विधुमंडलदर्शनेन चंद्र
मंडलालोकेन तरलिताश्चंचलीकृताः तरंगाः कल्लोला यस्य
तं पुनः कीदृशं एकरसं एकस्यां राधायामेव रसः प्रीतिर्यस्य तं
पुनः कीदृशं चिरं बहुकालं अभिलषितः प्रार्थितः विलासः
केलिर्येन तं पुनः कीदृशं गुरुहर्षस्यातिशयस्य हर्षस्य वशंवदं
अधीनं वदनं मुखं यस्य सानंदमुखमित्यर्थः पुनः कीदृशं अ
नंगस्य कामस्य निवासंस्थानभूतं कंदर्पकोटिलावण्यमित्य
र्थः अत्रागाधशृंगाररसाश्रयत्वेन कृष्णस्य जलनिधिसा
म्यं राधामुखस्याल्हादकारित्वादिना चंद्रसाम्यं बोध्यं उप
मालंकारश्च ॥१॥

हारममलतरतारमुरसि दधतं परिलंबित
दूरं ॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिव यमु
नाजलपूरम् ॥ २ ॥

हारमिति पुनः कीदृशं हारं मुक्ताहारं दधतं धारयंतं उरसि
हृदये कीदृशं हारं अमलतरतारं अत्यंतविशदं बृहत्तरं पु-
नः कीदृशं स्फुटतरो यो फेनकदंबस्तेन करंबितं मिश्रितं यमु

नाजलपूरमिव श्रीकृष्णस्य श्यामलाद्यमुनाप्रवाहसाम्यं
हारस्य शुभ्रत्वात् फेनसाम्यं बोध्यम् ॥ २ ॥

श्यामलमृदुलकलेवरमंडनमधिगतगौर
दुकूलं ॥ नीलनलिनमिव पीतपरागपटल
भरवलयितमूलम् ॥ ३ ॥

श्यामलेति श्यामलं कृष्णं मृदुलं कोमलं कलेवरमंडनं
शरीरालंकारो यस्य तं पुनः कीदृशं अधिगतं परिहितं गौर
दुकूलं पीतवस्त्रं येन कमिव नीलोत्पलमिवेत्यर्थः कीदृशं
नीलनलिनं पीनपरागाणां कुंकुमरेणूनां पटलस्य समूह
स्य भरः अतिशयस्तेन वलयितं वेष्टितं मूलं यस्य तत्तथा ॥ ३

तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनित
रतिरागं ॥ स्फुटकमलोदरखेलितखंजन
युगमिव शरदि तडागं ॥ ४ ॥

तरलेति कीदृशं हरिं तरलश्चंचलो यो कटाक्षस्तस्य च
लनेन मनोहरं सुंदरं यद्वदनं तेन जनित उत्पादितो रसो रागो ऽ
भिलाषो ऽर्थात् नारीणां येन नारीणामतिकामकरमिति
भावः कमिव शरदि शरत्काले तडागमिव कीदृशं तडागं स्फु
टकमलस्य विकाशितपद्मस्योदरमध्ये खेलितं क्रीडितं खं
जनयोर्युग्मं युगलं यत्र तथा शरत्काले खंजनवर्णनमुचि
तमेव ॥ ४ ॥

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिर

समकुंडलशोभं॥स्मितरुचिरुचिरसमुल्ल
सिताधरपल्लवकृतरतिलोभम्॥५॥

वदनेति वदनकमलस्यपरिशीलनायमिलितेमिहिरसमे
सूर्यतुल्येयेकुंडलेताभ्यांशोभायस्यतंतथा पुनःकीदृशंस्मित
रुचिरोहास्यदीप्तिस्फभगः समुज्वलितदीप्यमानोयोऽधरप-
ल्लवस्तेनकृतोरतौलोभोयुवतीनांरताभिलाषोयेनतं तथाल
सक्षेत्वयिरतिलोभमित्यत्रगमकत्वात्समासः॥५॥

शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरकुसु
मसुकेशं॥तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलम
लयजतिलकनिवेशम्॥६॥

शशिकिरणेति कीदृशंहरिं शशिकिरणेन चंद्रदीप्त्याच्छु
रितंमंडितंसुंदरमभ्यंतरंयस्य जलधरस्यमेघस्य तद्वत्सुंदराः
पुष्पसहिताः केशाः यस्यतं अत्रकेशानांश्यामतयामेघसा-
म्यं तत्रस्थकुसुमानांचमेघांतश्चारिचंद्रकिरणसाम्यंबोध्यं
पुनःकीदृशः तिमिरेंधकारेउदितउत्थितोयोविधुमंडलश्चंद्रबिं
बस्तद्वन्निर्मलंमलयजतिलकंचंदनबिंदुस्तस्यनिवेशोयस्यानं
यत्रतं शृंगारिणांनागराणांतिलकं वर्तुलमेवेति तस्यचंद्रसा
म्यंचंद्रोदयेतिमिरस्यासंभवादभूतोपमेयंबोध्या॥६॥

विपुलपुलकभरदंतुरितं रतिकेलिकलाभि
रधीरं॥मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभू
षणसुभगशरीरं॥७॥

विपुलेति कीदृशंहरिं विपुलोधिकोयः पुलकभरोरोमांचा
तिशयस्तेनदंतुरितंनिम्नोन्नतंव्याप्तमित्यर्थः पुनः कीदृशं
रतिकेलिकलाभिः सुरतक्रीडाकथाभिरधीरंचंचलं पुनःकी
दृशं मणिगणानांकिरणसमूहेनसमुज्ज्वलंदीप्यमानंयद्भूष
णंतेनसुभगंसुंदरं शरीरंयस्यतंतथा॥७॥

श्रीजयदेवभणितविभावद्विगुणीकृतभू
षणभारं॥ प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं
भवजलसुकृतोदयसारं॥८॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवस्यभणितविभावेनभाषितप्र
पंचेन द्विगुणीकृतस्यालंकारस्यभारोयस्यतंहरिं हेकृष्णाभ
क्ताःप्रणमंतनमस्कुरुत किंकृत्वासुचिरंचिरकालंहृदिविनि
धायस्थाप्य कथंभूतंहरिं सुकृतस्ययोउदयस्तस्यसारं यद्वा
सुकृतोदयएवसारोधनंयस्मात्तं॥८॥

श्लोक ॥अतिक्रम्यापांगं श्रवणपथपर्यंतग
मनप्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः॥
इदानीं राधायाः प्रियतमसमालोकसमये प
पात स्वेदांबुप्रसर इव हर्षाश्रुनिकरः॥१॥

एवंभूतस्यकृष्णस्यदर्शनाद्राधायास्तदानींकिंजातमिति
हरिराह अतिक्रम्येति इदानींप्रियतमसमालोकसमये प्रवाह
सदृशः राधायाः हर्षाश्रुनिकरः सात्विकभावेननेत्रांबुपूरः प-
पातनत्वोत्प्रेक्षते अपांगंनेत्रप्रांतंअतिक्रम्योल्लंघ्यश्रवणप

थस्यकर्णमार्गस्यपर्यंतगमनंयेन तेनयः भपातस्तेनेवाक्ष्णोः स्वेदांबुप्रसरोभूत् कीदृशयोरक्ष्णोः तरलतरतारं चंचलाक्ष कनीनिकंयथास्यात्तथापतितयोः अन्यस्यापिगमनेनश्र-मोभवतितेनचपततितद्वत् ॥१॥

श्लोक ॥ भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकं डूतिपिहिते स्मिते याते गेहाद्बहिरवहिता लीपरिजने ॥ प्रियास्यं पश्यंत्याः स्मरश रवशाकूतस्फभगं सलज्जाया लज्जा व्य गमदिव दूरं मृगदृशः ॥२॥

भजंत्याइति मृगदृशः मृगाक्ष्याः राधायाः लज्जापिदूरंव्यगमदिवगतेव कीदृश्याः राधायाः अवहितः सावधानो यआलीपरिजनः सखीसेवकवर्गस्तस्मिन् गेहाद्बहिर्यातेगते सतितल्पांतंशय्यापर्यंतंभजंत्याः प्राप्नुवत्याः कीदृशेपरिजने कृताकपटेन कर्णादिकंडूतिः कंडूयनंतेन पिहितंछादितंहा-स्यंयेन पुनःकीदृश्याः प्रियास्यं कृष्णमुखंपश्यंत्याः कीदृशं प्रियास्यंस्मरशरवशंकामबाणाधीनं आकूतंस्फुरताभिप्राय स्तेनस्फभगंमनोहरं कामविकारहावभावादिमनोहरमित्य-र्थः पुनः कीदृश्याः सलज्जायाः लज्जासहितायाः तस्याश्चेष्टदृष्ट्वावचनांतरेण अपृष्ट्वाबहिर्गमनात्सर्वीनांसाम्यं सर्वाः सख्योगताः इतिकथमत्रस्थातव्यमिति लज्जापिगतेतिभावः ॥२॥

श्लोकः ॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महित इव मंदारकुसुमैः स्वयं सिंदूरेण द्विपरणमुदामुद्रित इव ॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवलयापीडकरिणः प्रकीर्णासृग्बिंदुर्जयति भुजदंडो मुरजितः ॥३॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीत
गोविंदे महाकाव्ये सानंदगोविंदो
नामैकादशः सर्गः

जयेतिमुरजितः कृष्णस्यभुजदंडोदंडाकारबाहुर्जयति सर्वोत्कर्षेणवर्तते भक्तानांरक्षणार्थमितिशेषः दंडशब्देन-आजानुबाहुत्वंद्योतितं कीदृशोभुजदंडः प्रकीर्णाः सर्वत्रलग्नाः असृग्बिंदवोरक्तबिंदवोयस्मिन् अतएवकुवलयापीडसंग्रामसंतोषेणस्वयंसिंदूरेणमुद्रितइवचित्रितइवद्विपश्चेत्सिंदूरेणमुद्रितस्तर्हिमदीयोबाहुरपिसिंदूरमुद्रितोभवतु पुनःकीदृशाइव जयश्रियाजयलक्ष्म्याविन्यस्तैर्विक्षिप्तैः मंदारकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्महितइवपूजितइवजयिनः शूरस्योपरिपुष्पवृष्टिरुचिता कीदृशस्यमुरजितः भुजापीडस्यबाहुदंडस्यक्रीडयाहतः कुवलयापीडनामाकरीहस्तीयेन अनेन सामर्थ्यलक्षणोनायकगुणउक्तः एवंभूतेभुजदंडेगाढालिंगनादिना श्रीराधायाः निःशंकक्रीडनंसूचितमितिभावः अत्रोत्प्रेक्षालंकारः सानंदोराधासमागमेनसौंदर्येतिक्षेपकः ॥३॥

अथ द्वादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ गतवति सखीवृंदे मंदत्रपाभर निर्भरस्मरशरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधरां ॥ सरसमनसं दृष्ट्वा राधां मुहुर्नवपल्लवप्रसवशयने विक्षिप्ताक्षीमुवाच हरिः प्रियाम् ॥ १ ॥

गतवतीति अथ हरिः कृष्णः प्रियांवल्लभांराधांसरसमनसंरसोनुरागस्तत्सहितंमनोयस्यास्तांदृष्ट्वाउवाच वक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सतिसखीवृंदेसखीसमूहेगतवतिसति कीदृशींराधां मंदोल्पोयोत्रपाभरोलज्जाभरस्तेननिर्भरोतिशयितोयःस्मरस्तस्यवशास्तदायत्तोआकूतोभिप्रायस्तेनस्फीतंप्रवृद्धंयत्स्मितमीषद्धसितंतेनस्नपितोव्याप्तावधरोयस्यास्तां अयमदक्रूरइतिस्मरविशेषणं पुनः कीदृशीं मुहुःपुनःपुनः नवपल्लवप्रसवशयनेनवपल्लवपुष्पमयेशायनेविक्षिप्ताक्षींनिहितनयनां शय्यालोकनेनस्फुरतेच्छाध्वन्यते अस्मिन्सर्गेस्वाधीनभर्तृकानायिकावर्ण्यतेयस्यारतिगुणाकृष्टःपतिः पार्श्वंनमुंचति विचित्रविभ्रमासक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका ॥ १ ॥

अथ त्रयोविंशतिमः प्रबंधो विभासरागेण एकतालीताले गीयते.

किसलयशयनतले कुरुकामिनि चरणनलिनविनिवेशं ॥ तव पदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ॥ १ ॥ क्षणमधुना नारायणमनुगतमनुसर भो राधिके ॥ ध्रुवप० ॥

किसलयेति विभासरागः तल्लक्षणं स्वच्छंदसंमानितपुष्पचापः प्रियाधरस्वादुसुखातितृप्तः पर्यंकमध्यास्यकृतोपवेशोभासोविपूर्वः किलहेमपौरइति हेराधे अधुना क्षणंअनुगतंआधीनंमांनारायणंअनुसर अनुगच्छ अनुसरणप्रकारमाह. हेकामिनिहेकामुकेत्वंकिसलयैरचितशयनेशय्यातलेउपरिभागेचरणनलिनस्यविनिवेशंपादपद्मस्यार्पणंकुरु इदंकिसलयशयनंतवपदपल्लवेनवैरितस्मात्पराभवंतिरस्कारंअनुभवतुप्राप्नोतु तवपदपल्लवस्यकांतिहरणात् शत्रुमस्तकेहिचरणोदीयते कीदृशंइदं सुवेशमपिपत्रचरनादिनाऽलंकृतमपि ॥ १ ॥

करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरं ॥ क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरं ॥ २ ॥

हेराधे अहंकरकमलेन तेचरणंकरोमिसंवाहयामिधातूनामनेकार्थत्वात् यतस्त्वंविदूरंआगमितासिमयाआनीतासिदूरागतस्यचरणसंवाहनमुचितं त्वंशयनोपरिक्षणंनूपुरंउपकुरु कमिव अनुगतिशूरंतवानुसरणेशूरंमामिव

यथाआलिंगनादिनामामुपकरोषि तथान्नूपुरमपिशय्यातल
मलंकुरु इतिभावः ॥ २ ॥

वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचय व
चनमनुकूलम् ॥ विरहमिवापनयामि पयो
धररोधकमुरसि दुकूलम् ॥ ३ ॥

वदनेति त्वंअनुकूलंवचनंवाक्यं अमृतमिव रचयवद
कीदृशं वदनमेवसुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितमुत्पन्नं अनं
तरं उरसिवक्षसिवर्तमानंदुकूलंपटवस्त्रंविरहमिव अपनया
मिस्फोटयामीत्यर्थः कीदृशं पयोधररोधकंस्तनाच्छादकंवि
रहपक्षेस्तनाश्लेषप्रतिबंधकम् ॥ ३ ॥

प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव पुलकि
तमन्यदुरापं ॥ मदुरसि कुचकलशं वि-
निवेशय शोषय मनसिजतापम् ॥ ४ ॥

कुटिलमवलोकयंतीमतिविव्हलः सन्नाह प्रियेति हेराधे
त्वंमदुरसिममवक्षसिकुचकलशंविनिवेशयस्थापयस्तनकलशा
र्पणेनमनसिजतापंकामपीडांशोषयखंडय कीदृशंप्रियपरिरं
भणायममालिंगनायरभसोत्साहेनवलितमिवसंमुखमिव
पुनः कीदृशंसंजातरोमांचं पुनः कीदृशं अतिदुःखेनप्राप्यतेइ
तिदुरापं सजलकुंभक्षेपेणतापशांतिर्युज्यतएव ॥ ४ ॥

अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीवय
मृतमिव दासं ॥ त्वयि विनिहितमनसं वि

रहानलदग्धवपुषमविलासम् ॥ ५ ॥

त्वदेकजीवनंमांत्वमेवजीवयेत्याह अधरेति हेभामिनि
कामकुशले त्वंअधरसुधारसंओष्ठामृतरसंउपनयदेहि अ
नेनदासंसेवकंमांमृतमिवजीवय कीदृशंत्वयिविनिहितम-
नसंदत्तमानसंपुनः कीदृशं विरहानलेन वियोगाग्निनादग्धं
वपुः शरीरंयस्य अतएवविलासंनिश्चलंमृतस्तुनिश्च
लोभवति ॥ ५ ॥

शशिमुखि मुखरय मणिरसनागुणम-
नुगुणकंठनिदानं ॥ ममश्रुतियुगुले पि
करववविकले शमय चिरादवसादं ॥ ६ ॥

चाटुकेनप्रसन्नांप्रत्याह शशीति हेशशिमुखिचंद्र
वदने त्वंमणिरसनागुणंमणियुक्तंकांचीदाममुखरयश-
ब्दितंकारय कीदृशं अनुगुणः सदृशः कंठनिनादोयस्यकं
ठगीतनादसदृशमित्यर्थः तेनशब्देन त्वंममश्रुतियुगुलेक
र्णयुग्मेचिरात्तवविरहेणायोवसादः खेदस्तंशमयनाशाय
खेदकारणमाह कीदृशेश्रुतियुगुले पिकरुतैः कोकिलश
ब्दैर्विकलेदुःखिते विरहिणोहिपिकरुतंदुःसहंभवति ॥ ६ ॥

मामति विफलरुषा विफलीकृतमवलो
कितुमधुनेदं ॥ मीलति लज्जितमिव न
यनं तव विरम विसृज रतिखेदं ॥ ७ ॥

किंचिदवलोकयंतीमाह मामिति हेराधेतवेदंनेत्रं

नयनंअधुनामामवलोकितुंद्रष्टुंलज्जितमिवमीलितमिवधत्ते कीदृशंमां अतिविफलरुषाअतिविफलकोपेन विफलीकृतंदुःखितं नयनविशेषणंवा विकलीकृतंकर्णांतरंप्रापितं अतएवरोषाद्विरमविरक्ताभव रतिखेदंक्रीडादैन्यंविसृज त्यज कोपंत्स्त्वामयासहरमणंकुर्वित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम् ॥ जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम् ॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे त्रयोविंशतिमः प्रबंधः ॥

श्रीति श्रीजयदेवेनभणितमिदंगीतंरसिकजनेषुशृंगाररसलोकेषुमनोरमंमनःप्रीतिकरं रतिःसंभोगः रसः शृंगाररसः भावाः संचारिसात्विकादयस्तेतेषांविनोदंकौतुकं जनयतुउत्पादयतु कीदृशमिदं अनुपदंपदेपदेनिगदितोउक्तोमधुरिपोः कृष्णस्यमोदो हर्षोयत्रगीते ॥८॥

श्लोक ॥ प्रत्यूहः पुलकांकुरेण निबिडाश्लेषे निमेषेण च क्रीडाकूतविलोकिते धरसुधापाने कथाकेलिभिः ॥ आनंदाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेपि यस्मिन्नभूदुद्भूतः सतयोर्बभूव सुरतारंभः प्रियं भावुकः१

इदानींसुरतारंभंनिरूपयति प्रत्यूहइति तयोः राधाकृष्णयोः सः सुरतारंभः प्रियंभावुकः प्रियंभवितुंशीलंयस्यसः

उद्भूतः प्रकटोबभूव सकः यस्मिन्सुरतारंभेनिबिडाश्लेषेगाढालिंगनेकर्तव्येपुलकांकुरेणरोमोद्गमेन प्रत्यूहः विघ्नोऽभूत् व्यवधानकर्तृत्वाद्रोमोद्गमस्य यस्मिन्सुरतारंभे क्रीडाकूतविलोकिते क्रीडासुअभिप्रायपूर्वकंयद्विलोकिनंतस्मिन्कर्तव्येनिमेषेणपक्ष्मचलनेन प्रत्यूहोऽभूत् यस्मिन्नधरसुधापानेओष्ठामृतपानेकर्तव्येकथाकेलिभिः प्रत्यूहोभूत् अपिससुच्चये यस्मिन्मन्मथकलायुद्धेकामकमलान्वितसुरतसंग्रामेकर्तव्ये आनंदाधिगमेनआनंदप्राप्त्याप्रत्यूहोऽभूत्प्रीत्याआनंदप्राप्तिः ॥१॥

श्लोक ॥ दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैर्शविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ॥ हस्तेनानमितः कचेधरमधुस्यंदेन संमोहितः कांतः कामपि तृप्तिमापतदहो कामस्य वामा गतिः२

तदेवविपरीतारव्यंउक्तिवैचित्र्येण कथयति दोर्भ्यामिति कांतः कृष्णः कामपिअनिर्वचनीयां तृप्तिंसंतोषमापप्रापत् कीदृशः कृष्णः दोर्भ्यांहस्ताभ्यांसंयमितः बद्धः अर्थान्नायिकायाः पुनः कीदृशः पयोधरभरेणस्तनभरेणपीडितः पाणिजैर्नखैराविद्धः खंडितः दशनैर्दंतैः क्षतमधरपुटंयस्यसः पुनःकीदृशः श्रोणीतटेनकटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचेकेशबंधेहस्तेनआनमितः नम्रीकृतः पुनःकीदृशः अधरमधुस्यंदेनअ

धरासृतरसेनमोहितः यत्क्रोधजनकं तदेवातिसंतोषकारकमन एव कामस्य मदनस्य वामाविपरीतैवगतिरित्यर्थः॥२॥

श्लोक ॥ मारांके रतिकेलिसंकुलरणारं
भे तया साहसप्रायं कांतजयाय किंचि
दुपरि प्रारंभि यत्संभ्रमात्॥ निष्पंदा ज
घनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कंपि
तं वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्री
णां कुतः सिद्ध्यति॥ ३ ॥

तदेवपुनः कथयति मारांकेइति मारांकेमारांकसंज्ञकेरतिकेलिसंकुलरणारंभेस्मरतक्रीडातुमुलयुद्धारंभे तया राधया यत्संभ्रमात्कांतजयाय कृष्णजयार्थं साहसप्रायं किंचिदुपरिविपरीतरतंप्रारंभि आरब्धंतदैवजघनस्थली निष्पंदा तदास्तब्धाजाता दोर्वल्लिभुजलताशिथिलाजाता वक्षस्थलमपिकंपयुक्तमभूत् तथाअक्षिनेत्रयुग्मंमीलितमभूत् अतएवस्त्रीभिरतिसाहसात्प्रारब्धमपिपौरुषंकुतःसिद्धेन्नैवसिद्ध्यतीत्यर्थः ॥३॥

श्लोक॥ तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरो
निद्राकषाये दृशौ निर्धूताधरशोणिमा
विलुलितस्रस्तस्रजोमूर्धजाः॥ कांचीदा
मदरश्लथांचलमिति प्रातर्निखातैर्दृशोरे
भिः कामशरैस्तदद्भुतमहो पत्युर्मनः की

लितम्॥ ४ ॥

तस्याइति एभिःपूर्वोक्तैः कामशरैर्यत्पत्युः स्वामिनोमनः कीलितंविद्धं एतदद्भुतमाश्चर्यमभूत् कथंभूतैःकामशरैः प्रातःकालेदृशोर्नेत्रयोर्निखातैरारोपितैः इतीतिकिंतस्याराधायाउरः पाटलपाणिजैः श्वेतरक्तनखैश्चिन्हितं तस्यानिद्राकषायेनिद्रालोहितेदृशौनेत्रे तस्यानिर्धूतःक्षालितःअधरशोणिमाअधरलौहित्यं तस्याविलुलितामालाः स्रस्ताःशिथिलिताः स्रजोमालायेभ्यस्तेमूर्द्धजाःकेशाः दरः ईषत्श्लथंशिथिलंअंचलंवस्त्रंयस्यतादृशंकांचीदाममेखलागुणःकामशरैः नखक्षतजागरचुंबनकेशाकर्षणनीवीमोचनानिपंचशराःनिरूपिताः अन्यत्रनिखातैर्बाणैरन्यत्कीलितमित्याश्चर्यमित्यर्थः ॥४॥

श्लोक॥ त्वामप्राप्यमपि स्वयंवरपरां क्षी
रोदतीरोदरे शंके सुंदरि कालकूटमपि ब
न्मूढो मृडानीपतिः ॥ इत्थं पूर्वकथाभिर
न्यमनसो विक्षिप्य वामांचलं राधायास्त
नकोरकोपरिलसन्नेत्रो हरिः पातुवः॥५॥

त्वामप्राप्येति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु कीदृशोहरिः राधायाः स्तनौकोमलत्वपतिनत्वादिनागुणेनकोरकाविवतयोरुपरिचलंतीसंबद्धेनेत्रेयस्य किंकृत्वावामांचलंहृदयवामदेशलग्नांचलंविक्षिप्यदूरीकृत्य. कीदृश्याः राधायाः इत्थंइतिपूर्व

कथाभिः अन्यमनसः कथादत्तचित्तायाइत्यर्थः कथामेवा
ह हेस्कंदरिक्षीरोदतीरोदरेक्षीरसमुद्रतीरमध्येमृडानीपतिर्म
हादेवस्त्वामप्राप्य कालकूटविषमपिबदित्यहंशंकेतर्कयामि
यतः मूढः ज्ञानरहितः कीदृशींत्वां मयिमन्निमित्तंनिमिन्ने
सप्तमी स्वयंवरपरांमदेकपतिकामामित्यर्थः इत्थंपूर्वकथा
अनेनगौरीपतित्वेपि तवालाभाद्विषमपिबत् इतिगौर्या-
अपि अधिकगुणेतिभावः॥ ५॥

श्लोक॥ व्यालोलः केशपाशस्तरलितम
लकैःस्वेदलोलौ कपोलौ स्पष्टा दष्टाधर
श्रीः कुचकलशरुचा हारिताहारयष्टिः॥
कांची कांचिद्गताशां स्तनजघनपदं पा-
णिनाच्छाद्य सद्यः पश्यंती चात्मरूपं त-
दपि विलुलितं स्रग्धरेयं धिनोति॥ ६॥

व्यालोलइति इयंराधा तदपितथाधिनोतिप्रीणयति
अर्थात्कृष्णं कीदृशीराधापाणिनाहस्तेनजघनयोः पदंआ
भोगंसद्यः आच्छाद्य आत्मरूपंपश्यंती विलुलितांम्लानां
स्रजंधारयतीति पुनःकीदृशी आत्मरूपंपश्यंती आत्म
रूपमेवाह केशपाशोव्यालोलः इतस्ततोविक्षिप्तोऽभूत् अ
लकैश्चूर्णकुंतलैस्तरलितंस्यानाच्चलितं कपोलौस्वेदेनघ
र्मजलेनलोलौव्याप्तौदष्टाधरश्रीः खंडिताधरलक्ष्मीः स्पष्टा
व्यक्ता कुचकलशरुचास्तनघटदीप्त्याहारयष्टिः मुक्ताकला

पः हारिता दूरीकृता कांचीरशना कांचिदाशांदिशंगता चलि
तायद्यपीतिसर्वत्रयोजनीयं स्रग्धरानामकंछंदश्चेदम्॥ ६॥

श्लोक॥ ईषन्मीलितदृष्टि मुग्धहसितं सीत्का
रधारावशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दं
तांशुधौताधरं॥ श्वासोत्कंपिपयोधरोपरिप
रिष्वंगात्कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःस
हतनोर्धन्यो धयत्याननं॥ ७॥

ईषदिति कुरंगीदृशोहरिणनयनायाः आननंमुखंधन्यो
भाग्यवान्जनोधयतिपिबति कीदृश्याः कुरंगीदृशः श्वासेन
कामजनितेनस्वरपवनेनउत्कंपितौकिंचिच्चलितौपयोधरौस्तनौ
तयोरुपरिपरिष्वंगादालिंगनात् यः हर्षोत्कर्षः हर्षाधिक्यंतेन
विमुक्तासक्तासालसाअतएवनिःसहाकार्याक्षमा तनुःशरी
रंयस्याः परिष्वंगंकृत्वा आलिंग्य धन्योधयतिपिबतीतिभा
वः कीदृशमाननं ईषत्मीलितदृष्टिमुकुलितनयनं मुग्धंसुं
दरंहसितंहास्यंयस्मिन् पुनःकीदृशंसीत्कारधारावशात्का
मविकारपरंपरावशात् अव्यक्ताआकुलायाकेलिस्तस्यांयः
काकुः शोकभीत्यादिभिः ध्वनिविशेषस्तेन विकसंतः प्रक
टीभवंतोयेदंतादशनास्तेषामंशुभिः किरणैर्धौतः क्षालि
तः अधरोयस्मिन्॥ ७॥

श्लोक॥ अथसानिर्गताबाधाराधा स्वा-
धीनभर्तृका॥ निजगाद रतिक्लांतं कांतं

मंडनवांछया॥८॥इति चसहसा प्रीतं स्फुरतांते मानितातिखिन्नांगी॥ राधा जगाद सादरमिदमानंदेनगोविंदं॥९॥

अथेति अथानंतरं राधास्फुरतांतरेआनंदेन गोविंदंकृष्णमिदंवक्ष्यमाणंसादरंनिजगादकीदृशी सहसाईषद्धास्ययुक्तानिर्गताआसमंताद्भावेनबाधाकामपीडायस्याः सा स्वेनाधीनः भर्ताप्रियोयस्याः सा किमर्थंनिजगादेत्यतआह मंडनवांछयाप्रियकर्तृकालंकरणवांछयेत्यर्थः तस्याः स्वाधीनभर्तृकायाः लक्षणंभरतशास्त्रेउक्तं क्षणं कराहते नैवक्षणंचरणपातिते कंदुकेनेवकांतेन क्रीडेत्स्वाधीनभर्तृका कथंभूतंकृष्णं कांतंप्रियंकमनीयंस्कंदरंपुनः कीदृशंरतोस्फुरतेक्लांतंपरिश्रांतं॥८॥ ९॥

अथ चतुर्विंशतिमः प्रबंधोरामकरीरागेण यतिताले गीयते.

कुरु यदुनंदन चंदनशिशिरतरेण करेण पयोधरे॥ मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमंगलकलशसहोदरे॥१॥ निजगाद सा यदुनंदने॥ क्रीडति हृदयानंदने॥ ध्रु०॥

यद्राधानिजगादतदेवगीतेनाह कुर्विति रामकरीरागः हृदयानंदनेचित्तहर्षकेयदुनंदनेकृष्णो क्रीडतिसतिसाराधानिजगादउक्तवती किंनिजगादेत्यतआह हेयदुनंदनकृष्णात्वं

मम अत्रास्मिन्पयोधरे करेण स्वहस्तेन मृगमदपत्रकं कस्तूरिकापत्रावलींकुरु कीदृशेनकरेण चंदनवच्छिशिरेण अतिशीतलेन कीदृशेपयोधरेमनोभवस्य कामस्यमंगलायकलशः पूर्णकुंभस्तस्यसहोदरेतुल्ये मंगलंहिरण्यमितिवा॥१॥

अलिकुलगंजनसंजनकं रतिनायकसायकमोचने॥ त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्ज्वलय प्रियलोचने॥२॥

अलीति हेप्रियकृष्ण त्वंलोचनेमदीयेनेत्रेत्वदधराभ्यां चुंबनेनलंबितंगलितंकज्जलंउज्ज्वलयपुनरुद्दीपयकीदृशं कज्जलं अलिकुलस्यभ्रमरसंघस्यगंजनमभिभवंसंजनयतीतिसंजनकंविधायकं कीदृशेलोचने रतिनायकस्यकामस्यसायकान्मोचयतितस्मिन्नयनकटाक्षप्रत्यंचिकामासाद्यकामोबाणान्मोचयतीतिभावः एतत्स्मेरणायकामबाणंमुंचतीत्यर्थः॥२॥

नयनकुरंगतरंगविलासनिरोधकरे श्रुतिमंडले॥ मनसिजपाशविलासधरे शुभवेष निवेशाय कुंडले॥३॥

नयनेति हेशुभवेषरुचिरालंकारकृष्ण त्वंममश्रुतिमंडले कर्णप्रदेशेकुंडलेनिवेशाय कुंडलयुग्मंस्थापय कीदृशेश्रुतिमंडले नयनेएवकुरंगोमृगस्तस्य तरंगविलासस्यउत्फालगमनस्यनिरोधंनिषेधंकरोतीतितथा पुनःकीदृशेमनसिजस्य

कामस्ययः पाशस्तस्यविलासंसादृश्यंलीलांधारयतीति पा-
शः पशुयमननिरोधकोभवतीति ॥ ३ ॥

भ्रमरचयं रचयंतमुपरि रुचिरं सुचिरं म
म सम्मुखे ॥ जितकमले विमले परिकर्मय
नर्मजनकमलकं सुरवे ॥ ४ ॥

भ्रमरेति हेकृष्ण ममसन्मुखे सुंदरमुखे अलकंकेशपा
शंपरिकर्मयप्रसाधयमंडयेत्यर्थः कीदृशमलकं उपरिमुखोप
रिसुचिरंबहुकालं व्याप्यरुचिरंभ्रमरसमूहंरचयंतंकारयंतं
स्वजातीयबुद्ध्याभ्रमरस्तत्रपततीतिभावः यद्वामुखंकमल-
स्थानीयंकमलेभ्रमरास्तिष्ठंतितद्वत् कीदृशेमुखेजितंकमलं
येनतादृशे विमलेनिर्मलेकीदृशमलकं नर्म्मजनकं क्रीडाकारकं ४

मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकम
लिकरजनीकरे ॥ विहितकलंककलं कम
लानन विश्रमितश्रमसीकरे ॥ ५ ॥

मृगमदेति हेकमलाननकृष्ण त्वंअलिकरजनीकरेल
लाटचंद्रेतिलकंकुरु मृगमदरसेनवलितंनिर्मितं अतएववल
लितंमनोहरं पुनःकीदृशं विहिताकृताकलंकस्यांकस्यषोड
शभागोयत्र अथवाकलाशोभायत्रद्वितीयाचंद्रप्रायंतिल
कंकुर्वित्यर्थः कथंभूतेऽलिकरजनीकरेविश्रमिताःउप
शांताः श्रमसीकाराः प्रयासजलकणायत्र एतेनचंद्रोपि
प्रकटलांछनच्छविर्दृश्यतइति ॥ ५ ॥

मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानद मनसिज
ध्वजचामरे ॥ रतिगलिते ललिते कुसुमा
नि शिखंडिशिखंडकडामरे ॥ ६ ॥

ममेति हेमानदमानखंडन मानदायकवा ममरुचिरे
सुंदरेचिकुरे जात्येकवचनं कुसुमानिपुष्पाणि कुरुरचयेत्य
र्थः कीदृशेचिकुरे मनसिजस्यकामस्य ध्वजचामरतुल्ये
पुनः कीदृशेरतिगलिते सुरतसमयेमुक्तबंधने पुनःकीदृशे
ललितेशृंगारचेष्टयायुक्ते पुनःकीदृशे शिखंडिनोमयूरस्य
शिखंडकस्येवपिच्छस्येवडामरोयस्यआटोपो आडंबरमित्य
र्थः ॥ ६ ॥

सरसघने जघने मम शंबरदारण वारण
कंदरे ॥ मणिरशनावसनाभरणानि शुभा
शय वासय सुंदरे ॥ ७ ॥

सरसेति हेशुभाशय महोदारचित्त त्वंममसुंदरेज
घनेमणिरशनामणियुक्तघंटिकावसनानिवस्त्राणि आभ
रणानि अलंकरणानि वासयपरिधानंकारय कीदृशेजघने
सरसःकामजनकः घनोनिबिडश्च पश्चात्कर्मधारयः पुनः
कीदृशेशंबरदारणः कामःसएववारणःकुंजरस्तस्यकंदरे
वासस्थाने ॥ ७ ॥

श्रीजयदेववचसि शुभदे हृदयं सदयं
कुरु मंडने ॥ हरिचरणस्मरणामृतनि-

र्मितकलिकलुषज्वरखंडने ॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे चतुर्विंशतितमः प्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति हेभक्तजन त्वंमंडनेअलंकारभूतेशमदे कल्याणप्रदेश्रीजयदेववचसिगीतरूपे हृदयंमनः सदयंदयायुक्तंतत्परंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसिहरिचरणस्मरणामृतेननिर्मितंकृतंकलिकलुषज्वरस्यकलिकृतपापरूपज्वरस्य खंडनंनाशोयेन ॥८॥

श्लोकः ॥ रचय कुचयोः पत्रं चित्रं कुरुष्व कपोलयोर्घटय जघने कांचीमंच स्रजा कबरीभरं ॥ कलय वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुराविति निगदितः प्रीतः पीतांबरोपि तथाकरोत् ॥१॥

रचयेति इतिराधया निगदितः उक्तः प्रीतः संतुष्टः पीतांबरोपितथाऽकरोत् इतिकिं हेकृष्ण ममकुचयोः स्तनयोश्चित्रंचित्रविशेषंरचय कपोलयोः पत्रंपत्रावलींकरेण रचयकुरुष्व जघनेकांचींक्षुद्रघंटिकांघटय अर्पय स्रजापुष्पमालया कबरीभरं केशपाशं अंचपूजय बंधनंकुर्वित्यर्थः हस्ते वलयश्रेणींकंकणपंक्तिंस्थापय पदेचरणयोः नूपुरौ कुरु-स्थापय गीतोक्तस्यसंक्षेपार्थकथनेनदोषउक्तः ॥१॥

श्लोकः ॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनांगणे संक्रांतप्रतिबिंबसं

कलनया बिभ्रद्वपुर्विक्रियां ॥ पादांभोरुहधारिवारिधिसुतामक्ष्णां दिदृक्षुः शतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतो हरिः पातुवः ॥२॥

पर्यंकीकृतेति उपचितंसमृद्धं आकूतं कामभावोयस्यस हरिः कृष्णः वः युष्मान् पातु कीदृशोहरिः वपुर्विक्रियां देहविक्रियांशरीरपरामित्यर्थः बिभ्रद्धारयन् किंकुर्वन् पर्यंकीकृतः शय्यास्थानेकृतो नागनायकः शेषस्तस्यफणाश्रेणी फणासमूहस्तस्यमणयस्तेषां गणेसमूहे संक्रांतंसंबद्धं तत्प्रतिकृतिस्तस्यसंकलनया अन्वयेनास्थितइत्यर्थः कायव्यूहमिवबहुशरीरतामिवाचरन्कुर्वन् किमितिकायव्यूहइत्यतआह पुनःकीदृशः पादांभोरुहं श्रीकृष्णचरणकमलं धारयतीतिधारिणीयावारिधिसुता लक्ष्मीस्तां अक्ष्णां शतैर्नेत्रसहस्रैर्दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेन नथानसंभवतीतिकायव्यूहेननेत्रबाहुल्यात् ॥२॥

श्लोकः ॥ यद्गांधर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचना काव्येषु लीलायितम् ॥ तत्सर्वं जयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानंदाः परिशोधयंतु सुधियः श्रीगीतगोविंदतः ॥३॥

यद्गांधर्वेति यत् जयदेवकवेः गांधर्वकलासु गानविद्या सुकौशलंपटुत्वं प्रावीण्यमित्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वै ष्णवंविष्णोरनुध्यानमस्ति तथा शृंगाररसस्ययोविवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेणयद्विवेचनं तस्यतत्वंअर्थज्ञानं तस्यरचनासुर्लीलायितंक्रीडाविलाससर्वस्वं यद्वालीला यितं शृंगारादिरसविभावनमस्ति तत्सर्वंजयदेवपंडित- कवेः श्रीगीतगोविंदतः गीतगोविंदग्रंथात्सुधियः प रिशोधयंतु विवेकिनः विचारयंतु सर्वतोभावेनशुद्धंकुर्वं- त्वित्यर्थः कीदृशस्यजयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः कृष्णपरायणस्येत्यर्थः जयदेवपंडितः शास्त्राध्यापकः कविः काव्यकर्ताचेतिजयदेवपंडितकवेः श्रीशब्दस्तुग्रं थांतेमंगलार्थं ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ श्रीभोजदेवप्रभवस्य राधादेवी सुतश्रीजयदेवकस्य ॥ पराशरादिप्रिय वर्गकंठे श्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु ४

श्रीभोजदेवेति पराशरादयः कविश्रेष्ठास्तेषांवर्गोगो ष्ठीतस्यकंठेगलदेशे अस्तुतस्य श्रीगीतगोविंदकवित्वंभो जदेवप्रभवस्यभोजदेवोत्पन्नस्य तथाराधादेव्याः सुतस्ये त्यनेनस्वपितृप्रतिपादनेनमंगलमाचरितं निजग्रंथे आशी रपिदनेनिराधास्मरणात् आनंदयुक्तताद्योतिना ॥ ४ ॥

श्लोक ॥ साध्वी माध्वीकचिंता न भव-

ति भवतः शर्करे कर्कशासि द्राक्षे द्रक्ष्यं ति के त्वामसृतमृतमसि क्षीर नीरं रसस्ते ॥ माकंद क्रंद कांताधर धरणितलं ग- च्छ यच्छंति भावं यावच्छृंगारसारस्व तमिह जयदेवस्य विष्वग्वचांसि ॥ ५ ॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवपंडितकृतौ गीतगोविंदे महाकाव्ये प्रीतपीतांबरो नाम द्वादशः सर्गः

साध्वीति विष्वक्सर्वतः यावच्छृंगारसारस्वतंभावंजय देवस्यवचांसियच्छंति तावत् हेमाध्वीकमधो भवतस्तवमधु रमहमितिचिंतासाध्वीनभवति हे द्राक्षे त्वांकद्रक्ष्यंत्यास्वाद यंति असृतमृतमसि हेक्षीरनीरं रसस्तेमाकंद क्रंद आक्रोशं कुरु किंचहेकांताधरत्वंपातालंगच्छ श्रीजयदेवकाव्यमधु रास्व्य भगवद्रसास्वादनिर्वृताजनास्तदेकनिष्ठाः संतः एते षांतिरस्कारंकरिष्यंतीतिभावः ॥ ५ ॥

लक्ष्मीदासतनूजेन भीषदासेन धीम ता ॥ कारितागीतगोविंदटीकेयं सुखदा स्तुवः ॥ १ ॥ भीषदासनियुक्तेन कृष्णप त्यात्मसेविना ॥ नारायणेन सुकृतं गीत गोविंदटिप्पणं ॥ २ ॥ टिप्पणेचेन्मदीये चै स्खलितं स्यात्प्रमादतः ॥ न तर्क्यो

ममाक्षेपो गंतुर्हिस्खलितं भवेत् ॥ ३ ॥

इति गीतगोविंदं काव्यं सटीकं

समाप्तम्.

अथराधाविनोदकाव्यं प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ मालीनोघनमालीमालीनोवनमा
ली ॥ मालीनोवनमालीमालीनोवतुमाली
॥ १ ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः पितृवचनमवश्यमेव पाल्यंजगतिजनानितिशासितुंवनांतं गतमतिकरुणारसार्द्रचित्तं रघुपतिमेवसुपास्महेसदारं १ राधाविनोदाख्यंकाव्यं चिकीर्षुर्निर्विघ्नपारीप्सितसमाप्तिकामोरामचंद्रकविः परमेश्वरप्रार्थनारूपंमंगलमाचरति वनमालीवनमालाआपादलंबिनीमालातद्वान्विष्णुः आपादलंबिनींमालांवनमालांविदुर्बुधाः इत्यभिधानात् नोस्मान् ग्रंथकर्तॄन् श्रोतॄन्वाअवतुरक्षतु कीदृशः मालीनःमालक्ष्मीः मातुलस्याः चमायायांनेत्येकाक्षरः दर्पणइवत्हृदिलग्नायस्यसः यद्वामायांलीनोलोकपरंपरयाकामाद्युत्पादनेनतदासक्तइत्यर्थः एतादृशः पुनः कीदृशः मालीनः मायांमायायांअलीनः निरंजननिराकारत्वात्तस्यासक्तः मायांलक्ष्म्यांअलीनः सातुलीनासतुनोसक्तइत्यर्थः एकोदासीनत्वात् पुनःकिंभूतः मांशोभां अलंतिव्रजंतितेमालयः यदुगोपादयस्तेषांइनःस्वामी इनःसूर्येप्रभौराज्ञिमृगांकेक्षत्रियेनृपइतिविश्वः यद्वामालंतेशोभंतेतेमालिनः इंद्रादयः तेषांइनः स्वामीईश्वरेश्वरइत्यर्थः पुनःकीदृशः मालीनः मालापुष्पस्रक्सायस्यअ-

स्तीतिमालीस्रुदामातस्यइनः स्वामीदारिद्र्यभंजनत्वात् यद्वामेशि-
वेअलीनः तदभिन्नत्वात् यद्वामः वेधासएव अलिः कमलानुषंगि-
त्वात् भृंगौपम्यंतस्यइनः मःशिवश्चंद्रमावेधाइत्येकाक्षरः पुनः
कीदृशः घनमालीघनवत्श्यामइत्यर्थः पुनःकीदृशः बलमालीबल
भद्रेणमालतेसौबलमालीपरसामर्थ्यवान् पुनःकीदृशः मालीमाला
पुष्पस्रक् सायस्यास्तीतिमालीपुष्पस्रग्वानित्यर्थः यद्वामाअलीतिप
दच्छेदःकर्तव्यः कीदृशः अलीअलतिसर्वंव्याप्नोतीति अलीपरमात्मरू
पेणसर्वांतर्यामीत्यर्थः विश्वव्यापीत्यर्थः १ अथदशावतारवर्णनमा
रभ्यते॰ वनजौवनजौखर्वस्त्रिरामीसकृपोकृपः अवताराद्शैवैते कृ-
ष्णस्तुभगवान्स्वयं १ वनमालीवनेजले मालते शोभतइतिवनमा
लीवनेसलिलकानने इत्यमरः मत्स्यरूपीविष्णुः नोअवतु कीदृ-
शः बलमालीबलेनशंखासुरोन्मूलनकरणेनबलेनमालतेसौपु
नःवनमालीकूर्मरूपीविष्णुः नोस्माकमवतुकीदृशः बलमालीसक-
लभूभारेणनिष्पंद्फणामंडलानंतोद्वहनकरणेनबलेनमालतेसौ-
पु॰ व॰ वनेरण्येमालतेसौ॰ वराहरूपीविष्णुः नोवतु कीं॰ ब॰ सा
गरनिमग्नमहीमंडलोद्धरणकरणेनमालते पुनः वनमालीनृसिं
हरूपीविष्णुः नोवतु की॰ ब॰ हिरण्यकशिपुसमुच्छेदकरणेन
बलेनमालतेसौ पुनः अघनमालीअइवरुद्रइव घनंयथा तथामा
लतइति अघनमाली यद्वाअघनंन्हस्वंमालीवामनरूपीविष्णुः नो
वतुः की॰ ब॰ बलेनबलिछलनकरणेनमालतेसौ पुनःवनमालीरु
द्रस्त्वर्यानत्वात्तीर्थार्थंवनेपरिभ्रमन् जामदग्न्यरूपीविष्णुःनोवतु

की॰ ब॰ सकलक्षत्रियोत्पाटनकरणेनबलेनमालतेसौ पुनः वनमा-
ली दंडकारण्यदेशेरामरूपीविष्णुः नोवतु की॰ घनमालीघनवत्-
श्यामः पुनः की॰ ब॰ पौलस्त्याद्युच्छेदकरणेनमालतेसौ की॰ ब॰
बलरामेतिसरामपदेन मालतेसौबलभद्ररूपोविष्णुःनोवतु कीदृ
शः बलमालीकालिंदीकर्षणेन बलेनमालतेसौ की॰ ब॰ घनमाली
शरदंबुदगौरः पुनः अवनमाली अवनेनरक्षणेनमालतेसौबुद्ध
रूपीविष्णुः नोवतु की॰ ब॰ प्राण्यहिंसादिकरणेनबलेनमालते-
सौ पुनः कीदृ॰ बलेनम्लेंच्छोच्छेदनकरणेनमालतेसौकल्किरू
पीविष्णुः नोवतु अथसंमोहनकाममंत्रोद्धारणपक्षमाह संमोहन
काममंत्रमयरूपोहरिः नोवतु मंत्रमयत्वंविशिनष्टि मालीनः मा
शक्तिः सामान्यस्वरास्तेषुआलीनः ककारः तद्गतत्वेनैवोच्चार्यमाण
त्वात् प्रथमत्यागेकारणाभावात् इतिन्यायेनककारोग्राह्यः तथान
ककारात्मकइत्यर्थः घनमालीघनेनमायस्यसः घनमः इंद्रः तस्यइ
दंबीजं घनमंतर्दलतीति घनमाली तथान लकारात्मक इत्यर्थः माली
नः मायाः इदंतस्मिन् इकारे अलीनः पुनः मालीनः मः चंद्रः अलीनो
अस्मिन् असौ तदुक्तंशारदातिलके ब्रह्माभूम्यांसमासीनः शांति-
बिंदुविभूषितः बीजंमनोभुवः प्रोक्तं जगच्चितयमोहनं १

श्लो॰॥ विधुस्फुरद्विरहानलपीडिता विधु
स्फुरद्वत्तरलानिलपीडिता॥ विधुस्फुरद्दुद
नालिमपीडिताविधुसुहृत्स्फुगिरोकिरदी-
डिता: ॥२॥

विधुसुहृदिति विधुसुहृत्‌विधुःविष्णुः सुहृत्प्रियोयस्याः - साराधिकाविधुश्चंद्रमसिविष्णौविधुःकर्पूरकामयोरितिविश्वः अ- लींसखींप्रतिईडिताः स्तुत्याः सुगिरः अकिरत्‌उवाचेत्यर्थः कीदृशी विधुसुहृद्विरहानलपीडिता विधुःविष्णुः सएवसुहृत्प्रियः तस्यविर हः वियोगः सएवअनलः वन्हिः तेनपीडितापुनः कीदृशी विधुसुहृ तरलाविधुश्चंद्रस्तस्यसुहृन्मन्मथः तेनतरलाचंचला चंचलंतरलं चैवपारिप्लवपरिप्लवइत्यमरः यद्वा विदुःकर्पूरः तस्यसुहृत्सम स्तरलोहारमध्यमणिर्यस्याः सातरलः स्यान्मध्यगोमणिरितिशा श्वतः कामज्वराग्निस्तेजस्कमुक्ताइत्यमरः पुनःकीदृशी अनिल- पीडिता अनिलोमलयानिलः तेनपीडिता पुनः विधुसुहृद्वदना- विधोश्चंद्रस्यसुहृत्समंतुल्यंवदनंयस्याः सा विरहसमयत्वात्‌ चं द्रसाम्यंस्फुटमेव यद्वाकर्पूरपांडुरवदनापुनःकीदृशीईडितास्तुत्या- पुनःकीदृशी अपीडिताएनकृष्णेन पीडिताअपीडिता यद्वाअपि- इडिताइतिपदच्छेदः कर्तव्यः कृष्णविरहपीडितेत्यर्थः ॥ २ ॥

श्लो॰ ॥ उदयतेदयतेतिमिराकरैः शशिकरै
रकरैस्तिमिराकरैः ॥ दिशमिमांचरमांचरमा
रमंकमलकोमललोलललोचनं ॥ ३ ॥

उदयतइति हेसखि शशीचंद्रः उदयंते चपरंकरैः इमांहस्तेव र्तमानांदिशंदयतेप्राप्नोति रूपयतीत्यर्थः रूपयितृत्वेहेतुमाह कीदृशैः करैः तिमिराकरैः तिमिरस्य अकरैः अकर्तृकैः यद्वाति मिरंअसमंनाक्लिरंतिहिंसंतीतितिमिराकरैः तद्गतध्वांतनाशकैरि

त्यर्थः चपरंकरैः मांदयतेपीडयतीत्यर्थः दयदानगतिहिंसादर्शने षुभौवादिकः पीडनत्वमाह कीदृशैः करैः अकरैः अकंदुःखंरातिददा- तीतिदुःखदैरित्यर्थः यद्वाकंजलंरांतिस्वीकुर्वंतीतिकराः नभवंती- तिअकरास्तैरुष्णैरित्यर्थ अतस्त्वंरमारमंलक्ष्मीकांतंप्रतिचरगच्छ सः रमासक्तोस्तिअतः सनागमिष्यति कीदृशं रमारमं कमलको मललोललललोचनं लुल्यतेतल्लोलंलोलत्वंलातः तेलोललेकमलंस रोजमिवशृंगीवासइव कोमलेमनोहरेलोलललेचंचलेलोचनेयस्यतं यद्वाकीदृशः शशी अंकमलकः अंकः कलंकः सएवमलोयस्मिन्तदं कमलंकंमूर्धायस्यसः एतत्सक्षेकीदृशंरमारमं लक्ष्म्याक्रीडंतंयद्वा- चरमांदिशं अत्यामवस्थांदयतेप्रापयति पुनःकीदृशंरमारमंलक्ष्मी रमं यद्वाशशीकमलः केस्फुरवेकमलकः दुःखदइत्यर्थः ३

श्लो॰ ॥ कुमुदबंधुरबंधुरबंधुरः सतनुतेतनु
तेतनुतेतनः ॥ हिमकरोहिमताहिमतामता
किमनुमांसदृशंसदृशंविधोः ॥ ४ ॥

कुमुदबंधुरिति हेसखिहिमकरः चंद्रः मांअनूद्दिश्यअहिमतांउ ष्णतां तनुतेविस्तारयति हियत्‌ततुविधोः सदृशंकुलपरंपरागतं विरहिणीपीडनंउचितंकिंकीदृशंमां मतांमतांमान्यां पुनःकीदृशीं- मांसदृशंसज्ज्ञानांदृक्ज्ञानेज्ञातरिष्विरित्यमरः कीदृशःहिमकरः अबं धुरः अपांअंधुः कूपः संरातिप्राप्नोतीतित्यबंधुरः शीतलः पुंस्येवां- धुः प्रहीकूपइत्यमरः पुनःकीदृशः कुमुदबंधुरबंधुरः कुमुदानांबंधु रःप्रियः बंधुरित्यर्थः पुनःकीदृशः अतनुतेततः अतनुतामहत्त्वंत-

नुतेप्राप्तः अतएवतनुतांत्सोतृत्वंइतः सएवइतितततःयद्वा अइति
पदच्छेदः हिमकरः शीतहस्तः अः विष्णुःमांअनुद्दिश्याविधोः चं-
द्रस्य सः सदृशंसमानं अहिमतांउष्णतांपरितापंतनोति की० अः कौ
पृथ्व्यांसुतहर्षोयेषांतेकुमुदः कुमुदांजलानांअबंधवः राक्षसादय
तान्राति गृण्हातिइतिकुमुदबंधुरः दुष्टहंतासचासौबंधुरबंधुः
शिष्टसुहृदित्यर्थः॥ ४ ॥

श्लो० ॥ कमलिनीमलिनामलिनालिनावि
चलताचलतासुलताशुभाम् ॥ विधुतभां
विधुतांविधुभानुभिर्नयनयोरनयोर्नय
सीनयोः ॥ ५ ॥

पुनःप्रकारांतरेणचंद्रंनिंदति कमलिनीति हेअलित्वंइमांकमलि-
नींईनयोर्दयितयोः अनयोःनामनयोःनानयसिनापास्यसि कीदृशः
मलिनालतासुविचलतालिनाविधुतांत्यक्तां पुनः की० लताशुभां-
लताश्रेष्ठां की० चंद्ररश्मिभिर्विधुतभांत्यक्तकांतिं यथाकेनचित्सुं
साकरस्पष्टांकामित्थोषितभर्तृकांत्यजति यद्वामलीकृष्णः गोपीवि
हारत्वादित्यर्थः मलिनाकृष्णेनविधुनांत्यक्तांलताशुभांगोपीश्रे
ष्ठांतनुत्वाल्लतासाम्यं विधुभानुभिः विधुतभांदुःखीकृतांमांपश्य
सि अतोकृष्णानयनाय गच्छेत्यर्थः ॥ ५ ॥

श्लो० ॥ सखिविभातिविभातिविभावि-
भानसरसीसरसासरसारसैः ॥ अलिकु
लैर्विधुताविधुताधुताविनमदम्बुजमुखीवि

मुखीस्थिता ॥ ६ ॥

पुनः भंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति सखीति हेसखिविधुनेंदुनाविधुना-
मुकुलितपंकेरुहाकृताअतएवअलिकुलैः शिलीमुखवृंदैः सरसासर-
सारसैः सरसंसविलाससमासरंतिशब्दंकुर्वन्तितेसरसारसाः तास्ताः तै
श्वतैश्चधुतात्यक्ता अतएवअतिविभाविभिः पक्षिभिः यत्कांतिः तस्या
अतिक्रांता अतएवविभागतकांतिरविभाकृष्णाकांतसदृशीविनमदम्
मुखीविनमंतिअम्बुमुखानियस्याः सातएवविमुखीमुखीपराङ्मुखी
स्थितासरसीनविभातिएतादृशींदृष्ट्वादुःखातिशयंप्राप्नोतिअतः कृ
ष्णमानयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

श्लो० ॥ कुमुदिनीदयितोदयितोनतांनि
जकरैरकरैर्दहतिस्फुटं ॥ यदयमेकपदेवि
पदेभवद्विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः ॥ ७ ॥

पुनःभंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति कुमुदिनीति हेसखि कुमुदिनीदयि
तः चंद्रः अकरैः अकं दुःखंरांतिददतितेअकरास्तैर्दुःखदैरित्यर्थः नि-
जकरैः स्वकिरणैः दयितोनतांदयितेनभर्त्राऊनतांस्वामिशून्यांविरहि
णीमित्यर्थः स्फुटंअत्यर्थंयथातथादहतितापयतिपीडयतीत्यर्थः अ
थदृष्टांतमाह कुतः यतोयतः कारणात् अयंचंद्रः विकचपुष्करिणी
प्रफुल्लपद्मिनीसैवहरिणीदृक्कांतातस्याः विपदेविपत्तयेएकपदे
विपत्तये तत्क्षणेक्षणमात्रंअभवज्जातः ॥ ७ ॥

श्लो० ॥ विधुरिताधुरिताधुरितादहन्वि
धुरयन्जनितोजनितोकभृत् ॥ इहतदक्षि

गतेक्षिगतेब्जिनीरविमतिर्विमतिर्निमि
मीलसा ॥ ८ ॥

विधुरिति विधुरिप्रथमतः विधुरिताः विरहिण्यः ताः प्रसिद्धाः वनिताः दहन्तापयन् अयंविधुः विध्यतिविरहिणमितिविधुः चंद्रः जनितः जन्मतः अंकभृत् जनितः जातः संभूतः नहन्यादित्पदंप्रासंकान्तंसामतिक्रांतमितिभावः कीदृशाःताः धुरिताः धुरंमुख्यत्वंइताः प्राप्ताः अतः दृष्टांतमाह कुतःयतःहेतोः क्षिगतेक्षिक्षीणत्वंगतः क्षिगतः तस्मिन् नामैकदेशग्रहणंनामग्रहणमितिन्यायात् क्षीणत्वंगतइत्यर्थः इहचंद्रमसिअक्षिगतेसतिदृकूयासेसतिरविमतिः सूर्यसत्काविमतिः विरुद्धबुद्धिः चंद्रमसीतिभावः अब्जिनीपद्मिनीनिमिमीलमुकुलिनाबभूव सकलंकिनिदृष्टेसतिनेत्रोन्मीलनंरविदर्शनंकुर्यादितिभावः ॥ ८ ॥

श्लो० ॥ मलयपन्नगपन्नगमंडलीकव-
लितोवलितोनुवनानिलः ॥ अदयमंगम
दंगमदंगकंदहतियत्भ्रमयंभ्रमयन्न-
य ॥ ९ ॥

मलयपन्नगेतिद्वेआलिकवलितः आगतः कवलिः कामधेनुः वनानिलः वनवायुः मलयस्यपदःप्रांतपर्वताः पादाः प्रत्यंतपर्वताइत्यमरः तेषुनगाःवृक्षाः तेषुपन्नगाः सर्पाः तेषांमंडली आलिः तयाकवलितःपीतः नुवितर्केस्तु पृच्छायांविनर्केन्चेत्यमरः कुतः अंगअलिहेआलि स्युःप्यात्पांडगहेहेभोरेहोमंबोधनार्थकाइत्यमरः यत्यतःका-

रणात् भ्रमयन् भ्रांतिकारयन् अंगमन् अंगानिमथ्नातीति अंगमदं गमयकः अयंवायुः भ्रमयन्भ्रमंप्रासंमदंगकं-हृत्सशरीरत्सप्रीवनामित्यर्थः अदयंदयारहितंयथातथादहतितापयतीत्यर्थः अन्यथाकथंपीडयतीत्यर्थः ॥ ९ ॥

श्लो० ॥ अयिरसालवनीनवनीरनीरनव
नीनवनीपवनीवती ॥ अलिकुलालिकुला
लिकुलाकुला प्रतिहिमामहिमामहिमाहि
मा ॥ १० ॥

अयीति नवनी नवीनत्वंप्राप्तानवानूतनायेनीपाः कदंबास्तेषांवनीवनंतद्वतीसकिसलयकदंबयुक्ताइत्यर्थः अतएवानवनीअरक्तामत्सीडनतत्सराइत्यर्थः अलिकुलालिकुला अलिनांकुःस्थानंअभ्यमित्यर्थः तांलांतिस्वीकुर्वंतितेकोकिलास्तेषांआलिस्तस्याः कुलंगृहंयस्यांकोकिलासक्तेत्यर्थः कुलंकुलेगणेगेहेदेहेजनपदेपिचेत्यमरः अलिकुलाकुलाअलिवृंदासक्ताअतएवाहिमाअहेःसर्पस्यमाइवमायस्याः सर्पवत्भयानकाव्यकथाचेत्यर्थः हिमासीतलारसालवनीसहकारवनंरदृस्वार्थेडीप् अहिमांउष्णांतांहिरहवतींमांप्रतिरनीःरः अग्निः तन्नयतिसाअस्तिहि अनलतापजननीत्यर्थः
॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥

श्लो० ॥ बकुलमाकुलमालिपरागितंमधुप
रागपरागपरालिभिः ॥ विशदशारदशार-
दशारदंशशकलंककलंककलंकितं ॥ ११ ॥

बकुलमिति हेअलि तद्बकुलंबकुलपुष्पंदृश्यते की॰ परागितंसं
जातं किंजल्कितंपुनः कीदृशं मधुपरागानूपिबंतितेमधुपरागपाअ
तएवरागपराः स्नेहगायनपरास्तेचते अलयश्चतैराकुलंव्यासं पुनः
कीदृशं विगतंशंसुखंयस्याः साविशासुखासादशायेषांतेविश-
दृशाविरहिणीजनास्तान् अर्दतिपीडयतितत् शंअरातीसाशाराद्
शावस्थायेषांतेस्त्र्यादिसुखंभुंजाना तेषांआअस्त्यंतरं अनलंतापं
द्यातिखंडयतिएवंविधंवियोगिनामसुखदंसुखप्राप्तानांतापखंड-
नमित्यर्थः पुनः कीदृशीं शशकलंककलंशशाकलंकश्चंद्रः नस्यक-
लाकांतिरिवकांतिर्यस्यतच्चंद्रसदृशंव्यापकमितिभावः पुनःकी
दृशं ककलंकितंकेनवायुनाकलंकितंकंपितम्॥ ११॥

श्लो॰॥ नवमशोकमशोकमशोकदेसुरभि
तारभिताऌिरनारतं॥ सखिसमाश्रयमा
श्रयमाश्रयकमलिनीमलिनीपइवागतः॥१२

नवमशोकमिति हेअशोकदेशोकंद्यतिसाशोकदानशोकदाअ
शोकदातस्याः संबोधनेहेअशोकदेहेदुःखितेत्वंनवंअशोकं अशो
कनामानंवृक्षंआश्रय की॰ अशोकं शोकरहितं पु॰ की॰ सुरभि
तारभितालिरतारतंसुरभितयासुगंधितयारभिताअनन्यशो
भाःसंजाताः पुष्परागरंजिताइत्यर्थः तेचतेअलयश्चतेषांरतंर
तिसुखंतस्मिन्नारतं आश्रितंभ्रमराणांसुखमस्तिअतस्तेदुः-
खंहरिष्यंतीत्यर्थः पु॰ की॰ माश्रयंमायाः शोभायाः आश्रयंस्था
नं अतोहेसखिसःमाश्रयः लक्ष्मीपतिः आगतएवेतिअवेहि क

इवयथाअलिनीपः भ्रमरिणीपतिः कमलिनींप्रतिआगच्छति त
थाहरिर्लक्ष्मींमुक्त्वात्वांप्रत्यागतएवजानीहीत्यर्थः॥ १२॥

श्लो॰॥ सखिहितासिमतासिमतात्थमां
नवमशोकमशोकमशोकदां॥ तदिहमा
मवमामवमाममांव्रजहरिंनवनीरदनीरदं१३

सखीति हेसखि त्वंहितापूर्वंप्रियाअधुनात्वंअसिमताअसेर
वमतं अभिप्रायंयस्याः असिवत्पीडाकर्त्रीत्यर्थः मतामान्यासि कु
तःयतः त्वंमांनवंअशोकंआत्थब्रूषे की॰ अशोकं अस्यविष्णोः शो
कोयस्मादसौततद्दर्शनादधिकदुःखदमित्यर्थः की॰ मांअशोकदां
अस्यविष्णोःशोकदुःखंददातीत्यात्मनेत्यर्थः अशोकदानांतत्तस्मा
त्वंहरिंव्रजगच्छ मांअवदुःखतः अवरक्ष की॰ मांअमांअशोभावि
ष्णुविरहेणकर्शितां की॰ इहंइंकामंजिहितेप्राप्नोतिइहसकामुक
मित्यर्थः यमकत्वादनुस्वारच्युतालंकारः पु॰ की॰ मामवंमालक्ष्मी
र्मैब्रह्मातौवातिगच्छतिइतिमामवंलक्ष्मीब्रह्मभ्यामपिसेवितमि
त्यर्थः पुनःकीदृशः नवनीरदनीरदंनवोनूतनोयोनीरदःमेघःतस्य-
नीः नितरांईःयाशोभातांरदतिप्राप्नोतिनवांबुदश्याममित्यर्थः१२

श्लो॰॥ इतिसखीगदितागदितादिता
नवनरायवरायवरायवा॥ इतिगिरंकल
याकलयाकलापटुगिरामृदुतामृदुतादु
ता॥ १४॥

इतीति कलानाम्नीसखीकलयागंभीरयागिराअनवनरायनवो

नरः नवनरः ननवनरः अनवनरः तस्मैपुराणपुरुषायइतिवक्ष्यमा-
णांगिरं यत्सटुयथातथाअदितददातिस्म की॰ गिराकं सुखंलातिददा
तिसाकलातयाप्रियोषेतेनसुखकारिणेत्यर्थः पुनः की॰ मृदुतामार्दवंअ
मृदुताकठोरत्वंताभ्यांदुनोतीतितयाकी॰ कलातयाइतिगदिताउक्ता
पु॰ की॰ अगदितावाशब्दइवार्थेस्वंवातुर्यदनुक्तेवकीदृशायवराय
वरायवरः अयोयस्यवरायः सचासौवरश्चवशुभावहाविधिमतेश्रेष्ठा
यच ॥ १४ ॥

श्लो॰ ॥ मलयजंतनुतेतनुतेतनौसहचरी-
नलिनीनलिनीदलं ॥ सुनयनानलदंज्वल
चंदसातदपिसीदतिसीदतिबंधुता ॥ १५ ॥

मलयजेतिहेकृष्ण तेसहचरीसखीतनौअतनुभूरिमलयजंमल
याचलसंबंधिचंदनंतनुतेविस्तारयति लेपनंकरोतीत्यर्थः पुनः तेक
मलिनीतेप्रियातनुत्वात् पद्मिनीसाम्यंतनौअतनुबहुलंनलिनी
दलंतनुतेपुनः तेसुनायेनादीर्घलोचनाअनलदंतापनाशकंनलदंउ
शीरंतनौतनुतेतदपिसासीदतिदुःखंप्राप्नोतिअपरंबंधुताअस्म दा
दिसखिनासीदतिपरितापयतिनश्यतिवेत्यर्थः ॥ १५ ॥

श्लो॰ ॥ समुदितेमुदितेमुदितेक्षणेहिम
करेमकरेनकरेश्रुती ॥ पिकरवेवरवेवरवे-
निसाहरिणलांछनलांछनलांछना ॥ १६ ॥

समुदितेति ईश्वरलक्ष्मीपतेअमुदितामुद्राहितासातेप्रियाईक्षणे-
अमुदितेमुद्राहितेमुकुलितेकंरोतिसंकोचयतीत्यर्थः कस्मिन्सतिहि

मकरेचंद्रेसमुदितेसतिउदयतिसति की॰ मकरेनकरेमकराणांमत्स्या
नांइनःप्रभुः समुद्रस्तस्यकरातिनिकरःसुखदः तस्मिन्सर्वस्यापि-
सुखकरेतस्यास्तुदुःखदइत्यर्थः चपुनः श्रुतिकर्णौअमुदितेकरोति
आच्छादयतीत्यर्थः कस्मिन्सति पिकरवेकोकिलाकूजितेसमुदि
तेसति कीदृशी अवरवाअवेतिशब्दंकुर्वाणा पुनःकीदृशीवेत्यर्द्धा
क्षरेणाइइतिउक्ताहरिणलांछनश्चंद्रः सएवलांछनंचिन्हंयस्यसः
शिवःलीसःलांछनंचिन्हंयस्याः साशिवाशिवेतिजपतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

श्लो॰ ॥ नसहतेसहतेसहतेसखीनववि-
योगवियोगमयोगहृत् ॥ सपदितांतरुणिं
सरणिंमणिंकिरतुनामनवंनवनीविजं ॥ १७ ॥

नसहतइतिहेअयोगहृत् अयःलोहतत्वंगच्छतितत्हृदयंयस्य
हेकठिणहृदयहेवियोगगरुडारूढ हेसह हेशांततेसखीप्रियातववि
योगंनसहतेसहतेईतदुःखित्वाहिप्सार्थत्वं अतःसपदितामधुनामन
सिवर्तमानांतरुणिंकिरतुत्यजतुसरणिंकिरतुसरणिंप्रियाकुंजमार्गं
राधावनमार्गंकिरतुगच्छतु सरणिःपद्धतिःपद्येत्यमरः चपरंनवंनू
तनंनवनीविजंवसनग्रंथिस्थंमणिंकिरतुक्षिपतुनामनिश्चयेन १७

श्लो॰ ॥ अयतयाकलयाकलयाशुभांव
नजदामजदामजदीप्तिभिः ॥ हरिरगात्तम
गात्तमगाश्चसामुदमतीवमतीवदृशोः
स्थितं ॥ १८ ॥

अयतयेति हरिः तयाकलयासहशुभांराधिकांअगात् कीदृ

श्याकलया कंसुखंलातिप्राप्नोति हृष्टचित्ता कीदृशः हरिः वनजा-
निकमलानित्तेषांदामसमूहः तस्माज्जातंदाममालातस्याःजाता
याकांतिःसाविद्यतेयस्यतथोक्तः साप्रियातंवीक्ष्यअतीवमुदंअगा
त्प्राप आगतंविष्णुंआलोक्यत्हृष्टाभूदित्यर्थः कीदृशंआगतंअगः
गोवर्धनःअतोयेनतं पुनःकीदृशः अतीवतअनौद्धृतंपुनःकीदृशं
दृशोःस्थितं॥१८॥

श्लो०॥ रामचंद्रकविनाकविनादःपूरुषो
त्तमसुतेनसुतेना॥ राधिकात्हृदयशोक-
दमासीद्राधिकात्हृदयशोकदमासीत्॥१९

रामचंद्रेति अदःराधिकात्हृदयशोकदंराधिकायाःहृदयंतस्य
शोकः तंद्यतिखंडयतितत्काव्यंरामचंद्रकविनाकृत्वाआसीत्राम
चंद्रेणकृतमभूदित्यर्थः कीदृशेनकविना कःब्रह्माउःशिवःअःवि
ष्णुः अः वायुः अः अग्निः अःसूर्यः तेविद्यंते आराधनीयत्वेनयस्य
तेनपुनःकीदृशेन पुरुषोत्तमःद्विजः तस्यसुतःजनार्दनःतस्यई-
नेनज्येष्ठस्रुतेनराधिकावत्हृदयशोकादिराधिकात्हृदयशोकदुः
खनाशिकाकलामश्चंद्रश्चअःविष्णुअःवायुश्चअस्यतिविरहि-
णामितिअसः मधुश्चंद्रःकामश्चतेषांइत्प्रापकंवर्णनीयत्वेनतत्-
राधिकात्हृदयशोकदमासीत्॥१९॥

इतिश्रीपुरुषोत्तमात्मजजनार्दनस्तस्य
नंदनरामचंद्रकविकृतराधाविनोदाख्य

काव्यं सटीकं समाप्तं. शुभंभवतु॥

श्रीगणेशायनमः॥ अथषट्पदीस्तोत्रप्रारंभः॥ अविनयमपनयविष्णोदमयम
नःशमयविषयमृगतृष्णां॥ भूतदयांविस्तारयतारयसंसारसागरतः॥१॥
दिव्यधुनीमकरंदेपरिमलपरिभोगसच्चिदानंदे॥ श्रीपतिपदारविंदेभ-
वभयखेदच्छिदेवंदे॥२॥ सत्यपिभेदापगमेनाथतवाहंनमामकीनस्त्वं॥
सामुद्रोहितरंगःक्वचनसमुद्रोनतारंगः॥३॥ उद्धृतनगनगभिदनुजद
नुजकुलामित्रमित्रशशिदृष्टे॥ दृष्टेभवतिप्रभवतिनभवतिकिंभवतिर-
स्कारः॥४॥ मत्स्यादिभिरवतारैरवतारवतावतावसुधां॥ परमेश्वरपरि
पाल्योभवताभवतापभीतोहं॥ दामोदरगुणमंदिरसुंदरवदनारविंदगो-
विंद॥ भवजलधिमथनमंदरपरमंदरमपनयत्वंमे॥६॥ नारायणकरु
णामयशरणंकरवाणितावकौचरणौ॥ इतिषट्पदीमदीयेवदनसरो
जेसदावसतु॥७॥ ॥ इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमच्छं
कराचार्यविरचितंश्रीविष्णोःषट्पदीस्तोत्रंसंपूर्णम्॥ ॥छ॥ ॥

सूचना- प्रकृतमस्माभिर्महद्भिरक्षरैरुत्कृष्टैर्दृढैःपत्रैश्चसिद्धांत
कौमुदीपुस्तकंसटीकं नैषधकाव्यंसटीकंमाघकाव्यंच. मुद्रितुमारब्धम-
स्ति एषांपुस्तकानांस्वरूपस्थितिस्तुव्यवहारेमोच्यमान (बूक) इतिश
ब्दवत् सिद्धांतकौमुदीअर्धाजातास्ति. अष्टादशस्मृतिगर्गसंहिता. दश
कर्मपद्धति रामानुजसांप्रदायिप्रपन्नामृत. लघुकौमुदी. प्रयोगविधिस-
हितामहदक्षरैर्मुद्रितादुर्गासप्तशतीत्यादिपुस्तकानिनूत्नानिमुद्रितानि
सिद्धानिविद्यंते व्यवहारप्रसिद्धानि सिद्धपुस्तकानिगीर्वाणानिदेश-
भाषिकाणिचबहूनिसंतीत्यलंविस्तरेण.

श्री

पुस्तकेच्छूनां सूचना.

श्रीकृष्णात्मजगंगाविष्णोः श्रीवेंकटेश्व
रयंत्रालये मुंबापुर्यां श्रीमुंबादेव्यापणे
लभंति.
गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास बजाज. श्रीवेंक
टेश्वर छापखाना मुंबादेवी बजार

मुंबई.

